

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ»
(ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ)**

**Σπαρτιατική και Αθηναϊκή στρατηγική ως προς τον
πόλεμο.**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Της

Κάλλα Δ. Κωνσταντίνας

Διπλωματούχου Τμήματος Φιλολογίας του πανεπιστημίου Ιωαννίνων,

2010

Επιβλέπων Καθηγητής: Κωνσταντινόπουλος Βασίλειος, Καθηγητής Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Συνεπιβλέποντες: Ευσταθίου Αθανάσιος, Καθηγητής Ιονίου Πανεπιστημίου.

Βολονάκη Ελένη, Επίκουρη Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Καλαμάτα, Ιούλιος 2018

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	6
1) ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	8
2) ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ Η ΣΠΑΡΤΗ.....	9
3) Ο ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ.....	10
4) ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ.....	15
Α΄ ΒΙΒΛΙΟ.....	15
ΔΗΜΗΓΟΡΙΑ ΤΩΝ ΚΟΡΙΝΘΙΩΝ (68-71).....	15
5) ΑΘΗΝΑΙΚΗ ΠΡΕΣΒΕΙΑ ΣΤΗ ΣΠΑΡΤΗ (72).....	24
6) ΔΗΜΗΓΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ (73-78).....	24
7) ΚΛΕΙΣΤΗ ΔΙΑΣΚΕΨΗ ΤΩΝ ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΩΝ (79).....	33
8) Ο ΒΑΣΙΛΙΑΣ ΑΡΧΙΔΑΜΟΣ - ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ.....	34
9) ΔΗΜΗΓΟΡΙΑ ΒΑΣΙΛΙΑ ΑΡΧΙΔΑΜΟΥ (80-85).....	36
10) Ο ΕΦΟΡΟΣ ΣΘΕΝΕΛΑΪΔΑΣ	48
11) ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΕΦΟΡΟΥ ΣΘΕΝΕΛΑΪΔΑ (86).....	48
12) Η ΣΠΑΡΤΗ ΕΠΙΛΕΓΕΙ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ (87-88).....	50
13) Η ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΙΑ (479-432 π.Χ.).....	52
14) ΟΧΥΡΩΣΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ 478/477 π.Χ. – ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ (89-92).....	57

15) ΟΧΥΡΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ 477/476 π.Χ (93).....	61
16) Ο ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ ΗΓΕΙΤΑΙ ΤΗΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΩΝ ΠΕΡΣΩΝ (94).....	62
17) ΑΝΑΚΛΗΣΗ ΤΟΥ ΠΑΥΣΑΝΙΑ – ΑΝΑΛΗΨΗ ΤΗΣ ΑΡΧΗΓΕΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΑΘΗΝΑΙΟΥΣ (95-96).....	63
18) ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΣΥΜΜΑΧΙΑΣ ΣΕ ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΗΓΕΜΟΝΙΑ (97).....	63
19) ΕΠΙΤΥΧΙΕΣ ΤΟΥ ΚΙΜΩΝΑ – ΑΠΟΣΤΑΣΙΕΣ ΣΥΜΜΑΧΙΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ (98-99).....	64
20) ΕΥΡΥΜΕΔΩΝ 470/49 π.Χ. – ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΗΣ ΘΑΣΟΥ (100).....	66
21) ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΗΣ ΘΑΣΟΥ – ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΙΛΩΤΩΝ (101).....	67
22) ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΩΝ ΕΙΛΩΤΩΝ ΣΤΗΝ ΙΘΩΜΗ – ΡΗΞΗ ΣΧΕΣΕΩΝ ΑΘΗΝΑΣ-ΣΠΑΡΤΗΣ (102).....	68
23) ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΤΩΝ ΕΙΛΩΤΩΝ – ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΜΕΣΣΗΝΙΩΝ ΣΤΗ ΝΑΥΠΑΚΤΟ (103).....	69
24) ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΣΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΟ 463/461 π.Χ. (104).....	71

25) ΠΟΛΕΜΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΩΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΩΝ – ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΗΣ ΑΙΓΙΝΑΣ 464/463 π.Χ. (105-106).....	72
26) ΤΑ ΜΑΚΡΑ ΤΕΙΧΗ – ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΩΝ ΣΤΗ ΔΩΡΙΔΑ – ΣΧΕΔΙΟ ΚΑΤΑΛΥΣΗΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ (107).....	75
27) ΜΑΧΗ ΤΑΝΑΓΡΑΣ ΚΑΙ ΟΙΝΟΦΥΤΩΝ – ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΗΣ ΑΙΓΙΝΑΣ (108).....	77
28) ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΣΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΟ 461/460 π.Χ. (109-110).....	79
29) ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ, ΣΙΚΥΩΝΑ ΚΑΙ ΑΚΑΡΝΑΝΙΑ (111).....	82
30) ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ – ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΚΙΜΩΝΑ 454/453 π.Χ. (112).....	83
31) ΗΤΤΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΣΤΗ ΒΟΙΩΤΙΑ 447/446 π.Χ. (113).....	84
32) ΑΠΟΣΤΑΣΙΑ ΕΥΒΟΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΡΩΝ - 446 π.Χ. (114).....	86
33) Η ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗ 446/445 π.Χ. - ΣΑΜΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (115-117).....	87

34) ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ ΣΤΗΝ ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ (118).....	93
35) ΥΦΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ.....	95
36) ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	102
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	104

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στη συγκεκριμένη μελέτη, θα δώσουμε έμφαση τόσο στο διαφορετικό τρόπο αντιμετώπισης των στρατιωτικών ζητημάτων, όσο και στο γενικότερο τρόπο ζωής των Αθηναίων αλλά και των Σπαρτιατών. Ο Θουκυδίδης λόγω του ότι επιθυμεί να είναι αντικειμενικός και να αφηγείται τα γεγονότα με όσο το δυνατό μεγαλύτερη πιστότητα, δε στέκεται στην απλή παράθεση γεγονότων, η οποία βέβαια είναι εξακριβωμένη μέσω του ιδίου ή μέσω αυτόπτων μαρτύρων, αλλά κάνει και χρήση δημηγοριών, όπως στην προκειμένη περίπτωση. Παραθέτει δηλαδή τους λόγους των δύο αντιτιθέμενων πλευρών προκειμένου να κατανοήσει ο αναγνώστης το περιεχόμενο αυτών των λόγων αλλά και να γίνει κοινωνός του πνεύματος της εποχής που επικρατούσε τότε. Στη συνέχεια, παρουσιάζει το τι συμβαίνει στην κλειστή διάσκεψη των Λακεδαιμονίων καθώς και τη δημηγορία του βασιλιά Αρχίδαμου αλλά και το λόγο του εφόρου Σθενελαΐδα.

Όσον αφορά στους Κορινθίους, υποστηρίζουν ότι απλώς εκφράζουν τα παράπονά τους προς τους Σπαρτιάτες και τους καταλογίζουν έλλειψη μεθοδικότητας, αργοπορία, αναβλητικότητα, έλλειψη ανάληψης πρωτοβουλιών και άρνηση διακινδύνευσης των κεκτημένων. Υποστηρίζουν ότι οι Σπαρτιάτες πράττουν κατώτερα των δυνάμεών τους προτιμώντας τη συνέχιση μιας ασφαλούς διαβίωσης. Βέβαια με την πρώτη ανάγνωση θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι οι Κορίνθιοι επιπλήττουν τους Σπαρτιάτες. Στην πραγματικότητα όμως, διαβάζοντας το τέλος της παραγράφου 69 διαπιστώνουμε ότι σκοπός τους είναι να διατυπώσουν τα παράπονα που έχουν. Συμπληρώνουν ότι κάνουν αυτές τις διαπιστώσεις πάντοτε φιλικά διακείμενοι απέναντί τους, διότι τα παράπονα διατυπώνονται από και προς φίλους, ενώ οι κατηγορίες διατυπώνονται κατά των εχθρών. Οι Κορίνθιοι εντούτοις, έχουν εξ' αρχής ξεκαθαρίσει ότι επιθυμούν να βοηθήσουν τους Σπαρτιάτες.

Όσον αφορά στους Αθηναίους, όταν αυτοί παίρνουν το λόγο, υποστηρίζουν ότι στόχος της αποστολής τους δεν είναι να αντικρούσουν όσα είπαν οι σύμμαχοί τους, αλλά να στηρίξουν με ισχυρά επιχειρήματα και αποδείξεις ότι η Αθήνα δεν έγινε τυχαία υπολογίσιμη δύναμη, αλλά με κάθε ευκαιρία ανταποκρίνεται στο ύψος των περιστάσεων κάνοντας σε όλους γνωστό το μεγαλείο της.

Ένα δικό μας συμπέρασμα μέσα από αυτήν την αντιπαράθεση είναι ότι αυτές οι δύο δημηγορίες αποσκοπούν στο να αναδειχθεί το μεγαλείο της Αθήνας και η υπεροχή της έναντι των υπολοίπων πόλεων (συμμαχικών και μη). Στη συνέχεια, παρατίθενται ο λόγος του Αρχίδαμου καθώς και η διατύπωση της απόψεως του εφόρου Σθενελαΐδα, κάτω όμως από ένα εντελώς διαφορετικό πρίσμα, αφού ο πρώτος παρουσιάζεται συνετός και εξαιρετικά οργανωτικός, ενώ ο τελευταίος ιδιαίτερα παρορμητικός και με δίψα για εκδίκηση απέναντι στους Αθηναίους και την πόλη τους.

Επομένως, κατανοούμε ότι η αντίθεση μεταξύ Αθήνας και Σπάρτης αναδεικνύεται όχι μόνο μέσω της δημηγορίας των Κορινθίων και της απάντησης των Αθηναίων πρέσβων, αλλά και μέσω των λόγων του Αρχίδαμου και του Σθενελαΐδα. Όπως και να έχει, η αρχή της άνισης ανάπτυξης της Αθηναϊκής δύναμης, η οποία αποτελεί την κύρια αιτία ανησυχίας των αντιπάλων και η ανατροπή της ισορροπίας των δυνάμεων, αποτελούν δύο από τα πιο βασικά θέματα στις παραγράφους που εξετάζουμε. Αποτέλεσμα της μελέτης αυτής θα είναι η ανάδειξη της αντιπαλότητας ανάμεσα στη Σπάρτη και την Αθήνα, γεγονός το οποίο γίνεται άμεσα φανερό και από τα γεγονότα της *Πεντηκονταετίας*, τα οποία θα παρακολουθήσουμε στην πορεία της μελέτης αυτής.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην εργασία αυτή θα γίνει αναφορά στη Σπαρτιατική και Αθηναϊκή στρατηγική ως προς τον πόλεμο. Μέσω της μελέτης και της ανάλυσης των παραγράφων 68 έως και 86 του πρώτου βιβλίου του Πελοποννησιακού πολέμου που συνέγραψε ο Θουκυδίδης αλλά και των παραγράφων 87 έως και 118, θα γίνουν κατανοητά μείζονα ζητήματα, όπως αυτό της αυξανόμενης δύναμης μιας ηγεμονίας καθώς και της έντονης επιθυμίας αλλά και προσπάθειας από την πλευρά του αντιπάλου για καταστολή ή έστω μείωση αυτής. Η ανησυχία επομένως για την αύξηση της δύναμης της Αθήνας θα οδηγήσει σε μια σειρά από γεγονότα που θέτουν σε κίνδυνο και τις δύο αντιτιθέμενες πλευρές.

Εάν ωστόσο επικρατήσουν αρετές όπως η σύνεση, η σωφροσύνη και η καρτερικότητα, τότε θα περιορισθεί ο βαθμός επικινδυνότητας των κινήσεων, στις οποίες αναπόφευκτα θα καταφύγουν και οι δύο πλευρές, είτε από φόβο για υπέρμετρη αύξηση της δύναμης της μιας, είτε από εξουσιαστική μανία της άλλης.

Βέβαια, στο άναρχο και ανταγωνιστικό διεθνές σύστημα, όπου τα κράτη προσπαθούν να κατοχυρώσουν τα συμφέροντά τους, η διατήρηση της ειρήνης δεν είναι εύκολη. Σύμφωνα με τους πολιτικούς ρεαλιστές, ο ασφαλέστερος τρόπος για την κατοχύρωση της ειρήνης είναι η διατήρηση της ισορροπίας των δυνάμεων. Αυτό το ζήτημα της εξισορρόπησης, καταλαμβάνει κεντρική θέση στο Θουκυδίδη¹.

Επομένως, η πραγματική αλλά ανομολόγητη αιτία του πολέμου ήταν η μεγάλη ανάπτυξη της Αθήνας, η οποία φόβισε τους Λακεδαιμονίους και τους ανάγκασε να πολεμήσουν. Στο έργο του Θουκυδίδη λοιπόν, πλην των αιτιών του πολέμου, θα αναλυθούν και τα αίτια της στρατηγικής συμπεριφοράς των κρατών καθώς και ο ρόλος της ηθικής στις διεθνείς σχέσεις².

¹ Πλατιάς, Α. (2000), σελ. 51

² Πλατιάς, Α. (2000), σελ. 62

Η ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ Η ΣΠΑΡΤΗ

Είναι γεγονός ότι η Αθήνα παρουσιάζει πολυεπίπεδες διαφορές σε σχέση με τη Σπάρτη. Οι δύο αυτές πόλεις διαφέρουν μεταξύ τους ιδεολογικά, πολιτικά και κοινωνικά. Όσον αφορά στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής, η Σπάρτη χαρακτηρίζεται από σταθερότητα, ενώ η εξωτερική πολιτική της Αθήνας είναι ευμετάβλητη³. Πρόκειται για διαφορές που έγκεινται σε μια ανοιχτή και μια κλειστή κοινωνία, δηλαδή την Αθήνα και τη Σπάρτη αντίστοιχα⁴. Πάντως τόσο οι συγγραφείς όσο και οι κριτικοί έχουν τις προκαταλήψεις τους σχετικά με τους Λακεδαιμονίους επομένως, αυτός που κάνει την προσπάθεια να γράψει ένα βιβλίο σχετικά με τη Σπάρτη σίγουρα δε μπορεί να περιμένει να ευχαριστήσει όλους τους αναγνώστες⁵.

Ως προς το ζήτημα της στρατηγικής, αξίζει να αναφέρουμε ότι οι υψηλές στρατηγικές των δύο ανταγωνιστικών κρατών διαμορφώθηκαν όπως ήταν φυσικό από τους αντίστοιχους πολιτικούς τους σκοπούς. Η Αθήνα, που ήταν ευχαριστημένη με το status quo, χάραξε μια υψηλή στρατηγική με αμυντικό προσανατολισμό, που είχε σαν στόχο να αποθαρρύνει τον αντίπαλο. Αυτό θα γινόταν εφικτό εάν η Αθήνα έπειθε τον αντίπαλο ότι ήταν ανίκητη στρατιωτικά και ότι είχε στη διάθεσή της άφθονους πόρους, που θα της επέτρεπαν να συνεχίσει τον αγώνα επί μακρόν, ενώ ο αντίπαλος δε θα μπορούσε να αντέξει τη μακροχρόνια φθορά⁶. Πάντως, ο Θουκυδίδης διαπίστωσε ότι η διαρκώς αυξανόμενη δύναμη της Αθηναϊκής δύναμης ήταν εκείνη που προκάλεσε τη σύγκρουσή της με τη Σπάρτη⁷.

Ο Θουκυδίδης, διατυπώνοντας «τα δέοντα» στους λόγους του και παρουσιάζοντας το Σπαρτιατικό κίνητρο για τη δήλωση της έναρξης πολέμου με την Αθήνα, επιθυμούσε να θέσει σε σταθερό έδαφος τις παρελθούσες πράξεις και σχέσεις των δύο δυνάμεων. Η προφανής πηγή του ήταν η *Ιστορία* του Ηροδότου⁸.

³ Πλατιάς, Α. (2000), σελ. 64

⁴ Lang, M. B. (1999), σελ. 327

⁵ Huxley, G. L. (1968), σελ. 88

⁶ Πλατιάς, Α. (2000), σελ. 95

⁷ Robinson, E. (2012), σελ. 217

⁸ Lang, M. B. (1999), σελ. 328

Ο ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

Ο Αθηναίος Θουκυδίδης, πριν ακόμη καθιερωθεί ως πολιτικός άνδρας και ιστορικός, ήταν ένας πλούσιος γαιοκτήμονας. Διατηρούσε μακροχρόνιους δεσμούς με τη Θράκη, στη Βόρεια Ελλάδα, που υπαγόταν στην Αθήνα. Εκεί είχε κτηματική περιουσία, γεγονός που ευνοούσε τις σχέσεις του με τους ευγενείς του τόπου. Μάλιστα η επιρροή του στη Θράκη ήταν πασίγνωστη⁹. Είχε πατέρα τον Όλορο που όφειλε το όνομά του στον ομώνυμο βασιλιά της Θράκης. Μητέρα του ήταν η Ηγησιπύλη, απόγονος των μεγάλων στρατηγών Μιλτιάδη και Κίμωνα¹⁰. Ο Θουκυδίδης παντρεύτηκε γυναίκα από τη Σκαπτή ύλη πλούσια και ιδιοκτήτη μεγάλων μεταλλείων. Αυτόν τον πλούτο δεν σπατάλησε σε απολαύσεις αλλά επειδή κατάλαβε ότι πρόκειται να εκραγεί πόλεμος και επειδή θέλησε να τον καταγράψει, παρείχε πολλά χρήματα σε στρατιώτες Αθηναίους και Λακεδαιμονίους, για να τον πληροφορήσουν για όσα λέγονταν και γίνονταν στον πόλεμο¹¹.

Ο Θουκυδίδης (ένας ιστορικός που είχε την ικανότητα να βλέπει την πόλη του εκ των έξω¹²), είχε εξ' αρχής μια ξεκάθαρη αντίληψη του τι προσπαθούσε να κάνει. Προσπαθούσε να διερευνήσει τις αιτίες και το ιστορικό υπόβαθρο του πολέμου¹³. Η εξιστόρησή του περιοριζόταν στα απαραίτητα στοιχεία και έτσι γινόταν όχι μόνο σαφέστερη, αλλά και ακριβέστερη¹⁴. Υποστηρίχθηκε ότι το κρίσιμο πλάνο της *Ιστορίας* του ήταν να δώσει στον αναγνώστη τη δυνατότητα να διακρίνει, να στοχαστεί και να μάθει από όσα συνέβησαν στο παρελθόν¹⁵. Σκοπός του ήταν να αποκαλύψει την αλήθεια γι' αυτό και έδινε χρήματα σε όλους κατά τη διάρκεια αναζήτησης αυτής, προκειμένου να καταλήξει στην ακρίβεια των γεγονότων μέσα από τη συμφωνία των πολλών¹⁶. Πίστευε ότι εξαιτίας της ανθρώπινης φύσης η πιστή εξιστόρηση ενός πολέμου (ή άλλων συγκλονιστικών συμβάντων) θα μπορούσε να ευκολύνει την πρόβλεψη του μέλλοντος, γιατί κάτω

⁹ Canfora, L. (2001), σελ. 7

¹⁰ Μαρκελλίνου (2005), σελ. 21

¹¹ Μαρκελλίνου (2005), σελ. 22

¹² Greenwood, E. (2011), σελ. 90

¹³ Adcock, F. E. (1951), σελ. 2

¹⁴ Romilly, J. (1988), σελ. 49

¹⁵ Greenwood, E. (2011), σελ. 40

¹⁶ Μαρκελλίνου (2005), σελ. 23

από παρόμοιες συνθήκες θεωρούσε ότι θα ήταν ανάλογη η συμπεριφορά των ανθρώπων¹⁷.

Ο Θουκυδίδης, δικαιολογημένα χαρακτηρίστηκε μεγαλοφυΐα της αντικειμενικότητας, καθώς πρόκειται για έναν άνθρωπο, ο οποίος είχε την ικανότητα να αξιολογεί τις μεγάλες δυνατότητες της αθηναϊκής δημοκρατίας¹⁸ και προσπαθούσε να δώσει με σαφήνεια (τό σαφές) τις διηγήσεις του. Γι' αυτό λοιπόν κάνει αυτοψία των γεγονότων ή χρήση των μαρτυριών των ατόμων που έχουν λάβει μέρος οι ίδιοι σε αυτά¹⁹ και μέσω της μεθόδου του «εικάζειν» φθάνει όσο το δυνατό πιο κοντά στην αλήθεια²⁰.

Γι' αυτόν, η ιστοριογραφία αποτελεί έναν στοχασμό πάνω στα εσωτερικά και εξωτερικά γεγονότα που αφορούν στην πόλιν, στις αιτίες και στις συνέπειές τους. Πρόκειται επομένως για το έργο ενός ανθρώπου που ασχολείται με την πολιτική και η πραγματική του αξία έγκειται στο γεγονός ότι απευθύνεται σε έναν αναγνώστη ο οποίος θα είναι και ο ίδιος πολιτικό ον και θα μπορέσει να αντλήσει, κατά συνέπεια, χρήσιμα διδάγματα. Η αντίληψη αυτή βασίζεται σε κάποιες θεμελιώδεις αρχές. Από την ανάλυση των γεγονότων μπορούν να εξαχθούν γενικές αρχές που έχουν αιώνια ισχύ λόγω του αμετάβλητου της ανθρώπινης φύσης, για την οποία τα μελλοντικά γεγονότα θα παρουσιάζουν κατ' ανάγκη αναλογίες και ομοιότητες με αυτά του παρελθόντος, και η εμπειρία που έχει συσσωρευτεί θα αποβεί ωφέλιμη για τη δράση²¹.

Όσον αφορά στο έργο του, το οποίο τελειώνει απότομα, δίνονται διάφορες εξηγήσεις. Αναφέρεται ότι ο Θουκυδίδης πέθανε δολοφονημένος στην Αθήνα ή τη Θράκη, άρα γι' αυτό και η διήγηση διακόπτεται απότομα. Η διαίρεση του έργου του Θουκυδίδη (για το οποίο δεν έχουμε κανέναν αυθεντικό τίτλο) σε οχτώ βιβλία δεν οφείλεται στον ίδιο το συγγραφέα. Μάλιστα κάποιοι ισχυρίζονται ότι το όγδοο βιβλίο το έγραψε η κόρη του Θουκυδίδη δίχως βέβαια κάτι τέτοιο να έχει επιβεβαιωθεί²². Πάντως, εάν όντως ο συγγραφέας πεθαίνει τόσο νωρίς, είναι απόλυτα δικαιολογημένη η ύπαρξη αντιφάσεων και ασυνεπειών στο έργο του,

¹⁷ Ηλιού, Η. (1980), σελ. 19

¹⁸ Lesky, A. (2006), σελ. 634

¹⁹ Lesky, A. (2006), σελ. 637

²⁰ Lesky, A. (2006), σελ. 638

²¹ Montanari, F. (2010), σελ. 515-516

²² Lesky, A. (2006), σελ. 636

τόσο ανάμεσα σε διαφορετικά μέρη, όσο και ανάμεσα σε διαδοχικούς και αλληλοσυνδεόμενους τομείς του ίδιου κεφαλαίου. Αυτό το γεγονός, το οποίο παρέχει μια «εύκολη διέξοδο», μπορεί κανείς να το επικαλεσθεί ώστε να εξηγήσει οποιαδήποτε ασυνέπεια στο θουκυδίδειο έργο²³.

Ο Διονύσιος Αλικαρνασσεάς κατηγόρησε το Θουκυδίδη για το ότι άλλαξε αυθαίρετα τη σειρά των γεγονότων στην εισαγωγή του έργου του. Ο Θουκυδίδης ωστόσο είναι ερευνητής και όχι απλώς παρουσιαστής. Αναφέρεται όχι μόνο στον πόλεμο ανάμεσα στην Αθήνα και τη Σπάρτη αλλά αποδεικνύει τις τραγικές συνέπειες αυτού του πολέμου μέσα από την ιστορία²⁴. Στο πρώτο του βιβλίο, αναφέρεται στην αντιδημοκρατικότητα της Αθηναϊκής ηγεμονίας και αμέσως στρέφει το βλέμμα του προς τον τρόπο άσκησης της εξουσίας από την πλευρά της Σπάρτης, εάν φυσικά έβρισκε την ευκαιρία.

Πολλές φορές, η χρήση λεπτομερειών κάνει ακόμη πιο πειστική την αφήγηση, μετατρέποντάς μας σε κοινωνούς της σκέψης και της νοοτροπίας του Θουκυδίδη. Επιστρέφοντας στο ζήτημα των δημηγοριών, καταφεύγει στη χρήση τους προκειμένου να εκφράσει μια γενική και βαθιά σκέψη για τη στάση της Σπάρτης. Πρόκειται για το μείζον ζήτημα της εμπιστοσύνης το οποίο αποδίδεται με το ουσιαστικοποιημένο επίθετο «τό πιστόν». Γίνεται λόγος λοιπόν για την εμπιστοσύνη που υπάρχει μεταξύ των Σπαρτιατών και τη δυσπιστία τους απέναντι σε οποιονδήποτε ξένο²⁵. Βέβαια, στο Θουκυδίδη, η γενικότητα δεν είναι ποτέ μακρά, καθώς πλην αυτής, αναφέρεται και σε συγκεκριμένα παραδείγματα²⁶.

Επίσης, στο έργο του υπάρχει η απήχηση των ρητορικών διδασκαλιών του (τραγικού) Ευριπίδη, του (σοφιστή) Γοργία καθώς και άλλων σοφιστών, οι γενικές κρίσεις των οποίων θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν και ως αποδείξεις. Τόσο σε αυτούς, όσο και στο Θουκυδίδη, άρεσε να αρχίζουν μια δημηγορία η οποία θα μπορούσε να αποτελέσει εισαγωγή σε αυτά που πρόκειται να αναλυθούν στο έργο του καθενός, κινητοποιώντας παράλληλα και το ενδιαφέρον του αναγνώστη²⁷. Επιπροσθέτως, οι λόγοι του Θουκυδίδη, θα αποτελέσουν έναν χρήσιμο οδηγό για το μελετητή ο οποίος ενδιαφέρεται να κρίνει όχι μόνο τα γεγονότα του

²³ Dover, K. J. (1973), σελ. 144

²⁴ Lesky, A. (2006), σελ. 636

²⁵ Romilly, J. (2003), σελ. 65

²⁶ Romilly, J. (2003), σελ. 67

²⁷ Romilly, J. (2003), σελ. 68

παρελθόντος αλλά και του μέλλοντος στηριζόμενος σε μια κοινή βάση. Θα παρατηρήσει και στο μέλλον θα ανακαλύψει πώς αντιδρά ένας άνθρωπος στις ίδιες ή σε παρόμοιες καταστάσεις που λαμβάνουν χώρα. Με αυτόν τον τρόπο, θα αποσαφηνιστούν κάποιες ιδέες και θα επιτευχθεί η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη προσέγγιση της σαφήνειας «των γενομένων το σαφές»²⁸. Επίσης, η αφήγηση του Θουκυδίδη, παίρνει τη μορφή αποδεικτικού συλλογισμού, καθώς απομακρύνει ό, τι είναι τυχαίο και κρατά μόνο ό, τι χρησιμεύει για να φανεί η πορεία μιας ενέργειας²⁹.

Ο ιστορικός περιγράφει διεξοδικά τη συζήτηση που καθώς ισχυρίζεται έγινε στη Σπάρτη το φθινόπωρο του 432 και όπου ήταν παρούσα μια αθηναϊκή αντιπροσωπεία. Ο λόγος δόθηκε κατά σειρά στους Κορινθίους, στους Αθηναίους και στους δύο εκπροσώπους της σπαρτιατικής άποψης, το βασιλιά Αρχίδαμο, αντίθετο με την ιδέα του πολέμου και τον έφορο Σθενελαΐδα, που συνιστούσε άμεση δράση. Μέσα από τις αγορεύσεις που τους αποδίδει ο Θουκυδίδης, διακρίνουμε την ερμηνεία που θέλει να δώσει ως προς την αιτία της σύγκρουσης. Πάντως η διχογνωμία της Σπάρτης είναι γεγονός³⁰.

Με βάση λοιπόν τα παραδείγματα των Κορινθίων και των Λακεδαιμονίων γίνεται λόγος για το διπλό πειρασμό της ησυχίας και της έπαρσης. Για παράδειγμα, κάποιος που σχηματίζει μια γνώμη, βρίσκεται σε ασφάλεια, όταν όμως προβαίνει στη δράση, τότε εμφανίζεται ο φόβος. Οι Κορίνθιοι στο λόγο τους εξέφρασαν την παραπάνω άποψη. Οι Λακεδαιμόνιοι από την πλευρά τους υποστηρίζουν ότι κινδυνεύουν λιγότερο να σφάλουν λόγω του ότι οι επιτυχίες τους δεν τους κάνουν να αποκτούν υπερβολική αυτοπεποίθηση³¹. Ακόμη και ο ίδιος ο βασιλιάς της Σπάρτης ο οποίος υποψιάζεται τους Αθηναίους, συμβουλεύει τους Λακεδαιμονίους να συμμαχούν όχι μόνο με Έλληνες αλλά και με βαρβάρους όταν απειλούνται. Αυτού του τύπου η συμπεριφορά είναι δείγμα ενός κοινώς αποδεκτού προτύπου το οποίο υιοθετούν και οι Αθηναίοι που θέλουν να δικαιολογήσουν την

²⁸ Adcock, F. E. (1951), σελ. 2, 3

²⁹ Romilly, J. (1988), σελ. 49

³⁰ Mossé, C., Gourbeillon, A. S. (2001), σελ. 275

³¹ Romilly, J. (2003), σελ. 75

απόκτηση της αυτοκρατορίας τους. Ό, τι έπραξαν, το έπραξαν από φόβο και από έντονη επιθυμία να υπερασπιστούν τα συμφέροντά τους³².

Πάντως, όσον αφορά στην καταγραφή των δημηγοριών, καθώς είναι ακατόρθωτο να τις παραθέσει ακριβώς όπως διατυπώθηκαν, βασίστηκε σε δύο αρχές. Από τη μια παρουσιάζει τους χαρακτήρες να εκφωνούν τα δέοντα (αυτά δηλαδή που αναπόφευκτα πρέπει να έχουν πει), και από την άλλη στηρίζεται όσο το δυνατόν πιστότερα στο συνολικό περιεχόμενο και στη γενική τάση (ξύμπασα γνώμη) όσων πραγματικά έχουν πει³³.

Επομένως, με βάση τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι ο χαρακτήρας της ιστορίας του Θουκυδίδη είναι μοναδικός καθώς θέτει το καθολικό στους κόλπους της (ιστορίας του) και προς εξυπηρέτηση αυτού του σκοπού κάνει χρήση των δημηγοριών³⁴. Πάντως, στη συντριπτική πλειοψηφία τους τα γεγονότα του Πελοποννησιακού πολέμου αντιμετωπίζονται με μεγάλη συντομία. Μάλιστα σε μερικές περιπτώσεις με μια συντομία αντίθετη προς τη σπουδαιότητά τους³⁵.

Τέλος, όσον αφορά στη γλώσσα του κειμένου του Θουκυδίδη, είναι η αττική (με τα τυπικά χαρακτηριστικά της χρήσης των διπλών συμφώνων *σσ*, αντί *ττ*, καθώς και του τύπου *ζυν* αντί *συν*) σε μια αρχαϊζουσα εκδοχή που του επιτρέπει να αποφύγει τον υπερβολικό χρωματισμό του λόγου και προδίδει ιωνικές επιδράσεις χάρη στην αποδεδειγμένη ελαστικότητα της λογοτεχνικής γλώσσας του δεύτερου μισού του 5^{ου} αιώνα π.Χ.³⁶

³² Romilly, J. (2003), σελ. 76

³³ Montanari, F. (2010), σελ. 528

³⁴ Romilly, J. (2003), σελ. 92

³⁵ Grundy, G. B. (1898), σελ. 218

³⁶ Montanari, F. (2010), σελ. 532

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Α΄ ΒΙΒΛΙΟ

Η ΔΗΜΗΓΟΡΙΑ ΤΩΝ ΚΟΡΙΝΘΙΩΝ (68-71)

Από το κεφάλαιο 68 έως και το 85.2 ο Θουκυδίδης μας παρουσιάζει τη δεύτερη αντιλογία μεταξύ Κορινθίων και Αθηναίων στο Συνέδριο της Σπάρτης³⁷. Οι Κορίνθιοι στη δημηγορία τους επισημαίνουν ότι οι Λακεδαιμόνιοι εμπιστεύονται ο ένας τον άλλο, τόσο σε ιδιωτικές, όσο και σε δημόσιες υποθέσεις («ἀπιστοτέρους ἐς τοὺς ἄλλους ἢν τι λέγωμεν»)³⁸, όχι όμως και τους ξένους (ειδικά όταν αυτοί δεν αναφέρονται σε κάτι ευχάριστο). Όσον αφορά την έννοια της αξιοπιστίας (πιστόν) συσχετίζεται και ταιριάζει με την έννοια της σωφροσύνης³⁹, η οποία βρίσκει απάντηση και στα λόγια του Αρχίδαμου (84.2).

Ο Θουκυδίδης, ειδικά στις δημηγορίες του κάνει συχνή χρήση του ρήματος «μακρηγορῶ»⁴⁰. Θεωρεί ότι δεν υπάρχει λόγος να τραβά η συζήτηση σε μάκρος και προτιμά να κάνει εισαγωγή στο μείζον ζήτημα που τον απασχολεί. Οι Σπαρτιάτες λοιπόν, όντας προσκολλημένοι στις απόψεις τους και δείχνοντας δυσπιστία απέναντι σε οποιονδήποτε ξένο, δε μερίμνησαν προκειμένου να αποφευχθούν οι αρνητικές συνέπειες των έργων των Αθηναίων. Αντιθέτως, τους άφησαν να εφαρμόζουν ανενόχλητοι τα σχέδιά τους, έχοντας ήδη υποδουλώσει αρκετές πόλεις και επιθυμώντας κάποιες άλλες να τις κάνουν συμμαχικές προς αυτούς. Οι Αθηναίοι είχαν καταλάβει με ύπουλο τρόπο την Κέρκυρα (ουδέτερη) και πολιορκούσαν την στρατηγικής σημασίας πόλη της Ποτειδαίας (φόρου υποτελής στην Αθήνα). Τόσο η Κέρκυρα, όσο και η Ποτεΐδαια, ήταν αποικίες της Κορίνθου. Προκειμένου να δοθεί έμφαση και να αναδειχθεί η χρησιμότητα αυτών των δύο πόλεων, ο Θουκυδίδης κάνει χρήση χιαστού σχήματος («τό μὲν Ποτειδαίαν» - «ἢ δὲ Κέρκυρα»)⁴¹. Επίσης, κάνει λόγο για την εσωτερική πολιτική και την ιδιωτική ζωή των Σπαρτιατών («Τὸ πιστόν ὑμᾶς, ὃ Λακεδαιμόνιοι, τῆς καθ' ὑμᾶς αὐτοῦς πολιτείας καὶ ὁμιλίας ἀπιστοτέρους ἐς τοὺς ἄλλους»). Σχετικά με

³⁷ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 557

³⁸ Gomme, A. W. (1971), σελ. 227

³⁹ Hornblower, S. (2006), σελ. 298-299

⁴⁰ Hornblower, S. (2006), σελ. 299

⁴¹ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 559

τον όρο «πολιτεία», αφορά στη σχέση του προσώπου ως μέλους της πολιτείας, πρόκειται δηλαδή για το δημόσιο δίκαιο ενώ ο όρος «όμιλία» συνδέεται με το ιδιωτικό δίκαιο⁴². Βέβαια, οι Σπαρτιάτες δεν ήταν τόσο ειλικρινείς ούτε στις μεταξύ τους σχέσεις, ούτε στις σχέσεις τους με τους άλλους. Στο συγκεκριμένο σημείο λοιπόν διαπιστώνουμε ότι πρόκειται για μια μελετημένη κολακεία των Κορινθίων απέναντι στους Σπαρτιάτες, προκειμένου να κερδίσουν την εύνοιά τους. Οι Κορίνθιοι υποστηρίζουν ότι οι Σπαρτιάτες, λόγω του καλού τους χαρακτήρα έχουν αναπτύξει αυτή τη δυσπιστία, όταν κάποιος λέει κάτι κακό για άλλους⁴³.

Όσον αφορά στους Αθηναίους, οχύρωσαν την πόλη τους και έχτισαν τα Μακρά τείχη («τό τε πρῶτον ἐάσαντες αὐτοὺς τὴν πόλιν μετὰ τὰ Μηδικὰ κρατῦναι καὶ ὕστερον τὰ μακρὰ στήσαι τείχη»). Βέβαια, κατανοούμε ότι οι Σπαρτιάτες, αν και αντέδρασαν, δεν ήταν σε θέση να αποτρέψουν καμία απ' αυτές τις δύο ενέργειες (ειδικά την ανέγερση των Μακρῶν τειχῶν, αφού η Αθήνα τότε ήταν υπερδύναμη)⁴⁴. Πάντως η Σπάρτη, αν και προσπάθησε να εμποδίσει την πρώτη ενέργεια κάνοντας χρήση διπλωματικῶν μέσων, είχε την ευκαιρία να ασχοληθεί και με τη δεύτερη (ενέργεια), αλλά δε μπορούσε να χρησιμοποιήσει τη νίκη της στην Τανάγρα, καθώς τα Μακρά τείχη διαμόρφωσαν το απόλυτο χαρακτηριστικό της Αθηναϊκῆς ἀμυνας⁴⁵. Όπως και να έχει, οι Κορίνθιοι αποδίδουν την αιτία της ισχυροποίησης της Αθήνας στην αδράνεια της Σπάρτης, μη διστάζοντας ακόμη και να ειρωνευτοῦν τους Σπαρτιάτες, προκειμένου να τους ερεθίσουν και να τους ξεσηκώσουν εναντίον των δραστήριων Αθηναίων, στους οποίους αναφέρεται και το χωρίο «οἱ γὰρ δρῶντες βεβουλευμένοι πρὸς οὐ διεγνωκότας ἤδη καὶ οὐ μέλλοντες ἐπέρχονται», αμφισβητώντας ἔτσι το ρόλο της Σπάρτης ως ηγέτιδας πόλης⁴⁶. Η Σπάρτη επομένως φέρει ευθύνη για την υποδούλωση άλλων πόλεων στην Αθήνα, καθώς η πρώτη παραμένει αδρανής.

Γενικότερα, οι Σπαρτιάτες έχουν την αξίωση να θεωρούνται «ελευθερωτές της Ελλάδας» από την τυραννία των Περσῶν («εἶπερ καὶ τὴν ἀξίωσιν τῆς ἀρετῆς ὡς ἐλευθερῶν τὴν Ἑλλάδα φέρεται»). Ἄρα, ως ελευθερωτές είχαν με το μέρος τους

⁴² Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 558

⁴³ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 558

⁴⁴ Hornblower, S. (2006), σελ. 299

⁴⁵ Gomme, A. W. (1971), σελ. 228

⁴⁶ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 559-560

την κοινή γνώμη, γεγονός το οποίο δε συνέφερε τους Πέρσες⁴⁷. Πάντως για ακόμη μια φορά γίνεται λόγος για το ελάττωμα των Σπαρτιατών, το οποίο δεν είναι άλλο από αυτό της αναβλητικότητας. Παραπάνω είχε γίνει λόγος για την αδράνεια η οποία συνδυαζόμενη με την αναβλητικότητα - χρονοτριβή, δίνει τη δυνατότητα στους Αθηναίους να προχωρούν αποφασιστικά και δίχως αναβολές εναντίον των γειτόνων τους. Μάλιστα, η αναφορά στη χρονοτριβή γίνεται μέσω της χρήσης την μετοχής «οὐ μέλλοντες» αλλά και του ουσιαστικού «τῆ μελλήσει». Σύμφωνα με τον A. Parry, οι δύο αφηρημένες λέξεις («δυνάμει»– «μελλήσει»), έχουν ίδια κατάληξη αλλά διαφορετικό ρυθμό [γρήγορο στην πρώτη και αργό στη δεύτερη, πρόκειται για ανάπαιστο (βραχύ, βραχύ, μακρό) και μολοσσό (μακρό, μακρό, μακρό) αντίστοιχα]. Άρα, κάνοντας και μια μετρική παρατήρηση, κατανοούμε ότι ο Θουκυδίδης δεν υπακούει σε μετρικούς κανόνες παρεκκλίνοντας έτσι ελάχιστα από τη φυσικότητα του ρυθμού της γλώσσας⁴⁸.

Στη συνέχεια της δημηγορίας, οι Κορίνθιοι επιπλήττουν τους Λακεδαιμονίους για την απραξία και την απραγμοσύνη τους μέσω της σύγκρισής τους με όλους τους Έλληνες («ήσυχάζετε γάρ, μόνοι Ἑλλήνων, ὧ Λακεδαιμόνιοι») ⁴⁹. Πρόκειται για μια επίπληξη η οποία γίνεται όλο και εντονότερη. Επίσης, οι Κορίνθιοι δεν αναγνωρίζουν τη συμβολή της Αθήνας στη νίκη των Ελλήνων στη Σαλαμίνα, καθώς υποστηρίζουν ότι ο βάρβαρος απέτυχε λόγω δικών του σφαλμάτων («ἐπιστάμενοι καὶ τὸν βάρβαρον αὐτὸν περὶ αὐτῶ τὰ πλείω σφαλέντα»), ούτε και την τεράστια συμβολή του Θεμιστοκλή στη ναυμαχία της Σαλαμίνας⁵⁰. Αντιθέτως, υποστηρίζουν ότι ο Ξέρξης και ακολούθως οι βάρβαροι νικήθηκαν λόγω των δικών τους σφαλμάτων («καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς Ἀθηναίους πολλὰ ἡμᾶς ἤδη τοῖς ἁμαρτήμασιν αὐτῶν μᾶλλον ἢ τῆ ἀφ' ὑμῶν τιμωρία περιγεγενημένους»). Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειώσουμε ότι ο Ηρόδοτος αντιτίθεται στο Θουκυδίδη καθώς είχε αναφερθεί στις θυσίες των Αθηναίων⁵¹. Το ίδιο συνέβη και με τους Αθηναίους, καθώς οι Κορίνθιοι τα «έβγαλαν πέρα» με αυτούς όχι λόγω της βοήθειας των Σπαρτιατών αλλά εξαιτίας των σφαλμάτων των ίδιων των Αθηναίων. Αξίζει να προσθέσουμε ότι ο Θουκυδίδης για μια ακόμη φορά υπόκειται στην

⁴⁷ Hornblower, S. (2006), σελ. 299-300

⁴⁸ Hornblower, S. (2006), σελ. 300

⁴⁹ Hornblower, S. (2006), σελ. 300

⁵⁰ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 560

⁵¹ Hornblower, S. (2006), σελ. 301

επίδραση των σοφιστών (Αντιφώντα, Προδίκου και Γοργία) όσον αφορά στη διάκριση των σχεδόν συνώνυμων εννοιών «αίτια» και «κατηγορία». Υιοθετώντας την τεχνική ιδίως του Προδίκου, ο Θουκυδίδης υποστηρίζει ότι διατυπώνει κανείς παράπονα στους φίλους που λοξοδρομούν και πλανώνται και κατηγορίες εναντίον των εχθρών που τον αδίκησαν⁵². Επιπροσθέτως, κάνει χρήση χιαστού σχήματος («έχθρα – κατηγορία» και «αίτια – αίτια») μέσω του οποίου η διάκριση καθίσταται ακόμη εντονότερη⁵³. Τέλος και ο Αρχίδαμος αναφέρει ότι οι Κορίνθιοι κάνουν χρήση του όρου «κατηγορία». Στο χωρίο αυτό πάντως («αίτια μὲν γάρ φίλων ἀνδρῶν ἐστὶν ἄμαρτανόντων, κατηγορία δέ») αποδίδεται μια κατάλληλη και συγκεκριμένη σημασία στον όρο «αιτία»⁵⁴.

Οι Κορίνθιοι συνεχίζουν την επίπληξη των Σπαρτιατών, τονίζοντάς τους ότι τα συμφέροντα τα οποία διακυβεύονται είναι μεγάλα. Τη σπουδαιότητα των συμφερόντων αυτών δυστυχώς δεν την έχουν αντιληφθεί μέχρι τώρα οι Λακεδαιμόνιοι, οι οποίοι δεν έχουν αναλογιστεί πόσο διαφορετικά από αυτούς αντιμετωπίζουν τις υποθέσεις τους οι Αθηναίοι. Στα παρακάτω κεφάλαια γίνεται επίσης λόγος για τη Σπαρτιατική νωθρότητα και απραξία⁵⁵.

Εξετάζοντας πιο ενδελεχώς τα γραφόμενα του Θουκυδίδη και μελετώντας τη συνέχεια του έργου του, διαπιστώνουμε ότι ο λόγος του μετατρέπεται από κατηγορητήριο των Κορινθίων σε έπαινο για τους Αθηναίους («πρὸς οἴους ὑμῖν Ἀθηναίους ὄντας»). Έτσι, γίνεται άμεσα εμφανής η διαφορά ανάμεσα στους δημοκρατικούς Αθηναίους και τους ολιγαρχικούς Σπαρτιάτες. Μάλιστα, μέσω του γεγονότος ότι η Αθήνα επαινείται από έναν εχθρό της υπογραμμίζεται ακόμη πιο έντονα η υπεροχή της⁵⁶. Οι χαρακτήρες των Αθηναίων και των Σπαρτιατών δίνονται μέσα από ρητορικές αντιθέσεις και υπογραμμίζονται κάποιες από τις πιο βασικές διαφορές ανάμεσά τους («πρὸς οἴους ὑμῖν Ἀθηναίους ὄντας καὶ ὅσον ὑμῶν καὶ ὡς πᾶν διαφέροντας»). Επίσης, δίνονται και οι συνέπειες της πολιτικής τους συμπεριφοράς. Το βασικό σημείο είναι ότι η Αθηναϊκή φιλοδοξία για γρήγορη εξέλιξή της σε αυτοκρατορία ενισχύθηκε από την αδιαφορία για εξέλιξη των Σπαρτιατών και τον υπερβολικό τους φόβο για οτιδήποτε καινούριο. Ο λόγος

⁵² Hornblower, S. (2006), σελ. 301

⁵³ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 560-561

⁵⁴ Gomme, A. W. (1971), σελ. 229

⁵⁵ Hornblower, S. (2006), σελ. 301

⁵⁶ Hornblower, S. (2006), σελ. 301

αυτός μας δίνει μια άλλη οπτική γωνία της ανάπτυξης της Αθηναϊκής δύναμης, η οποία είναι κατά την οπτική του Θουκυδίδη η κύρια αιτία του πολέμου. Η ενέργεια και η διαρκής επαγρύπνηση των Αθηναίων ήταν τα βασικά χαρακτηριστικά του Αθηναϊκού τρόπου ζωής και η βάση του Αθηναϊκού ιμπεριαλισμού. Η κατοχή δύναμης και η ανάγκη για την επέκταση αυτής επιβάλλει μια αυξανόμενη ένταση της Αθήνας.

Η Σπάρτη από την αντίθετη πλευρά, ποτέ δεν πήγε σε πόλεμο, παρά μόνο όταν αναγκάστηκε να το κάνει. Κατά τη διάρκεια του πολέμου, οι Σπαρτιάτες ήταν βραδυκίνητοι, σαν να βρίσκονταν σε λήθαργο και αυτό λειτούργησε προς όφελος της Αθήνας. Η προσοχή τους ήταν στραμμένη στην ασφάλειά τους, ειδικά σε σχέση με τους είλωτες (βέβαια αυτό ήταν ένα ζήτημα εθνικού χαρακτήρα)⁵⁷. Η Αθήνα, προκειμένου να χρησιμοποιεί σαν όπλο της το φόβο «φόβου παρέχειν», πρέπει να παρουσιάζεται σαν μια δύναμη που δεν είναι ποτέ ευχαριστημένη βρισκόμενη η ίδια σε ειρήνη, ούτε και επιτρέποντας στους άλλους να ζουν ειρηνικά⁵⁸. Στόχος βέβαια των Κορινθίων, είναι να αφυπνίσουν τους Σπαρτιάτες βγάζοντάς τους από το λήθαργο στον οποίο βρίσκονται⁵⁹.

Ο Θουκυδίδης, ως έγκυρος ιστορικός που εξακριβώνει τα γεγονότα, κάνει χρήση μαρτυριών των ανθρώπων της εποχής και αφηγείται τα τεκταινόμενα «τοποθετώντας» τα στο στόμα κάποιου άλλου προσώπου το οποίο έχει διαπιστώσει το τι συμβαίνει ιδίοις όμμασι. Σε αυτή την περίπτωση, ο Θουκυδίδης εξυμνεί το μεγαλείο της Αθήνας μέσω του στόματος ενός Αθηναίου, όπως αναφέρεται και παραπάνω «πρὸς οἷους ὑμῖν Ἀθηναίους ὄντας»⁶⁰. Βέβαια, οι δημηγορίες του δε μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως τεκμήρια. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, διαπιστώνουμε ότι ο Θουκυδίδης θαυμάζει τους Αθηναίους για τον τρόπο αντιμετώπισης των μείζονος σημασίας ζητημάτων μέσω της μεθόδου την οποία χρησιμοποιεί για να περιγράψει (όπως θα δούμε και στις επόμενες παραγράφους) τα χαρακτηριστικά των Σπαρτιατών και των Αθηναίων. Οι Αθηναίοι λοιπόν, μεταχειρίζονται τα σώματά τους σαν να ήταν ξένα και όχι δικά τους όταν πρόκειται να πολεμήσουν για την πατρίδα τους και να διαφυλάξουν το εθνικό τους συμφέρον. Είναι τολμηροί, αποφασιστικοί και φροντίζουν να

⁵⁷ Cartwright, D. (1997), σελ. 42-43

⁵⁸ Adcock, F. E. (1951), σελ. 6

⁵⁹ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 561

⁶⁰ Hornblower, S. (2006), σελ. 301

πραγματοποιούν κάθε τους σχέδιο, το οποίο κρίνουν ότι θα επιφέρει θετικά αποτελέσματα. Μάλιστα θεωρούν αποτυχία τη μη υλοποίηση κάποιου σχεδίου το οποίο έχουν αποφασίσει να θέσουν σε εφαρμογή.

Επίσης, οι Αθηναίοι χαρακτηρίζονται «πρωτοπόροι» («νεωτεροποιοί») ⁶¹ και «επιθετικοί» ⁶². Η τόλμη λοιπόν των Αθηναίων, έκανε τους Σπαρτιάτες λόγω του φόβου τους να θέλουν να διώξουν τους Αθηναίους από την Ιθώμη. Ένα ακόμη στοιχείο της μεγάλης αντίθεσης μεταξύ Αθηναίων και Σπαρτιατών είναι το γεγονός ότι στους πρώτους αποδίδεται το επίθετο «ὄξεις», ενώ στους δεύτερους, το επίθετο «βραδείς» ⁶³. Η εικόνα και των δύο ανταποκρίνεται στην αλήθεια, αλλά μια μονόπλευρη αντιμετώπιση και αξιολόγηση τόσο των Αθηναίων, όσο και των Σπαρτιατών, δεν είναι δυνατό να αποδώσει τον πολύπλευρο χαρακτήρα τους ⁶⁴. Ο Θουκυδίδης συνεχίζει την αφήγησή του παρουσιάζοντας τα χαρακτηριστικά της πολεμικής εγρήγορσης και της αποφασιστικότητας των Αθηναίων στην ανάληψη αποφάσεων. Από την αντίθετη πλευρά, χαρακτηρίζει τους Σπαρτιάτες αναβλητικούς («μελλητάς») και διστακτικούς ⁶⁵. Ένα παράδοξο σημείο «παρά γνώμην», δηλαδή έξω από κάθε λογική ⁶⁶ θεραπεύεται παρακάτω, καθώς οι Αθηναίοι είναι αισιόδοξοι ακόμη και αν διατρέχουν κινδύνους. Μάλιστα ο όρος «ευέλπιδες», δεν χρησιμοποιείται μόνο από το Θουκυδίδη αλλά και από τον Αριστοφάνη στους «Όρνιθες». Βέβαια η χρήση αυτού του όρου από το Θουκυδίδη γίνεται κάτω από ένα πιο σοβαρό πρίσμα ⁶⁷.

Μια άλλη αντίθεση μεταξύ Αθηναίων και Σπαρτιατών είναι ότι οι πρώτοι βρίσκονται πάντα σε ετοιμότητα και είναι πρόθυμοι να ταξιδέψουν σε νέους τόπους («ἀποδημηταὶ πρὸς ἐνδημοτάτους»). Ενώ οι Σπαρτιάτες δείχνουν ολιγωρία και έλλειψη διάθεσης για ανακάλυψη νέων τόπων και προκλήσεων ⁶⁸. Οι Αθηναίοι φροντίζουν να εκμεταλλεύονται στο έπακρο τον εχθρό όταν τον νικήσουν («κρατοῦντές τε τῶν ἐχθρῶν ἐπὶ πλείστον ἐξέρχονται») και σε περίπτωση που νικηθούν υποχωρούν όσο το δυνατό λιγότερο («καὶ νικώμενοι ἐπ' ἐλάχιστον

⁶¹ Hornblower, S. (2006), σελ. 301

⁶² Gomme, A. W. (1971), σελ. 230

⁶³ Hornblower, S. (2006), σελ. 302

⁶⁴ Gomme, A. W. (1971), σελ. 230

⁶⁵ Hornblower, S. (2006), σελ. 302

⁶⁶ Gomme, A. W. (1971), σελ. 230

⁶⁷ Hornblower, S. (2006), σελ. 302

⁶⁸ Hornblower, S. (2006), σελ. 302

ἀναπίπτουσιν»). Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας συμπεριφοράς ήταν ο Θεμιστοκλής μέσω του οποίου φανεωνόταν η ποιότητα της Αθήνας⁶⁹.

Ο Θουκυδίδης, έχει χρησιμοποιήσει αρκετές φορές την έννοια «οἰκειοτάτη» και «οἰκείων». Θα μπορούσαμε να πούμε λοιπόν ότι η επανάληψη αυτών των εννοιών αποτελεί αδεξιότητα στη χρήση του λόγου. Ο Θουκυδίδης θέλει να δώσει έμφαση σε ένα κοινό σημείο μεταξύ Αθηναίων και Σπαρτιατών. Τονίζει ότι και οι δύο θα υπακούσουν στις διαταγές του κράτους θέτοντας τα σώματά τους στην υπηρεσία της πολιτείας. Ωστόσο, εντοπίζεται μια διαφορά, οι Σπαρτιάτες αναγνωρίζουν την αξία της προσωπικότητας και μάλιστα θεωρούν ότι η πολιτεία επωφελείται από τη στάση τους αυτή καθώς κάθε πολίτης ατομικά μπορεί να συνεισφέρει στη βελτίωση της πολιτείας. Στο συγκεκριμένο σημείο, η έννοια «γνώμη» χρησιμοποιείται με την ευρεία μορφή του όρου και περιλαμβάνει τη σκέψη, το νου και τη διάνοια. Σχετικά με τον όρο «οἰκεῖος», στη συγκεκριμένη περίπτωση εννοείται αυτός που βρίσκεται σε στενή σχέση με την πατρίδα του. Σύμφωνα βέβαια με το Σωκράτη, το πιο σημαντικό είναι η ανεξαρτησία του μυαλού⁷⁰.

Όσον αφορά στη φράση «ταῦτα μετὰ πόνων πάντα καὶ κινδύνων δι' ὅλου τοῦ αἰῶνος μοχθοῦσι», διαπιστώνουμε ότι η δραστηριότητα της Αθήνας δίνεται κάτω από μια διαφορετική οπτική γωνία, αυτή των εχθρών. Στον τελευταίο λόγο του Περικλή μπορούμε να δούμε μια πιο ρεαλιστική περιγραφή του πνεύματος των Αθηναίων. Επομένως, κατανοούμε ότι πολλοί ασχολήθηκαν με την Αθήνα και το μεγαλείο της. Επίσης, εκτός από τον Περικλή, αναφορά στην Αθήνα έχει κάνει και ο Ευριπίδης στις «Ἰκέτιδες», ο οποίος τη χαρακτηρίζει ως πόλη του πόνου και του μόχθου. Νεώτεροι μελετητές όπως ο H.W. Parke και ο D.E.W. Wormell στο βιβλίο τους επαινούν την Αθήνα ως πόλη του μόχθου⁷¹.

Για τους Αθηναίους μόνη εορτή αποτελεί η εκτέλεση του καθήκοντός τους προς την πατρίδα. Αναφορικά με την απραξία («ἡσυχίαν ἀπράγμονα»), θεωρείται συμφορά και επίπονο έργο⁷². Οι Αθηναίοι είναι πραγματικά πολυπράγμονες τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο. Πάντοτε προτιμούν τη δράση από την αδράνεια – απραξία και βρίσκονται σε μια διαρκή εγρήγορση και επαγρύπνηση. Οι

⁶⁹ Gomme, A. W. (1971), σελ. 230

⁷⁰ Gomme, A. W. (1971), σελ. 230

⁷¹ Gomme, A. W. (1971), σελ. 231-232

⁷² Gomme, A. W. (1971), σελ. 232

ίδιοι δεν εφησυχάζουν, ούτε και αφήνουν τους άλλους σε ησυχία⁷³. Σχετικά με τη φράση «οἷεσθε τὴν ἡσυχίαν», η προβαλλόμενη ιδέα σχετίζεται με αυτήν του «τὸ ἴσον νέμετε». Η δομή του Θουκυδίδη πάνω στην οποία στηρίζει την αντίθεση ποικίλλει. Υποστηρίζει ότι οι Αθηναίοι όσο ακόμη βρίσκονται σε συμμαχία δεν πρέπει να είναι σε πόλεμο με τους άλλους, ούτε καν να υπερασπίζονται τον εαυτό τους. Οφείλουν να αποφεύγουν τον τραυματισμό ακόμη και στην αυτοάμυνα.

Μια ακόμη αντίθεση μεταξύ Αθηναίων και Σπαρτιατών έγκειται στην ιδέα της προόδου. Οι Σπαρτιάτες εφαρμόζαν απαρχαιωμένες μεθόδους («ἀρχαιότροπα ὑμῶν τὰ ἐπιτηδεύματα πρὸς αὐτούς ἐστιν. ἀνάγκη δὲ ὥσπερ τέχνης αἰεὶ τὰ ἐπιγιγνόμενα κρατεῖν») τόσο στην πολιτική όσο και σε άλλους τομείς. Η έννοια της εξέλιξης ήταν κάτι τελείως ξένο προς αυτούς. Αρνούνταν οτιδήποτε νέο και προοδευτικό θεωρώντας ως σωστό τρόπο αντιμετώπισης όλων τους των υποθέσεων την εφαρμογή της πεπαλαιωμένης και παγιωμένης τακτικής που ανέκαθεν ακολουθούσαν. Αντιθέτως, οι Αθηναίοι ήταν πιο δεκτικοί στο καινούριο («τὰ τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τῆς πολυπειρίας ἐπὶ πλέον ὑμῶν κεκαίνωται») και προσάρμοζαν τις μεθόδους και τις τακτικές τους στις επικρατούσες συνθήκες (πολιτικές, στρατιωτικές, κοινωνικές κ.τ.λ.). Αυτά λοιπόν ισχυρίζονταν οι Κορίνθιοι εξυμνώντας για ακόμη μια φορά το μεγαλείο της Αθήνας μέσω της σύγκρισης Αθήνας και Σπάρτης⁷⁴. Έπρεπε οπωσδήποτε να διεγείρει κάποιος το φόβο στους Σπαρτιάτες τονίζοντάς τους ότι η απραξία τους θα μπορούσε να λειτουργήσει ως παιχνίδι στα χέρια των Αθηναίων ενδυναμώνοντας την επιθυμία τους για εξουσία⁷⁵.

Αξίζει ακόμη να επισημάνουμε ότι σε καιρούς ειρήνης, οι αλλαγές στον πολιτικό και στρατιωτικό τομέα περιτεύουν. Ωστόσο, λόγω του ότι πάντοτε υπάρχουν δυσκολίες (είτε πρόκειται για ειρήνη, είτε για πόλεμο), οι ιθύνοντες μιας πόλης είναι υποχρεωμένοι να βρίσκονται σε μια διαρκή επαγρύπνηση μέσω της επινόησης νέων τεχνικών και μεθόδων και της εξέλιξης των ήδη υπαρχουσών. Τα δεδομένα αλλάζουν γι' αυτό πρέπει να αλλάζουμε και εμείς προσαρμοζόμενοι στις νέες συνθήκες που άπτονται πλήθους τομέων και περιπτώσεων⁷⁶.

⁷³ Hornblower, S. (2006), σελ. 303, Gomme, A. W. (1971), σελ. 232

⁷⁴ Hornblower, S. (2006), σελ. 303

⁷⁵ Adcock, F. E. (1951), σελ. 6

⁷⁶ Hornblower, S. (2006), σελ. 303

Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στον εκσυγχρονισμό του πολιτικού συστήματος των Αθηναίων, το οποίο υπερέχει κατά πολύ σε σχέση με αυτό των Σπαρτιατών παρόλο που στη Σπάρτη είχαν γίνει δραστικές πολιτικές μεταρρυθμίσεις. Όσον αφορά στην Αθήνα, ο Θουκυδίδης υπαινίσσεται τις μεταρρυθμίσεις του Εφιάλτη οι οποίες απήλλαξαν την πόλη από την καχυποψία. Βέβαια εκτός από τον Εφιάλτη το προαναφερθέν χωρίο «τὰ τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τῆς πολυπειρίας ἐπὶ πλεόν ὑμῶν κεκαίνωται» παραπέμπει στον Κλεισθένη και στο Σόλωνα, προσωπικότητες οι οποίες δεν είναι παρούσες στο Θουκυδίδειο έργο⁷⁷. Όπως και να έχει, τόσο αυτοί που θεωρούν ότι υπάρχει ιστορικό υπόβαθρο στους λόγους του Θουκυδίδη, όσο και αυτοί που πιστεύουν ότι αποτελούν προϊόν επινόησης, είναι πεπεισμένοι ότι μέσω του έργου του αποσκοπεί να δώσει την «οπτική» των δυνάμεων σχετικά με την πρόκληση του πολέμου αλλά και τη μάχη μέσα σε αυτόν.

Ο Θουκυδίδης επιθυμούσε να δείξει την ιδιοσυγκρασία των Αθηναίων («τῶν αἰσθανομένων»), δηλαδή των ανθρώπων που παρατηρούν τις ενέργειες των άλλων), των Κορινθίων και των Λακεδαιμονίων. Διαλέγει στοιχεία και συνθέτει το λόγο του για να «φωτίσει» αυτούς τους χαρακτήρες. Μέσω των ακόλουθων λόγων των Αθηναίων πρέσβων, θα δούμε κάτω από μια διαφορετική οπτική το ζήτημα. Υποθετικά, ο Θουκυδίδης θα είχε ακούσει το λόγο των Κορινθίων και των υπολοίπων σε αυτή τη δημόσια συζήτηση από κάποιον από τους Αθηναίους αντιπροσώπους που ακόμη και αν πραγματικά δεν είχαν ακούσει το λόγο σίγουρα ήξεραν το περιεχόμενό του⁷⁸. Σχετικά με την παραβίαση των συνθηκών, ο Θουκυδίδης επισημαίνει ότι μεγάλο μερίδιο ευθύνης δε φέρουν μόνο αυτοί που προσχωρούν σε άλλες συμμαχίες, αλλά και αυτοί που δε βοηθούν όσους με όρκο είχαν δεσμευτεί ότι θα βοηθούσαν.

⁷⁷ Hornblower, S. (2006), σελ. 303, 304

⁷⁸ Gomme, A. W. (1971), σελ. 233

ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΠΡΕΣΒΕΙΑ ΣΤΗ ΣΠΑΡΤΗ (72).

Η αλήθεια είναι ότι δύσκολα θα πίστευε κανείς πως ήταν συμπτωματική η παρουσία των Αθηναίων πρέσβων στη Σπάρτη αυτές τις κρίσιμες ώρες («Αθηναίων ἔτυχε γὰρ πρεσβεία πρότερον ἐν τῇ Λακεδαίμονι περὶ ἄλλων παροῦσα»). Δεν είναι δυνατό ο Περικλής να μην είχε πληροφορηθεί για το συνέδριο στη Σπάρτη⁷⁹. Επομένως, κατά πάσα πιθανότητα η παρουσία της πρεσβείας των Αθηναίων είναι ένα γεγονός ιστορικό και όχι φανταστικό σε αντίθεση με άλλους μελετητές όπως ο Lewis που αμφιβάλλουν⁸⁰. Σχετικά με τη λέξη «πρότερον», αναφέρεται είτε σε κάτι που υπήρξε στο παρελθόν και δεν υφίσταται πλέον, είτε σε κάτι που υπήρξε στο παρελθόν και εξακολουθεί να υφίσταται. Στο συγκεκριμένο χωρίο, γίνεται λόγος για την Αθηναϊκή πρεσβεία στη Σπάρτη η οποία υπήρχε εκεί από πριν και βρίσκεται ακόμη εκεί. Σχετικά με το χωρίο «ὧν αἱ πόλεις ἐνεκάλουν», είναι πιθανόν να αποτελεί ένδειξη ότι η πραγματική δημηγορία των Κορινθίων αναφερόταν περισσότερο στις αφορμές που επικαλέστηκαν οι εμπόλεμοι⁸¹.

ΔΗΜΗΓΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ (73-78)

Πολλοί μελετητές υποστηρίζουν ότι η δημηγορία αυτή είναι επινόηση του Θουκυδίδη, ο οποίος την παραθέτει προκειμένου να αναφερθεί στη φιλοσοφία του ιμπεριαλισμού αλλά και στην τεράστια δύναμη της Αθηναϊκής ηγεμονίας⁸². Οι Αθηναίοι πρέσβεις («ἢ μὲν πρέσβευσις ἡμῶν») ήρθαν με σκοπό να διευθετήσουν κάποιες υποθέσεις της πόλης τους («περὶ ὧν ἡ πόλις ἔπεμψεν») και όχι για να

⁷⁹ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 564

⁸⁰ Hornblower, S. (2006), σελ. 304

⁸¹ Hornblower, S. (2006), σελ. 304-305

⁸² Hornblower, S. (2006), σελ. 305

λογομαχήσουν («οὐκ ἐς ἀντιλογίαν τοῖς ὑμετέροις ξυμμάχοις ἐγένετο»), με τους Κορινθίους διαμορφώνοντας ένα εχθρικό κλίμα. Στόχος τους είναι να εμποδίσουν τους Λακεδαιμονίους να πάρουν βιαστικά αποφάσεις για ένα τόσο σοβαρό ζήτημα και να δείξουν ότι η Αθήνα αξίζει την εξουσία την οποία κατέχει λόγω της αρετής που επέδειξε στους Μηδικούς πολέμους⁸³. Επίσης, θέλουν να αναδείξουν το μεγαλείο της δύναμης της Αθήνας και να καταστήσουν σαφές ότι αξίζουν όσα κατέχουν⁸⁴. Σχετικά με την έκφραση «καὶ δι' ὄχλου μᾶλλον ἔσται αἰεὶ προβαλλομένοις», οι Αθηναίοι τη χρησιμοποιούν σε κάθε είδους ακροατήρια και όχι αποκλειστικά στο ακροατήριο των Σπαρτιατών. Επίσης, γίνεται αναφορά και στο θέμα των Περσικών πολέμων, το οποίο αποτελεί επιχείρημα ευρέως χρησιμοποιούμενο από αυτούς που θέλουν να δικαιολογήσουν τις φιλοδοξίες της πόλης τους. Το ίδιο λοιπόν κάνουν και οι Αθηναίοι. Το συγκεκριμένο χωρίο αποτελεί την εκτενέστερη αναφορά μιας δημηγορίας στους Περσικούς πολέμους. Μπορούμε επομένως να θεωρήσουμε την παραπάνω φράση ως προπομπή της παράθεσης των συνεπειών των Περσικών πολέμων⁸⁵ τις οποίες πραγματεύεται ο Θουκυδίδης στο κεφάλαιο 89. Ο Θουκυδίδης λοιπόν, κάνει λόγο για την συνέχιση του πολέμου εναντίον των Περσών όταν ανέλαβαν μόνοι τους οι Αθηναίοι τη συνέχιση του αγώνα έχοντας πια αποχωρήσει οι Λακεδαιμόνιοι. Για ακόμη μια φορά εντοπίζουμε την αντίθεση ανάμεσα στα έργα και στα λόγια, στο μέρος και στο όλον. Οι Αθηναίοι θεωρούν ότι έχουν το δικαίωμα να αναφέρονται στους αγώνες προκειμένου να επωφεληθούν οι ίδιοι (δίχως βέβαια να ζημιώσουν τους Σπαρτιάτες).

Από την άλλη πλευρά, οι Σπαρτιάτες επωφελήθηκαν από τους αγώνες των Αθηναίων δίχως να διατρέξουν κανέναν κίνδυνο («γὰρ ὅτε ἐδρῶμεν, ἐπ' ὠφελία ἐκινδυνεύετο, ἦς τοῦ μὲν ἔργου μέρος μετέσχετε, τοῦ δὲ λόγου μὴ παντός, εἴ τι ὠφελεῖ, στερισκώμεθα»)⁸⁶. Στη συνέχεια, εντοπίζουμε ένα στοιχείο υπερβολής λόγω της χρήσης της αντωνυμίας «μόνοι». Οι Αθηναίοι ισχυρίζονται ότι μόνο αυτοί τόλμησαν να πολεμήσουν τους Πέρσες στο Μαραθώνα («φαιμέν γὰρ Μαραθῶνι τε μόνοι προκινδυνεῦσαι τῷ βαρβάρῳ»), ενώ γνωρίζουμε ότι ενάντια

⁸³ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 260

⁸⁴ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 564

⁸⁵ Hornblower, S. (2006), σελ. 305

⁸⁶ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 565

στους Πέρσες πολέμησαν όχι μόνο οι Αθηναίοι αλλά και οι Πλαταιείς⁸⁷. Το ότι οι Αθηναίοι δεν αναφέρουν τη συμμετοχή των Πλαταιών στη μάχη του Μαραθώνα, δε δείχνει αχαριστία από μέρους των Αθηναίων απέναντι στους Πλαταιείς. Αντιθέτως, οι Αθηναίοι αναγνωρίζουν την πολύτιμη προσφορά των Πλαταιών ειδικά όταν οι Θηβαίοι είχαν πάει με το μέρος των Περσών. Η χρήση της λέξης «μόνοι» απλώς δίνει εμφαντικά το γεγονός ότι οι Πελοποννήσιοι και δη οι Σπαρτιάτες δεν ήταν σε θέση να καταλάβουν το μεγάλο κίνδυνο που διέτρεχε η Ελλάδα. Ούτε οι ίδιοι οι Πλαταιείς αναφέρουν κατά την απολογία τους τη συμμετοχή τους στη μάχη του Μαραθώνα αλλά κάνουν λόγο για άλλες μάχες⁸⁸.

Οι Αθηναίοι (σύμφωνα με το ρήτορα) συνέβαλαν στη σωτηρία της Ελλάδας κατά τους Μηδικούς πολέμους, καθώς παρείχαν τα περισσότερα πλοία, ικανότατο στρατηγό, τεράστια και τολμηρότατη προθυμία και προσπαθούν να αποδείξουν ότι όσα ισχυρίζονται είναι αλήθεια⁸⁹. Σύμφωνα με το Θουκυδίδη άλλωστε «τεκμήριον δὲ μέγιστον αὐτὸς», δηλαδή «οἰ ἴδιος οἱ Ξέρξης εἶναι οἱ καλύτεροι μάρτυρες ὅτι ὅσα ισχυρίζονται εἶναι αλήθεια». Σύμφωνα με το χωρίο «κατὰ τάχος τῶ πλεονι τοῦ στρατοῦ ἀνεχώρησεν» το οποίο φανερώνει την αποτελεσματική αντιμετώπιση του κινδύνου από πλευράς των Αθηναίων, παραπέμπει στα Μηδικά, η αναφορά στα οποία έγινε για να δηλώσει τη βούληση των Αθηναίων ότι είναι αποφασισμένοι να μην υποχωρήσουν, διακινδυνεύοντας τα πάντα⁹⁰. Αιτία της νίκης ήταν το στενό της Σαλαμίνας («ἐν τῷ στενῷ»)⁹¹. Λόγω του ότι τα Αθηναϊκά πλοία ήταν φτιαγμένα από νωπή ξυλεία, ήταν κατάλληλα για μάχη στα στενά και όχι στην ανοιχτή θάλασσα, γι' αυτό άλλωστε και ο Θεμιστοκλής ήθελε η μάχη να γίνει στα στενά. Όταν γίνεται λόγος για τα τετρακόσια πλοία («ἐς τὰς τετρακοσίας ὀλίγω ἐλάσσους τῶν δύο μοιρῶν») διαπιστώνουμε ότι υπάρχει μια σύγχυση. Πρόκειται για μια υπερβολή η οποία δεν πρέπει να αποδοθεί στο Θουκυδίδη. Χρησιμοποιώντας αριθμητικά δεδομένα η αναλογία πλησιάζει πιο πολύ το 1/2 παρά τα 2/3. Άρα, δεν ήταν 267 από τα 400, αλλά 200 από τα 378⁹². Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, πρόκειται για 378 πλοία ή για 366 στα οποία οι Αθηναίοι συνεισέφεραν 200 ή κάτι λιγότερο από 2/3. Σημασία έχει ότι οι Αθηναίοι είχαν

⁸⁷ Hornblower, S. (2006), σελ. 306

⁸⁸ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 565-566

⁸⁹ Hornblower, S. (2006), σελ. 306

⁹⁰ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 566-567

⁹¹ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 264

⁹² Hornblower, S. (2006), σελ. 307

200 πλοία⁹³. Φυσικά η αναφορά στον Ηρόδοτο δεν είναι τυχαία, καθώς ο Θουκυδίδης συχνά θεωρεί απαραίτητη προϋπόθεση να γνωρίζουν οι αναγνώστες του το Ηροδότειο κείμενο προκειμένου να κατανοήσουν το δικό του και στη συγκεκριμένη περίπτωση, πρόκειται για το χωρίο «καὶ αὐτὸν διὰ τοῦτο ὑμεῖς ἐτιμήσατε μάλιστα δὴ ἄνδρα ξένον τῶν ὡς ὑμᾶς ἐλθόντων» (Βλ. Ηρόδ. 8124.2)⁹⁴.

Σχετικά με το χωρίο «μὴ ὀργισθῆναι ὅτι ἡμῖν οὐ προτιμωρήσατε», παραπέμπει στις τεταμένες σχέσεις μεταξύ Αθήνας – Σπάρτης. Στις παρακάτω παραγράφους (89-95) θα γίνει λόγος για τις εντάσεις που δημιουργήθηκαν αμέσως μετά τους Περσικούς πολέμους. Το χωρίο αυτό ωστόσο, αναφέρεται στην ένταση που είχε δημιουργηθεί πιο νωρίς λόγω του ότι η Σπάρτη δεν έστειλε ενισχύσεις στην Αθήνα⁹⁵. Στο σημείο αυτό αξίζει να επισημάνουμε ότι οι Σπαρτιάτες αναγνώρισαν την αξιόλογη συμβολή του Θεμιστοκλή στη νίκη των Ελλήνων στη Σαλαμίνα. Οι Λακεδαιμόνιοι μάλιστα του απέδωσαν τιμές («ὕμεῖς ἐτιμήσατε μάλιστα») και τον υποδέχτηκαν με λαμπρότητα. Του απένειμαν το αριστείο της φρόνησης και της ευφυΐας καθώς και στεφάνι ελιάς. Μάλιστα του χάρισαν το πιο όμορφο άρμα που είχαν στη Σπάρτη και ήταν ο μόνος που τον συνόδευσαν 300 επίλεκτοι Σπαρτιάτες στα σύνορα της Τεγέας όταν έφευγε από τη Σπάρτη. Τέλος, ο Θεμιστοκλής, όταν τον προκάλεσε ο στρατηγός των Κορινθίων ισχυριζόμενος ότι οι Αθηναίοι δεν έχουν πια πατρίδα αφού η Αθήνα κυριεύτηκε από τους Πέρσες, του απάντησε ότι η Αθήνα είναι πολύ μεγαλύτερη πολιτεία απ' όση η Κόρινθος⁹⁶.

Όσον αφορά στους Αθηναίους, διερωτώνται εάν αξίζουν τον τόσο μεγάλο φθόνο των Ελλήνων («Ἄρ' ἄξιόι ἐσμεν, ὃ Λακεδαιμόνιοι, καὶ προθυμίας ἔνεκα τῆς τότε καὶ γνώμης ξυνέσεως ἀρχῆς γε ἧς ἔχομεν τοῖς Ἑλλησι μὴ οὕτως ἄγαν ἐπιφθόνως διακεῖσθαι;»). Οι Αθηναίοι υποστηρίζουν ότι οι περιστάσεις τους οδήγησαν στο να γίνουν ηγεμονική δύναμη. Συνέβαλαν τα μέγιστα στην ελευθερία της Ελλάδος, άρα η ηγεμονία δεν πρέπει να διεγείρει το φθόνο, καθώς δεν την έλαβαν με τη βία, αλλά τους την παραχώρησαν οι ίδιοι οι σύμμαχοι⁹⁷. Οι Αθηναίοι δεν είχαν πια λόγο να φοβούνται τους βαρβάρους, έχοντας πλέον ως στόχο τους την ενίσχυση της πόλης τους της Αθήνας. Η ηγεμονία τους κατέληξε σε αρχή γι' αυτό και

⁹³ Gomme, A. W. (1971), σελ. 234-235

⁹⁴ Hornblower, S. (2006), σελ. 307

⁹⁵ Hornblower, S. (2006), σελ. 307

⁹⁶ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 567-568

⁹⁷ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 266

επακολούθησαν το μίσος, η καταπίεση και οι αποστασίες. Άλλος ένας κίνδυνος που διέτρεχε την Αθήνα ήταν το γεγονός ότι οι Σπαρτιάτες δεν ήταν πια φίλοι των Αθηναίων, αλλά καχύποπτοι και εχθρικά διακείμενοι απέναντί τους⁹⁸.

Ο φόβος, η τιμή και το συμφέρον, ήταν τα κίνητρα που οδήγησαν τους Αθηναίους στο να δημιουργήσουν τη δική τους αυτοκρατορία και τώρα μάχονται να τη διατηρήσουν. Ο φόβος είχε επίσης οδηγήσει τους Έλληνες να υποστηρίξουν την εκστρατεία τους ενάντια στην Τροία, θεωρούσε ο Θουκυδίδης. Το ίδιο συνέβη και με τους Έλληνες, τους οποίους ώθησε ο φόβος να υποστηρίξουν τη Σπάρτη ενάντια στην Αθήνα στην αρχή του πολέμου. Οι Αθηναίοι υποστήριζαν, ότι επιθυμούσαν να εξουσιάζουν για να μην εξουσιάζονται. Πολλές φορές αναφέρονται στους λόγους τους οι έννοιες της τιμής, του σεβασμού και του θαυμασμού⁹⁹. Στην προσπάθειά τους λοιπόν να υπερασπιστούν τον εαυτό τους και τις επιλογές τους κάνουν λόγο για τα κίνητρα τοποθετώντας το φόβο και την τιμή πρώτα και το οικονομικό κίνητρο τελευταίο («μάλιστα μὲν ὑπὸ δέους, ἔπειτα καὶ τιμῆς, ὕστερον καὶ ὠφελίας»). Βέβαια, ο Θουκυδίδης δεν εξηγεί με σαφήνεια το οικονομικό κίνητρο, είτε αυτό σχετίζεται με ανώτερα είτε με κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Σχετικά με το φόβο και την τιμή, αλληλεπιδρούν, αφού οι Αθηναίοι φοβούνται τη Σπάρτη και οι Σπαρτιάτες την Αθήνα γι' αυτό και δε στέλνουν άλλους διοικητές (95.7). Οι Αθηναίοι επίσης, αν και επιθυμούσαν να εκδικηθούν την Περσία, φοβούνται τους Πέρσες. Σε παρακάτω κεφάλαια, γίνεται ξανά αναφορά σε ζητήματα τιμής και συμφέροντος («ὠφέλιμον») όταν πρόκειται οι Αθηναίοι να ανταποκριθούν στις εκκλήσεις των συμμάχων τους¹⁰⁰.

Πάντως η Σπάρτη, επιθυμώντας να έχει τον απόλυτο έλεγχο των Πελοποννησίων, απέφευγε την υπογραφή όρων αυτονομίας και «κοινής ειρήνης» ισχυριζόμενη ότι η συμμαχία ήταν ένας θεσμός παλαιός και εθελοντικός. Οι Αθηναίοι λοιπόν, όντας γνώστες της κατάστασης, σαφώς και δε θεωρούσαν εκούσια την υποταγή των Πελοποννησίων στη Σπάρτη, οι οποίοι δεν είναι σε θέση λόγω του Σπαρτιατικού ελέγχου να διεκδικήσουν την αυτονομία των δικών τους υποτελών πόλεων, ζητώντας την έτσι από άλλες πόλεις¹⁰¹.

⁹⁸ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 569-570

⁹⁹ Cartwright, D. (1997), σελ. 44-45

¹⁰⁰ Hornblower, S. (2006), σελ. 308

¹⁰¹ Hornblower, S. (2006), σελ. 309-310

Οι Λακεδαιμόνιοι από την άλλη, εφάρμοζαν την εξής τακτική. Δεν έπαιρναν φόρους από τους συμμάχους τους, αλλά εγκαθιστούσαν ολιγαρχικά πολιτεύματα μέσω των οποίων μπορούσαν να εξυπηρετούν τα συμφέροντά τους. Τον ίδιο σκοπό είχε και η ίδρυση της ολιγαρχίας των τριάκοντα τυράννων μετά το τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου¹⁰². Όπως και να έχει, από την αρχαιότητα ήταν γνωστή η άποψη ότι πάντοτε επικρατεί το δίκαιο του ισχυρού. Μάλιστα αυτή τη θεωρία περί επικράτησης του πιο δυνατού την είχε διατυπώσει ο σοφιστής Θρασύμαχος («ἀλλ' αἰεὶ καθεστῶτος τὸν ἥσσω ὑπὸ τοῦ δυνατωτέρου κατείργεσθαι»)¹⁰³. Ο Θουκυδίδης κάνει λόγο για κάτι παρεμφερές μέσω του χωρίου «ὕπὸ <τριῶν> τῶν μεγίστων νικηθέντες». Σχετικά με τον όρο «καθεστῶτος», αυτοί που νόμιζαν ότι οι δημηγορίες είναι έργο του ιστορικού και άντλησαν την απόδειξη απ' αυτό το χωρίο λέγοντας ότι οι Αθηναίοι οι οποίοι εύχονταν να διατηρηθεί η ειρήνη, δεν μπορούσαν αποκάλυπτα να κηρύξουν το δίκαιο του ισχυρότερου. Οι Αθηναίοι ωστόσο, φέρνουν το εξής επιχείρημα, ότι δηλαδή το να εξουσιάζει ο ισχυρότερος τον ασθενέστερο είναι στην ανθρώπινη φύση¹⁰⁴.

Επομένως, είναι απόλυτα λογικό η Αθηναϊκή ηγεμονία ως δυνατότερη να επιβάλλει τη θέλησή της στις άλλες πόλεις. Πρόκειται για μια διηνεκή πορεία, η οποία υφίστατο και θα εξακολουθεί να διαιωνίζεται όσο υπάρχουν άνθρωποι¹⁰⁵. Παρακάτω, οι Αθηναίοι διατυπώνουν την άποψη ότι οι Σπαρτιάτες ερμηνεύουν το δίκαιο σύμφωνα με το συμφέρον τους («τὰ ξυμφέροντα λογιζόμενοι τῷ δικαίῳ λόγῳ νῦν χρῆσθε»). Βέβαια, οι Σπαρτιάτες μέχρι στιγμής δεν έχουν πάρει το λόγο. Θα μπορούσαμε επομένως να χαρακτηρίσουμε τους Αθηναίους υπερβολικούς ως προς τα λεγόμενά τους. Ωστόσο, ο μεγάλος τους ζήλος να υποστηρίξουν την Αθήνα, το μεγαλείο αυτής και φυσικά να δικαιολογήσουν την πιθανόν κατ' άλλους αυταρχική και ηγεμονική τους συμπεριφορά, τους οδήγησε στο να διατυπώσουν την άποψη ότι η επιείκεια που επέδειξαν δεν οδήγησε στον έπαινο, αλλά στην επίκρισή τους¹⁰⁶.

¹⁰² Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 268

¹⁰³ Hornblower, S. (2006), σελ. 310

¹⁰⁴ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 270

¹⁰⁵ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 571

¹⁰⁶ Hornblower, S. (2006), σελ. 310-311

Όσον αφορά στο χωρίο «Καὶ ἔλασσούμενοι γὰρ ἐν ταῖς ξυμβολαίαις πρὸς τοὺς ξυμμάχους δίκαις καὶ παρ' ἡμῖν αὐτοῖς ἐν τοῖς ὁμοίοις νόμοις ποιήσαντες τὰς κρίσεις φιλοδικεῖν δοκοῦμεν», διαπιστώνουμε ὅτι εἶναι αρκετὰ πολὺπλοκο. Ἡ κύρια δυσκολία προκύπτει ἀπὸ τὶς ἐλλειπείς γνώσεις μας γιὰ τὸ Ἀθηναϊκὸ δικαστικὸ σύστημα¹⁰⁷. Ἐπίσης, διαπιστώνουμε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, γιὰ μιὰ ἀκόμη φορά υποστηρίζοντας ἐνθερμα κάθε τοὺς ἐνέργεια καὶ δικαιολογώντας τὸν τρόπο που συμπεριφέρονται στους συμμάχους τους, ἀντιστρέφουν τὶς κατηγορίες που ἔχουν διατυπωθεῖ σε βάρους τους μετατρέποντάς τες σε ἐπαίνους. Ἐνῶ λοιπὸν δίνουν τὴν ἐντύπωση ὅτι εἶναι φιλόδικοι («φιλοδικεῖν») καὶ σύρουν τοὺς ἀντιπάλους τους στα δικαστήρια, οἱ Ἀθηναῖοι ἰσχυρίζονται ὅτι μεταφέρουν τὶς υποθέσεις τους στὴν Ἀθήνα ὅπου ὑπάρχει ἰσονομία καὶ ἄρα δικαιοσύνη γιὰ ὅλους. Μιὰ πρόσθετη παρατήρηση που μπορούμε νὰ κάνουμε, εἶναι ὅτι ἡ ἐναλλαγή των χρόνων στὶς δύο αὐτές προτάσεις (χρῆση Ἐνεστώτα στὴν πρώτη καὶ Ἀορίστου στὴ δεύτερη), δηλώνει ὅτι τὸ πρῶτο τμήμα ἐπεξηγεῖ τὸ δεύτερο. Ὅσον ἀφορὰ στα «ξύμβολα», πρόκειται γιὰ διαπολιτειακές συμφωνίες, οἱ ὁποῖες μας γίνονται γνωστές μέσα ἀπὸ ἐπιγραφές. Μάλιστα με βάση τὴν ἐπιγραφή τῆς Φασήλιδας, φανερόνεται ὅτι οἱ ἐναγόμενοι Φασηλίτες, ἦταν υποχρεωμένοι νὰ ἐρθοῦν στὴν Ἀθήνα προκειμένου νὰ ἐπιλυθοῦν οἱ διαφορές τους¹⁰⁸.

Πρέπει νὰ δώσουμε ἐμφαση στὸ γεγονός ὅτι ὑπάρχει μιὰ ἀντιπαράθεση ἀνάμεσα στους δικαστικούς ἀγῶνες των συμμαχικῶν πόλεων που ἀφοροῦν τοὺς Ἀθηναίους πολίτες καὶ τοὺς δικαστικούς ἀγῶνες στὴν Ἀθήνα που ἀφοροῦν τοὺς συμμάχους¹⁰⁹. Οἱ Ἀθηναῖοι λοιπὸν, υποστηρίζουν ὅτι ἀκόμη καὶ στα δικαστήρια εἶναι φανερὴ ἡ ἐπιείκειά τους, παρόλο που τοὺς κατηγοροῦν γιὰ φιλοδικία. Ἀν βέβαια εἶχαν τὴν ἡγεμονία οἱ Λακεδαιμόνιοι, οἱ ὑποτελεῖς πόλεις θὰ δεινοπαθοῦσαν σε μεγαλύτερο βαθμὸ ἀπὸ τὸ νὰ βρισκόταν ἡ ἡγεμονία στα χέρια τῆς Ἀθήνας. Ἡ ἀπόδειξη εἶναι ὅτι ἡ Ἀθήνα λειτουργεῖ πάντα με γνώμονα τὴν ἰσονομία ἀπέναντι στὴν ἀντίθετη πλευρά¹¹⁰. Ἀκόμη καὶ στὶς πολιτικές δίκες ὅπου οἱ Ἀθηναῖοι υποστήριζαν τοὺς φίλους τους καὶ καταπίεζαν τοὺς ἐχθροὺς πάλι ἰσχυρίζονταν γι' αὐτοὺς ὅτι φιλοδικοῦν ἀντὶ νὰ τοὺς ἐπιβραβεύσουν γιὰ τὴν

¹⁰⁷ Bonner, R. (1919), σελ. 284

¹⁰⁸ Hornblower, S. (2006), σελ. 311

¹⁰⁹ Bonner, R. (1919), σελ. 284

¹¹⁰ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 271

διαλλακτικότητα και τη μετριοπάθειά τους¹¹¹. Ένα πρόσθετο σχόλιο για τις «ξυμβολαίαις δίκαις», είναι ότι πρόκειται για τις συμφωνίες μεταξύ Αθήνας και καθεμίας πόλης – μέλους της Αθηναϊκής Συμμαχίας, με βάση τις οποίες επιτρεπόταν να είναι παρόντες ξένοι πολίτες στο Αθηναϊκό δικαστήριο. Παρόμοιου τύπου συμβάσεις κάνει και η Ελληνική κυβέρνηση με ξένες κυβερνήσεις, έτσι ώστε οι Ελληνικές υποθέσεις να εκδικάζονται στα Ελληνικά δικαστήρια¹¹².

Οι Αθηναίοι, όταν οι σύμμαχοί τους μετατράπηκαν σε υπηκόους, υποχρέωσαν τους πολίτες των μελών της Συμμαχίας να έρχονται στην Αθήνα για την εκδίκαση αρκετών από τις υποθέσεις τους. Αυτό βέβαια, το έπραξαν διότι ήθελαν να επωφεληθούν, καθώς μετά την ίδρυση της Δηλιακής Συμμαχίας οι υποθέσεις εκδικάζονταν στην πόλη όπου υποβαλλόταν η μήνυση. Άρα, ο Αθηναίος εναγόμενος σε πόλη - υπήκοο τις περισσότερες φορές θα έχανε τη υπόθεση, το ίδιο και οι σύμμαχοι που συμπαθούσαν τους Αθηναίους. Αν λοιπόν οι δίκες («ταῖς ξυμβολαίαις δίκαις») λάμβαναν χώρα στην Αθήνα, όχι μόνο θα καταβαλλόταν φόρος 1% στον Πειραιά και οι Αθηναίοι που είχαν στην κατοχή τους καταλύματα θα μπορούσαν να τα ενοικιάσουν, αλλά θα κέρδιζαν και τον αναγκαστικό σεβασμό κάθε εναγομένου πολίτη – μέλους της συμμαχίας που ερχόταν στην Αθήνα. Το μεγαλείο της Αθήνας γίνεται φανερό για ακόμη μια φορά, καθώς ενώ ήταν σε θέση να μην υποβάλλονται στην κρίση των δικαστηρίων, αυτοί το δέχονταν. Δικαίως επομένως καυχούνται για την ισονομία και την αμεροληψία που εξασφάλισαν στις δίκες¹¹³. Πάντως, ο Ψευδο-Ξενοφώντας στη συζήτηση σχετικά με το Αθηναϊκό δικαστικό σύστημα σημειώνει ότι κάθε ένας σύμμαχος οφείλει να κολακεύσει τους Αθηναίους καθώς θα αναγκαστεί να μεταφέρει στην Αθήνα τη δικαστική του υπόθεση, την οποία θα κερδίσει ή θα χάσει αναλόγως με το αν θα έχει ή όχι τους ηγεμόνες - Αθηναίους στο πλευρό του. Επίσης, ο Αθηναίος ομιλητής υποστηρίζει ότι στις σχέσεις ανάμεσα στην ηγεμονική πόλη (Αθήνα) και στους εξαρτημένους από αυτήν συμμάχους, κυριαρχεί η πάντοτε η «δικαιοσύνη» της πρώτης. Τα άτομα που ξέρουν να κρίνουν αντικειμενικά δε θα σκέπτονταν να αρνηθούν αυτή την καλά αναγνωρισμένη τακτική. «Άνθρωποι που ικανοποιούν τη φυσική τους φιλοδοξία για εξουσία αξίζουν τον έπαινο εάν αυτοί είναι κατά

¹¹¹ Gomme, A. W. (1971), σελ. 236-237

¹¹² Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 271

¹¹³ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 572-574

κάποιον τρόπο περισσότερο προσεκτικοί σε θέματα δικαιοσύνης απ' όσο πραγματικά χρειάζεται να είναι»¹¹⁴.

Πάντως οι Σπαρτιάτες όντας κλεισμένοι στη Λακωνία, λόγω της ξενηλασίας και της απαγόρευσης της αποδημίας των πολιτών της Σπάρτης παρέμειναν συντηρητικοί μη διατηρώντας επικοινωνία με άλλους Έλληνες¹¹⁵. Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγουμε επομένως, είναι ότι η Αθήνα οφείλει να διατηρεί την ηγεμονία της, διότι κατ' αυτόν τον τρόπο θα επωφεληθεί όχι μόνο η ίδια, αλλά και οι προστατευόμενες από αυτήν πόλεις, καθώς όλες οι υπόλοιπες φοβούνταν την υπερδύναμη αυτή («ὕμεις γ' ἂν οὖν εἰ καθελόντες ἡμᾶς ἄρξαιτε, τάχα ἂν τὴν εὖνοιαν ἦν διὰ τὸ ἡμέτερον δέος εἰλήφατε μεταβάλοιτε»)¹¹⁶. Τέλος, μπορούμε να προσθέσουμε ότι παρόλο που έχει αμφισβητηθεί ότι ο Θουκυδίδης έγραψε το :« ἄμεικτα γὰρ τά τε καθ' ὑμᾶς αὐτοὺς νόμιμα τοῖς ἄλλοις ἔχετε καὶ προσέτι εἷς ἕκαστος ἐξῶν οὔτε τούτοις χρῆται οὔθ' οἷς ἡ ἄλλη Ἑλλάς νομίζει», μπορούσε ωστόσο να χρησιμοποιεί ελεύθερα τις γνώσεις του και παρουσιάζει τα τεκταινόμενα γοητεύοντας το κοινό. Ακόμη, ήταν σε θέση να παρατηρεί δύο λόγους σε κάθε φάση, μια παρουσία των συμμάχων και μια μετά την αποχώρησή τους¹¹⁷.

Με βάση το λόγο που εκφωνούν παρακάτω οι Αθηναίοι, διαπιστώνουμε ότι είναι υπέρ της ειρήνης και επιθυμούν οι όποιες διαφορές τους να λυθούν με διαιτησία. Μέχρι στιγμής, ούτε η Σπάρτη (στην οποία αναφέρονται τόσο οι Αθηναίοι, όσο και οι Κορίνθιοι χαρακτηρίζοντάς την «βραδεία»¹¹⁸ («βουλεύεσθε οὖν βραδέως»)) έχει κάνει κάποιο ολέθριο λάθος. Βέβαια, εάν από εδώ και στο εξής προκύψει οτιδήποτε κακό, τότε την ευθύνη θα τη φέρουν οι Σπαρτιάτες. Μάλιστα η φράση «σπονδὰς μὴ λύειν μηδὲ παραβαίνειν τοὺς ὄρκους, τὰ δὲ διάφορα δίκη λύεσθαι», αναφέρεται κυρίως σε αυτούς. Εάν προσέφευγαν σε διαιτησία όπως προέβλεπε η συνθήκη, τότε θα μπορούσαν να λάβουν τη σωστή απόφαση. Εάν όμως δε συμβεί αυτό, τότε η Σπάρτη θα φέρει όλο το μέρος της ευθύνης, καθώς αυτή θα έχει παραβεί έναν άλλον όρο των συνθηκών («ὄπλα μὴ ἐπιφέρειν, ἦν δίκας θέλωσι διδόναι τῶν συνθηκῶν», Η. 18, 2), οδηγώντας έτσι τα

¹¹⁴ Bonner, R. (1919), σελ. 285

¹¹⁵ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 575

¹¹⁶ Hornblower, S. (2006), σελ. 312

¹¹⁷ Adcock F. E. (1951), σελ. 7

¹¹⁸ Hornblower, S. (2006), σελ. 313

πράγματα σε πόλεμο¹¹⁹. Πάντοτε, όταν οι διαφορές δεν επιλύονται ειρηνικά είναι επίφοβο να ξεσπάσει πόλεμος και ο κίνδυνος υφίσταται και για τις δύο πλευρές. Επομένως ο Θουκυδίδης πολύ εύστοχα και καθόλου τυχαία τοποθετεί το ρήμα «κινδυνεύεται» («ἐν ἀδήλῳ κινδυνεύεται») αντί του ρήματος «εστί», καθώς είναι παρούσα η ιδέα του κινδύνου.¹²⁰

Τέλος, οι Αθηναίοι, κλείνουν το λόγο τους ως εξής «εἰ δὲ μή, θεοὺς τοὺς ὀρκίους μάρτυρας ποιούμενοι πειρασόμεθα ἀμύνεσθαι πολέμου ἄρχοντας ταύτη ἢ ἂν ὑφηγήσθε»), προειδοποιώντας τους Σπαρτιάτες ότι θα τους αντιμετωπίσουν με τα ίδια μέσα, σε περίπτωση που τους κηρύξουν πόλεμο. Δεν πρόκειται για απειλή, όπως υποστήριξε ο Μιστριώτης (βλ. σελ. 277), αλλά για μια προειδοποίηση των Αθηναίων προς τους Λακεδαιμονίους, τονίζοντάς τους ότι αν τους προκαλέσουν, τότε θα ανταπαντήσουν με τα ίδια μέσα. Εξάλλου, οι Αθηναίοι είχαν ήδη δηλώσει ότι στόχος τους ήταν η οπωσδήποτε αποφυγή του πολέμου. Γι' αυτό άλλωστε είχαν υιοθετήσει αυτή τη μετριοπαθή συμπεριφορά¹²¹.

ΚΛΕΙΣΤΗ ΔΙΑΣΚΕΨΗ ΤΩΝ ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΩΝ (79)

Η θεματική πρόταση αυτής της παραγράφου, λειτουργεί ως κατακλείδα των προαναφερθέντων παραγράφων. Οι Λακεδαιμόνιοι, πραγματοποιώντας μια κατ' ιδίαν διάσκεψη για την κατάσταση που παρουσιάστηκε, βάσει του ότι οι Αθηναίοι αδικούν, αποφάσισαν τη διεξαγωγή πολέμου, γεγονός που δίνει το έναυσμα στο βασιλιά τους τον Αρχίδαμο να προσπαθήσει να τους πείσει να μη βιασθούν, αλλά

¹¹⁹ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 575-576

¹²⁰ Gomme, Α. W. (1971), σελ. 246

¹²¹ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 576

να προετοιμαστούν καλά πριν αντιμετωπίσουν έναν τόσο ισχυρό αντίπαλο¹²². Ο βασιλιάς τους όμως ο Αρχίδαμος πήρε το λόγο και διατύπωσε μια συνετή και διόλου βεβιασμένη άποψη¹²³. Η δημηγορία επομένως του γηραιού βασιλιά της Σπάρτης είναι αποκαλυπτικότερη και χαρακτηρίζεται από μετριοπάθεια, όπως εξάλλου αφήνεται να διαφανεί από τα δύο επίθετα, *ζυνετός* και *σώφρων* που του αποδίδει ο ιστορικός¹²⁴. Μάλιστα ο όρος *ζυνετός* σύμφωνα με τον Syme, θεωρείται μια από τις εμφατικότερες λέξεις στην κλίμακα των επαινετικών χαρακτηρισμών του Θουκυδίδη. Βέβαια, η *ζύνεσις* συνεπάγεται κινδύνους, είτε όταν έχει την έννοια της υπερβολικής οξύνοιας (όπως στο 3.37.3) είτε όταν η υπερβολική ευφυΐα παραλύει την πράξη, παρακάτω, 84.3. Η Zahn καταλήγει στο συμπέρασμα ότι, όταν ο Θουκυδίδης θέλει να απονείμει τον υπέρτατο έπαινο σε έναν αληθινό ηγέτη, συνδυάζει το επίθετο *ζυνετός* με κάποιο άλλο προτέρημα το οποίο θα εξουδετερώσει τους κινδύνους, συχνά κάποιο προτέρημα με «σπαρτιατικές συνδηλώσεις», όπως το *σώφρων* στο προκείμενο χωρίο. Σύμφωνα με τον Badian, ο Αρχίδαμος είναι η μόνη προσωπικότητα στην οποία ο Θουκυδίδης απονέμει το χαρακτηρισμό *σώφρων*¹²⁵.

Ο ΒΑΣΙΛΙΑΣ ΑΡΧΙΔΑΜΟΣ – ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Στο έργο του Θουκυδίδη δίδεται έμφαση στην επιρροή που άσκησαν έντονες και εντυπωσιακές προσωπικότητες, παρά το «σπασμωδικό» αποτέλεσμα της στρατιωτικής πειθαρχίας σχετικά με τη στρατιωτική πολιτική. Κάποιες από αυτές

¹²² Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 577

¹²³ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 255

¹²⁴ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 577-578

¹²⁵ Hornblower, S. (2006), σελ. 314-315

τις προσωπικότητες ήταν ο Κλεομένης ο Α΄, ο Λύσανδρος και ο Αρχίδαμος ο Β΄¹²⁶. Στα 432 (I 79.2 – 85.2), ο Θουκυδίδης συστήνει τον Αρχίδαμο σαν έναν άνδρα με εξαιρετική φήμη για τις ικανότητες και τη σύνεσή του¹²⁷. Επρόκειτο για ένα άνδρα με σημαντικό γόητρο, ο οποίος ήταν τουλάχιστον αντίθετος σε μια άμεση δήλωση πολέμου. Ελπίζοντας ότι θα αποφευχθεί εξ' ολοκλήρου ο πόλεμος, πίστευε στη διπλή ηγεμονία Σπάρτης – Αθήνας¹²⁸.

Όσον αφορά λοιπόν στον Αρχίδαμο Β΄, το 464 π.Χ. αντιμετώπισε με επιτυχία την επανάσταση των Ειλώτων που ετοιμάζονταν να επιτεθούν εναντίον της Σπάρτης. Όταν μάλιστα οι Είλωτες κατέφυγαν στη Μεσσηνία παρασύροντας και αυτήν σε επανάσταση, κατόρθωσε μετά από δέκα χρόνια (455 π.Χ.) να την υποτάξει καταλαμβάνοντας και την Ιθώμη, το τελευταίο οχυρό αντίστασης των επαναστατών. Αυτό είναι ο Γ΄ Μεσσηνιακός πόλεμος. Το 432 π.Χ., όταν πια ο πόλεμος είχε αποφασιστεί, ανατέθηκε στον Αρχίδαμο Β΄ η αρχιστρατηγία· γι' αυτό, η πρώτη περίοδος του Πελοποννησιακού πολέμου (431-421) ονομάστηκε δεκαετής ή Αρχιδάμειος πόλεμος¹²⁹. Μάλιστα, οι εχθροπραξίες άρχισαν αιφνιδιαστικά την άνοιξη του 431 π.Χ. με την αιματηρή επίθεση των Θηβαίων στις Πλαταιές. Λίγο αργότερα ο βασιλιάς της Σπάρτης Αρχίδαμος εισέβαλε στην Αττική, που είχε εγκαταλειφθεί ήδη από τους κατοίκους, λεηλάτησε ένα μικρό τμήμα της και αφού μάταια περίμενε έξοδο των Αθηναίων, αποσύρθηκε μετά από ένα μήνα¹³⁰. Ο Αρχίδαμος πέθανε τέσσερα ή πέντε χρόνια μετά την έκρηξη του πολέμου 427/6, αφήνοντας στο θρόνο το γιό του Άγη Β΄¹³¹. Όσον αφορά στον Αρχιδάμειο πόλεμο, υπάρχουν διάφορες απόψεις ειδικά σε ζητήματα χρονολόγησης αυτού. Η μια σχολή υποστηρίζει ότι η ιστορία του Αρχιδάμειου πολέμου (424 π.Χ.) γράφτηκε στην τελική της μορφή σχεδόν ολόκληρη μεταξύ 421 και 415 π.Χ.. Η άλλη σχολή θεωρεί ότι αυτή η πλευρά και συγκεκριμένα το πρώτο βιβλίο, ότι έχει γραφτεί κυρίως μετά το 404 π.Χ..¹³²

Ο Αρχίδαμος, επισημαίνει την αθηναϊκή υπεροχή και αποκαλύπτει τις δυσκολίες που υπάρχουν από την πλευρά των Πελοποννησίων. Πρόκειται για την έλλειψη

¹²⁶ Huxley, G. L. (1968), σελ. 89

¹²⁷ De Ste. Croix, G.E.M. (2001), σελ. 142

¹²⁸ De Ste. Croix, G.E.M. (2001), σελ. 138

¹²⁹ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 577

¹³⁰ Wilcken, U. (1976), σελ. 217

¹³¹ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 577

¹³² Hammond, N. G. L. (1940), σελ. 146

στόλου, χρημάτων και συνεισφορών. Επίσης, αδυνατούν να αποσπάσουν τους συμμάχους της Αθήνας (λόγω έλλειψης στόλου, όπως προαναφέρθηκε) και τέλος υπάρχει η πιθανότητα μακροχρόνιου πολέμου¹³³.

ΔΗΜΗΓΟΡΙΑ ΒΑΣΙΛΙΑ ΑΡΧΙΔΑΜΟΥ (80-85)

Ο Αρχίδαμος είναι πεπεισμένος για τη σημασία της εκπαίδευσης ως «σταθερού θεμέλιου του πολιτικού βίου» και υπερασπίζεται το Σπαρτιατικό τρόπο ζωής στο κεφάλαιο 84 (προϊόν της εποχής των σοφιστών), αντίθετα προς την άτεχνη στρατιωτική ανάλυση των κεφ. 80-83). Στη δημηγορία του παρουσιάζεται να αντλεί στοιχεία από τις παλαιότερες λογοτεχνικές μορφές «εκείνου που προειδοποιεί» οι οποίες απαντούν στον Όμηρο και στον Ηρόδοτο¹³⁴. Η δημηγορία του είναι αποκαλυπτικότερη και χαρακτηρίζεται από σύνεση και μετριοπάθεια, όπως εξάλλου αφήνεται να διαφανεί από τα δύο επίθετα, *ζυνετός* και *σώφρων* που του αποδίδει ο ιστορικός¹³⁵.

Στο προοίμιο λοιπόν ο βασιλιάς της Σπάρτης, υποστηρίζει ότι ο πόλεμος που πρόκειται να επιχειρήσουν είναι μέγιστος, διότι οι Αθηναίοι έχουν επαρκείς πόρους, ενώ οι Σπαρτιάτες είναι απροετοίμαστοι¹³⁶. Εξάλλου οι Αθηναίοι μπορούν εύκολα να διαχειρισθούν τις εισφορές και διαθέτουν πλούτο σε αντίθεση με τους Σπαρτιάτες¹³⁷. Ο Αθηναϊκός πλούτος αποδίδεται εύστοχα με το πολυσύνδετο σχήμα («πλούτῳ ... καί ναυσί καί ἵπποις ... καί ξυμμάχους...φόρου ὑποτελεῖς»), σύμφωνα με το οποίο τονίζεται η υπεροχή των Αθηναίων σε όλους τους τομείς, σε

¹³³ Romilly, J. (2004), σελ. 50

¹³⁴ Hornblower, S. (2006), σελ. 315

¹³⁵ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 577-578

¹³⁶ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 277

¹³⁷ Gomme, A. W. (1971), σελ. 247

ναυτικές και χερσαίες δυνάμεις, σε ανθρώπινο δυναμικό και φυσικά στην αστείρευτη πηγή εσόδων που την εξασφαλίζουν οι φόροι των συμμάχων¹³⁸.

Όσον αφορά στην πραγματοποίηση του πολέμου, σύμφωνα με τον Classen, η επιθυμία του πολέμου δεν ανήκει στο πλήθος, αλλά περισσότερο στους Αθηναίους και Σπαρτιάτες νέους των ανώτερων τάξεων¹³⁹. Αυτή τους η επιθυμία είναι εν μέρει δικαιολογημένη καθώς λόγω του νεανικού τους ενθουσιασμού θεωρούσαν ότι ο πόλεμος ήταν κάτι καλό και ακίνδυνο. Μάλιστα μέσω της χρήσης χιαστού σχήματος

(«πρός μὲν Πελοποννησίους (στεριανούς) ἀστυγείτονας

πρός δέ ἄνδρας οἱ γῆν ἑκάς ἔχουσι θαλάσσης ἐμπειροτάτους») και της αντιθετικής σύνδεσης (μὲν - δέ), επιτυγχάνεται ένα θαυμάσιο αισθητικό αποτέλεσμα και εξαιρείται η μεγάλη δυσκολία που πρόκειται να αντιμετωπίσουν οι Σπαρτιάτες αν κηρύξουν τον πόλεμο απροετοίμαστοι¹⁴⁰.

Στη συνέχεια, ο Αρχίδαμος προειδοποιεί τους Σπαρτιάτες ότι όσον αφορά τον πόλεμο με τους Αθηναίους, δεν πρέπει να εφαρμόσουν τις ίδιες μεθόδους και τακτικές που χρησιμοποίησαν σε άλλες περιπτώσεις καθώς θα αποβούν αναποτελεσματικές στην αντιμετώπιση της Αθήνας¹⁴¹. Προβλέπει λοιπόν, ότι ο πόλεμος θα είναι βλαβερός και μακροχρόνιος, διότι οι Λακεδαιμόνιοι δεν έχουν τη δύναμη να εξαναγκάσουν τους Αθηναίους σε υποχώρηση¹⁴². Έτσι, προχωρεί σε πιθανές ενστάσεις (υποφορά) και τις ανασκευάζει μία προς μία (ανθυποφορά). Υποστηρίζει ότι οι Πελοποννήσιοι δε μπορούν να βασιστούν στο στόλο («δεήσει καί τούτοις ναυσί βοηθεῖν τό πλέον οὔσι νησιώταις»), διότι υστερούν κατά πολύ. Η αντιμετώπιση επομένως στη θάλασσα με ίσους όρους θα απαιτήσει χρόνο, τονίζει ο συνετός βασιλιάς. Επίσης, δεν υπήρχαν χρηματικά αποθέματα στη Σπάρτη, καθόσον οι Σπαρτιάτες δε φορολογούσαν τους συμμάχους τους. Ούτε και οι ιδιώτες είχαν χρήματα αφού δεν ασχολούνταν με το εμπόριο και δεν ήταν πρόθυμοι να συνεισφέρουν όπως έκαναν οι Αθηναίοι. Ακόμη και αν στερούσαν από τους Αθηναίους το σιτάρι, αυτό δε θα είχε σοβαρές συνέπειες για τον

¹³⁸ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 578-579

¹³⁹ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 277

¹⁴⁰ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 578

¹⁴¹ Gomme, A. W. (1971), σελ. 247

¹⁴² Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 279

επισιτισμό της Αθήνας, καθώς ποτέ η Αττική δεν ήταν αυτάρκης χώρα στα γεωργικά προϊόντα γι' αυτό και πάντοτε τα εισήγαγε¹⁴³. Τέλος, η βοήθεια των αποστάντων συμμάχων των Αθηναίων θα αποτελούσε πρόσθετο βάρος για τους Λακεδαιμονίους¹⁴⁴. Ο συνετός Βασιλιάς λοιπόν, πιστεύει ότι οι Πελοποννήσιοι θα υποστούν μεγαλύτερες συμφορές από όσες οι Αθηναίοι («βλαψόμεθα τά πλείω»). Ήδη έχει εξηγήσει τους λόγους. Για τον Αρχίδαμο επομένως, ένας τρόπος επικράτησης υπάρχει, η υπεροχή στη θάλασσα και τα χρηματικά αποθέματα. Αν οι ίδιοι οι Σπαρτιάτες δε μπορούν να τα εξασφαλίσουν, θα πρέπει να τα στερήσουν από τους Αθηναίους. Στόλος λοιπόν και αποθέματα, δύο όροι πάνω στους οποίους θεμελιώνεται κάθε δύναμη μέσα στην ελληνική ιστορία· είναι αυτά που λείπουν από τη Σπάρτη, αλλά που διαθέτει ο αντίπαλος. Δύο λέξεις-κλειδιά πάνω στις οποίες έχει οργανωθεί το αθηναϊκό σύστημα και έχει θεμελιωθεί η αθηναϊκή αυτοκρατορία¹⁴⁵. Σχετικά με το χωρίο («κάν τούτω οὐδέ καταλύεσθαι ἔτι καλόν, ἄλλως τε καί εἰ δόξομεν ἄρξαι μᾶλλον τῆς διαφορᾶς»), η αναφορά στο ότι η Σπάρτη θα έχει αρχίσει τη διένεξη έχει να κάνει με την προθυμία των Αθηναίων να εφαρμόσουν τον όρο περί διαιτησίας¹⁴⁶. Πάντως ο Αρχίδαμος υποστηρίζει αυτή η ειρήνη θα είναι αισχρή άρα αναξιοπρεπής¹⁴⁷, αν δώσουν την εντύπωση ότι οι Σπαρτιάτες είναι εκείνοι που άρχισαν τη διένεξη. Σύμφωνα με το Μιστριώτη βέβαια, οι Λακεδαιμόνιοι κατά τον Αρχιδάμειο πόλεμο εξαναγκάστηκαν σε αυτή την ειρήνη¹⁴⁸. Ο ίδιος ο Αρχίδαμος περαδέχεται έμμεσα ότι οι Σπαρτιάτες θα είναι εκείνοι που θα κάνουν *αρχήν αδίκων χειρών*. Παράλληλα τονίζει τον εξευτελισμό της Σπάρτης, σε περίπτωση που ζητήσουν από τους Αθηναίους παύση των εχθροπραξιών, πράγμα που έγινε το 421 π.Χ. με την ειρήνη του Νικία. Τέλος, τα λόγια του Αρχίδαμου («δέδοικα δέ μᾶλλον μη καί τοῖς παισίν αὐτόν ὑπολίπωμεν») αποδείχτηκαν προφητικά. Πράγματι οι επιδρομές των υπέρτερων χερσαίων δυνάμεων των Πελοποννησίων στη γη της Αττικής δεν είχαν αίσια έκβαση, αφού περιορίστηκαν απλώς στην ερήμωση της υπαίθρου. Η Αθήνα αντιστεκόταν για 27 ολόκληρα χρόνια αφού ο επισιτισμός της δεν εξαρτιόταν από τη ντόπια παραγωγή και οι κάτοικοι ήταν ασφαλείς πίσω από τα τείχη της πόλης.

¹⁴³ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 579

¹⁴⁴ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 280

¹⁴⁵ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 580

¹⁴⁶ Hornblower, S. (2006), σελ. 316

¹⁴⁷ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 280

¹⁴⁸ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 280

Η ελπίδα τους άλλωστε να υποκινήσουν σε αποστασία τους συμμάχους της Αθήνας διαψεύστηκε, αφού δε διέθεταν αξιόμαχο στόλο ώστε να τους βοηθήσουν αποτελεσματικά¹⁴⁹.

Εξαρχής ο Αρχίδαμος δε συμβουλεύει τους Λακεδαιμονίους να δείξουν αδιαφορία απέναντι στις αδικίες των συμμάχων («Οὐ μὴν οὐδὲ ἀναισθήτως αὐτοὺς κελεύω τούς τε ξυμμάχους ἡμῶν εἶν βλάπτειν»)¹⁵⁰, επομένως, το παραπάνω φανερώνει ότι δεν ήταν κατά του πολέμου με την Αθήνα · απλώς ζητούσε την αναβολή του, ώσπου να προετοιμαστεί η Σπάρτη αντιμετωπίζοντας έτσι με ίσους όρους τον αντίπαλο¹⁵¹.

Υποστηρίζει ότι πρέπει να κάνουν προετοιμασίες «κάν τούτω καὶ τὰ ἡμέτερ' αὐτῶν ἐξαρτύεσθαι». Οτιδήποτε ακολουθεί δικαιολογείται απόλυτα δεδομένων των οικονομικών δυσχερειών που αντιμετώπιζε η Σπάρτη. Όσον αφορά στη λέξη «βαρβάρων», στο πλαίσιο των Περσικών Πολέμων η λέξη *βάρβαροι* αποδίδεται συνήθως ως «Πέρσες», όμως εδώ καλύτερο είναι να διατηρηθεί το γενικό νόημά της, ώστε να καλύπτει τους βαρβάρους του Βορρά. Για τη δύσκολη θέση της Σπάρτης ο Πέρσης βασιλιάς προφανώς θα μπορούσε να προσφέρει οικονομική υποστήριξη, αλλά η ανάμιξή του θα ήταν αντίθετη προς τη Σπαρτιατική προπαγάνδα της απελευθέρωσης της Ελλάδας, τουλάχιστον στο βαθμό που αφορούσε τους Έλληνες της Μικράς Ασίας. Πάντως στη δεκαετία του 450 οι Σπαρτιάτες προφανώς δεν έδειχναν ακόμη ενδιαφέρον για την περσική «διπλωματία του μπλοκ των επιταγών»¹⁵².

Στη συνέχεια, βλέπουμε και πάλι να προβάλλει μπροστά μας το ίδιο ζευγάρι, *ναυτικό – χρήματα* («εἴ ποθέν τινα ἢ ναυτικοῦ ἢ χρημάτων δύναμιν προσληψόμεθα»), γιατί μόνο έτσι θα μπορούσε η Σπάρτη να κινήσει σε αποστασία τους συμμάχους της Αθήνας και να τους πάρει με το μέρος της. Ακόμη και αν οι Σπαρτιάτες ζητούσαν τη βοήθεια Ελλήνων αλλά και βαρβάρων, για τη συγκεκριμένη εποχή και περίσταση δεν ήταν κάτι ανεπίτρεπτο. Σήμερα ωστόσο, θα λέγαμε ότι τέτοιου είδους συμμαχίες είναι ηθικά ανεπίτρεπτες και

¹⁴⁹ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 580-581

¹⁵⁰ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 281

¹⁵¹ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 581

¹⁵² Hornblower, S. (2006), σελ. 317-318

προδοτικές¹⁵³. Πάντως, με την αντωνυμία «αὐτῶν», ο Αρχίδαμος προτείνει να αξιοποιήσουν τους δικούς τους πόρους και να προσελκύσουν νέους συμμάχους¹⁵⁴. Σύμφωνα με το Μιστριώτη, ο Αρχίδαμος, για να δικαιώσει την αισχρή πράξη του, μεγαλοποιεί τον κίνδυνο. Εμείς όμως έχουμε αντίθετη γνώμη ὁ προσεταιρισμός των βαρβάρων και η ενίσχυση εκ μέρους τους σε χρήματα και ναυτικό ήταν για τη Σπάρτη η πιο πολύτιμη βοήθεια για αποτελεσματική αντιμετώπιση των Αθηναίων. Ο Αρχίδαμος ήταν απόλυτα πεπεισμένος ότι όχι μόνο δε θα νικούσαν τους Αθηναίους αλλά και ότι θα καταστρέφονταν, αν προχωρούσαν στον πόλεμο ανέτοιμοι. Σε όλο το λόγο, άλλωστε, είναι έκδηλη η απαισιοδοξία του γηραιού Βασιλιά της Σπάρτης¹⁵⁵.

Μάλιστα μέσω του ρήματος «ἐσακούωσι» ή καλύτερα «ἐσακούσωσι», ο Αρχίδαμος δείχνει ότι αποτελεί τυπικό δείγμα ειρηνικού πολιτικού, λογικά ανήσυχου να αναβάλει έναν πόλεμο και ελπίζοντας μέσα από αυτή την αναβολή να τον αποφύγει εντελώς, χωρίς όμως να έχει κάνει νωρίτερα κάποια σοβαρή προσπάθεια να αποφύγει τις αιτίες του¹⁵⁶. Απλώς ήθελε να κερδίσουν οι Λακεδαιμόνιοι χρόνο, ώσπου να προετοιμαστούν. Το ζητούμενό του δεν ήταν η αποτροπή αλλά η αναβολή του πολέμου. Έτσι, αρχικά πρότεινε η αποστολή πρέσβων να μην έχει τελεσιγραφικό χαρακτήρα αλλά μια σαφή προειδοποίηση ότι οι Λακεδαιμόνιοι δεν πρόκειται να ανεχθούν να αδικούνται οι σύμμαχοί τους. Το «ἄμεινον ἤδη, ἦν δοκῆ, πεφραγμένοι ἴμεν ἐπ' αὐτούς» δεν αφήνει καμία αμφιβολία για τις πραγματικές προθέσεις του βασιλιά της Σπάρτης. Ο μόνος τρόπος αποτροπής του πολέμου ήταν η υποχώρηση της Αθήνας στις αξιώσεις της Σπάρτης («καὶ ἦν μὲν ἐσακούωσὶ τι πρεσβευομένων ἡμῶν, ταῦτα ἄριστα»). Ωστόσο, ο έμπειρος και συνετός άνδρας δε λειτουργεί εν θερμῶ ὁ πάνω απ' όλα βάζει τη λογική, γιατί πιστεύει ότι μόνο αυτή εξυπηρετεί τα συμφέροντα της πατρίδας του. Ως μέσο ανάπτυξης του σκεπτικού του χρησιμοποιεί ο γηραιός Βασιλιάς τον υποθετικό αντιθετικό συλλογισμό («καὶ ἦν μὲν ἐσακούωσὶ τι πρεσβευομένων ἡμῶν, ταῦτα ἄριστα· ἦν δὲ μή, διελθόντων ἐτῶν δύο καὶ τριῶν ἄμεινον ἤδη, ἦν δοκῆ, πεφραγμένοι ἴμεν ἐπ' αὐτούς»), γιατί πιστεύει ότι όχι μόνο

¹⁵³ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 581

¹⁵⁴ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 282

¹⁵⁵ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 582

¹⁵⁶ Gomme, A. W. (1971), σελ. 248

θα βοηθήσει στην εξαγωγή συμπερασμάτων αλλά και θα παράσχει τη δυνατότητα σύγκρισης των συμπερασμάτων αυτών και της ανάλογης επιλογής¹⁵⁷.

Επίσης, ο Αρχίδαμος προτρέπει τους Λακεδαιμονίους να θεωρήσουν την Αθηναϊκή γη ως ενέχυρο και να μην την καταστρέψουν. Για μια ακόμη φορά φαίνεται η σύνεση και η διορατικότητα του έμπειρου ανδρός. Ενώ όλοι οι άλλοι ήταν απόλυτα πεπεισμένοι ότι με τη δήωση της υπαίθρου της Αττικής οι Αθηναίοι θα ενέδιδαν, λες και ήταν εξαρτημένοι από τα προϊόντα της χώρας τους, ο Αρχίδαμος, αντίθετα, πίστευε ότι η ακεραιότητα της υπαίθρου αποτελούσε το μόνο μέσο πίεσης προς τους Αθηναίους και ένα μεγάλο πλεονέκτημα στα χέρια των Σπαρτιατών¹⁵⁸. Μάλιστα, γίνεται σύγκριση της παρούσας θέσεως, σύμφωνα με την οποία οι Λακεδαιμόνιοι είναι απροετοίμαστοι, με τη μελλοντική κατάσταση κατά την οποία θα είναι προετοιμασμένοι («καὶ ἴσως ὀρῶντες ἡμῶν ἤδη τὴν τε παρασκευὴν καὶ τοὺς λόγους αὐτῇ ὁμοῖα ὑποσημαίνοντας μᾶλλον ἂν εἴκοιεν, καὶ γῆν ἔτι ἄτμητον ἔχοντες καὶ περὶ παρόντων ἀγαθῶν καὶ οὐπω ἐφθαρμένων βουλευόμενοι»)¹⁵⁹.

Η καταστροφή της υπαίθρου θα οδηγούσε τους Αθηναίους σε απόγνωση, με αποτέλεσμα να πολεμήσουν μέχρι εσχάτων. Γι' αυτό λοιπόν ο Αρχίδαμος κατά την πρώτη εισβολή στην Αττική απέφυγε να ερημώσει την υπαίθρο χώρα, γιατί, αν και είχε δηλώσει με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο, με κίνδυνο μάλιστα να παρεξηγηθεί, ότι οι Αθηναίοι είναι περήφανος λαός και δεν πρόκειται να υποκύψουν για χάρη της περιουσίας τους, ωστόσο έτρεφε μια κάποια ελπίδα ότι θα υποχωρούσαν μπροστά στον κίνδυνο καταστροφής της γης τους. Ένας άλλος λόγος που ο Αρχίδαμος ήταν αντίθετος στην ερήμωση της Αττικής ήταν η αποφυγή αντιποίνων εκ μέρους των Αθηναίων. Πράγματι, ενώ η καταστροφή των σπαρτιών και η δενδροτόμηση δεν είχαν κανένα αποτέλεσμα, αντίθετα, οι επιδρομές του αθηναϊκού στόλου στα παράλια της Πελοποννήσου, και ιδίως η αιχμαλωσία Σπαρτιατών στη Σφακτηρία, ανάγκασαν τους Σπαρτιάτες να συνάψουν τη Νικεΐο ειρήνη (421 π.Χ.)¹⁶⁰. Σχετικά με τη φράση «ἐγκλήματα μὲν γὰρ καὶ πόλεων καὶ ἰδιωτῶν οἷόν τε καταλῦσαι», αξίζει να σημειώσουμε ότι για το Θουκυδίδη ήταν σύνηθες έως και φυσικό να μιλά για κράτη ως πρόσωπα και ότι

¹⁵⁷ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 582-583

¹⁵⁸ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 583

¹⁵⁹ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 283

¹⁶⁰ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 583-584

θεωρούσε πως μπορούσαν να διατυπωθούν ηθικές κρίσεις για τα κράτη. Έτσι, χρησιμοποιεί το ίδιο λεξιλόγιο και για τα δύο συμπλέκοντας τους δύο όρους¹⁶¹.

Επιστρέφοντας στον Αρχίδαμο, παρατηρούμε ότι κάνοντας χρήση της φράσης «ένεκα τῶν ιδίων», μπορεί να εννοούσε ότι τα παράπονα των Κορινθίων και των Μεγαρέων ήταν κυρίως αυτά των εμπορῶν¹⁶². Ανεπίσημα, είχαν διατυπωθεί παράπονα και από τους Αιγινήτες. Το «ένεκα τῶν ιδίων», όμως, προφανώς, δεν αναφέρεται μόνο σε πόλεις-κράτη αλλά και σε ιδιώτες. Ας μην ξεχνάμε ότι με τον προσεταιρισμό της Κέρκυρας οι Αθηναῖοι είχαν δώσει γερό χτύπημα στο Κορινθιακό εμπόριο στη Δύση και ακόμη ότι ο αποκλεισμός της Αττικής αγοράς από τους Μεγαρίτες αφορούσε κυρίως τους απλούς πολίτες των Μεγάρων, τους εμπόρους και όχι την ίδια την πόλη, η οποία μπορούσε να προμηθευτεί αγαθά από την Κόρινθο και από άλλες αγορές της Πελοποννησιακής Συμμαχίας¹⁶³.

Ο Αρχίδαμος τονίζει ότι οι Αθηναῖοι έχουν πολλούς συμμάχους, οι οποίοι τους στηρίζουν οικονομικά, επομένως δεν αποτελεί δείγμα ανανδρίας το να μην τολμούν να επιτεθούν αμέσως εναντίον της Αθήνας όπως παρατηρούμε από το ακόλουθο απόσπασμα («Καὶ ἀνανδρία μηδενὶ πολλοὺς μὲν πόλει μὴ ταχὺ ἐπελθεῖν δοκεῖτω εἶναι»)¹⁶⁴. Αν και η Σπάρτη εξύψωσε το ήθος των πολιτῶν καταλύοντας σχεδόν τα νομίσματα, ωστόσο ο συνετός βασιλιάς Αρχίδαμος αναγνωρίζοντας ότι το μεγαλύτερο μέρος της ευθύνης το φέρουν οι ηγεμόνες και λιγότερο οι σύμμαχοι, αντιλαμβανόταν ότι η ανάγκη των χρημάτων ήταν αισθητή, ιδιαίτερα όταν μια χερσαία δύναμη αντιπαρατίθεται προς μια ναυτική. Σαφώς η Σπάρτη είχε άριστη στρατιωτική οργάνωση, αλλά η οικονομική της κατάσταση δεν της επέτρεπε να κηρύξει τον πόλεμο κατά των Ελλήνων και να αντεπεξέλθει κατά των βαρβάρων¹⁶⁵.

Για πολλοστή φορά, προβάλλει μπροστά μας το δίδυμο *χρηματικά αποθέματα – στόλος* («δαπάνης – πρὸς θαλασσίους»), το οποίο αποτελεί πηγή κάθε δύναμης που διατρέχει όλη την Ιστορία του Θουκυδίδη¹⁶⁶. Μάλιστα με τη φράση («ἔστιν ὁ πόλεμος οὐχ ὄπλων τὸ πλέον ἀλλὰ δαπάνης, δι' ἣν τὰ ὄπλα ὠφελεῖ»),

¹⁶¹ Hornblower, S. (2006), σελ. 318

¹⁶² Gomme, A. W. (1971), σελ. 248

¹⁶³ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 584

¹⁶⁴ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 284

¹⁶⁵ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 285

¹⁶⁶ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 584

διαπιστώνουμε μια αλήθεια στην οποία ο Θουκυδίδης δίνει έμφαση για περισσότερες από μία φορές¹⁶⁷. Μάλιστα μέσω της προαναφερθείσας φράσης, ο Αρχίδαμος κάνει μια περίφημη παρατήρηση επισημαίνοντας ότι ο πόλεμος δεν είναι ζήτημα όπλων αλλά χρημάτων, τα οποία καθιστούν τα όπλα χρήσιμα¹⁶⁸.

Ακόμη, ο Αρχίδαμος προτρέπει τους Λακεδαιμονίους να μην αισχύνονται για τη βραδύτητα¹⁶⁹, την οποία τους καταλογίζουν οι Κορίνθιοι αποκρούοντας έτσι τη μομφή των προαναφερθέντων για αναβλητικότητα. Επίσης, ανασκευάζει την κατηγορία των Κορινθίων¹⁷⁰ κάνοντας χρήση των ίδιων λέξεων που χρησιμοποίησαν και αυτοί («τό βραδύ καί τό μέλλον πρός τη βραδύτητα και μέλλησιν των Κορινθίων»)¹⁷¹, δίνοντας παράλληλα έμφαση σε έννοιες όπως αυτές του αυτοσεβασμού και της αυστηρής πειθαρχίας. Ο συνετός βασιλιάς απαντά ότι η κρίση τους δεν πρόκειται να επηρεαστεί ούτε από κολακευτικά λόγια, ούτε από κατηγορίες¹⁷². Μάλιστα ο Αρχίδαμος, συνετός και σώφρων ο ίδιος και όντας πνευματικά και ηθικά σοφός εντάσσει στο λόγο του τις έννοιες του σεβασμού και της σωφροσύνης. Ειδικότερα όσον αφορά στη σωφροσύνη, πρόκειται για τη σωφροσύνη σε δημόσιες υποθέσεις κατά την εκδίκαση των οποίων, θεωρείται επικίνδυνη και λανθασμένη η επικράτηση οποιουδήποτε είδους ενθουσιασμού και κυριαρχίας συναισθημάτων, καθώς τα παραπάνω θα επηρεάσουν την κρίση του δικαστηρίου¹⁷³. Στη συνέχεια, επανέρχεται στον όρο της *αίσχύνης* υποστηρίζοντας ότι η *αίσχνη* είναι μια αρετή απαραίτητη για την εὐκοσμία. Θεωρεί ότι η μετριοπάθεια αποτελεί το μεγαλύτερο μέρος του αισθήματος της αιδούς και το αίσθημα της αιδούς αποτελεί το μεγαλύτερο μέρος της γενναιότητας¹⁷⁴. Συγκεκριμένα ο Powell επισημαίνει ότι το να είναι κανείς γενναίος δεν είναι το ίδιο με το να είναι καλός στρατιώτης, παρόλο που είναι απαραίτητη προϋπόθεση προκειμένου να είναι κάποιος καλός στρατιώτης. Στο ίδιο πλαίσιο λοιπόν, η *εὐκοσμία* είναι το αποτέλεσμα της *σωφροσύνης* και όχι πανομοιότυπη με αυτήν¹⁷⁵. Αξίζει ακόμη να αναφέρουμε ότι όταν γίνεται λόγος για τη σωφροσύνη πρόκειται

¹⁶⁷ Gomme, A. W. (1971), σελ. 248

¹⁶⁸ Hornblower, S. (2006), σελ. 318

¹⁶⁹ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 285

¹⁷⁰ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 285

¹⁷¹ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 585

¹⁷² Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 585

¹⁷³ Gomme, A. W. (1971), σελ. 248

¹⁷⁴ Hornblower, S. (2006), σελ. 319

¹⁷⁵ Gomme, A. W. (1971), σελ. 249

για την «ἔμφρονα σωφροσύνην», δηλαδή αυτήν η οποία πραγματώνεται μέσω του λογισμού και όχι αυτήν η οποία συμβαίνει τυχαία από τη φύση¹⁷⁶. Στη συνέχεια, τονίζεται η δύναμη της λογικής («νομίζειν δὲ τάς τε διανοίας τῶν πέλας παραπλησίους εἶναι καὶ τὰς προσπιπτούσας τύχας οὐ λόγῳ διαιρετάς»), η οποία ωστόσο έχει και τα όριά της. Ο ορθολογιστής ιστορικός Θουκυδίδης πιστεύει ότι όσο και να ζυγίσει κανείς με τη λογική τα πράγματα, υπάρχουν πάντα οι αστάθμητοι παράγοντες, τα τυχαία περιστατικά, που φέρνουν τα πάνω κάτω με ανυπολόγιστες συνέπειες. Είναι αυτό που μπορεί να συμβεί *παρά λόγον* ή αλλιώς *ὁ παράλογος*, το απρόβλεπτο, έξω όμως από θεϊκή παρέμβαση¹⁷⁷.

Ο Θουκυδίδης επικαλείται και ένα άλλο σοφιστικό επιχείρημα μεγάλης σημασίας για τη διανόηση του 5^{ου} αιώνα π.Χ., το επιχείρημα από την ανθρώπινη φύση (*φύσις*), στο οποίο βάσισε όλο σχεδόν το έργο του. Στο κεφάλαιο της μεθοδολογίας κάνει λόγο για το ανθρώπινο, τον σταθερό παράγοντα από τον οποίο προκύπτει πάντα το ίδιο αποτέλεσμα: τα γεγονότα του παρελθόντος θα επαναληφθούν, σύμφωνα με την ανθρώπινη φύση κάποια στιγμή στο μέλλον με τον ίδιο ή με παρόμοιο τρόπο. Έτσι, ο Αρχίδαμος υποστηρίζει εδώ ότι οι άνθρωποι παραμένουν οι ίδιοι παρά τις διαφορές τους. Γι' αυτό θα σκέφτονται, θα αποφασίζουν και θα δρουν πάντοτε με τον ίδιο τρόπο¹⁷⁸. Έτσι, με το «πολύ τε διαφέρειν οὐ δεῖ νομίζειν ἄνθρωπον ἄνθρώπου» ο Αρχίδαμος απορρίπτει ολόκληρη τη θεωρία των Κορινθίων σχετικά με την Αθήνα και την Σπάρτη και αρχίζει την προτροπή, ξεκινώντας με γενικούς όρους και έπειτα προχωρώντας σε λεπτομέρειες¹⁷⁹.

Όσον αφορά στις δύο αρετές («πολεμικοί τε καὶ εὐβουλοὶ» δηλαδή «τό πολεμικόν» και «την εὐβουλίαν») ήταν προϊόντα της «εὐκοσμίας» (δηλαδή της πειθαρχίας¹⁸⁰) των Σπαρτιατών, οι οποίοι στον πόλεμο ήταν πάντοτε εὐκοσμοί. Μάλιστα στη μάχη των Πλαταιών ήταν τόσο καλά συντεταγμένοι ώστε έμοιαζαν με ορμητικό ἄλογο. Επίσης, το γεγονός ότι διέθεταν «εὐβουλία» και «εὐκοσμία» γίνεται αντιληπτό αν παραβάλει κάποιος τη συμπεριφορά των Λακεδαιμονίων με αυτή των Αθηναίων στην Εκκλησία του Δήμου. Εξαιτίας λοιπόν της ἄκοσμίας που

¹⁷⁶ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 286

¹⁷⁷ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 587

¹⁷⁸ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 587

¹⁷⁹ Gomme, A. W. (1971), σελ. 251

¹⁸⁰ Hornblower, S. (2006), σελ. 319

επικρατούσε στην Εκκλησία λαμβάνονταν οι μη ορθές αποφάσεις. Εύστοχα επομένως, «τό πολεμικόν» και «ή εὐβουλία» αποδίδουν την «εὐκοσμία»¹⁸¹. Μάλιστα η «εὐτολμία» μετέχει της «αἰσχύνης», δηλαδή επειδή αἰσχύνονται δεν εγκαταλείπουν τη μάχη¹⁸².

Κατά πάσα πιθανότητα, ο βασιλιάς των Λακεδαιμονίων ψέγει την εκπαίδευση των Αθηναίων ως άχρηστη όταν κάνει λόγο για τα «ἀχρεῖα», δηλαδή τα άχρηστα. Βέβαια δεν αποκλείει και τους Κορινθίους, οι οποίοι επέδειξαν ρητορική δεινότητα ψέγοντας τους Λακεδαιμονίους. Σαφώς και η δια των όπλων διατήρηση της πολιτείας είναι πρώτο μέλημα αλλά δεν είναι και το μοναδικό¹⁸³. Για τον Αρχίδαμο ήταν επιβεβλημένο να ελέγξει τους υπερβολικούς επαίνους των Κορινθίων προς τους Αθηναίους και να καταλήξει στο ότι πρέπει να προετοιμαζόμαστε μέσω των έργων/πράξεων και όχι βασιζόμενοι σε λόγια. Έτσι και αλλιώς οι εκβάσεις των πολέμων διαιρούνται όχι μέσω των λόγων αλλά μέσω των έργων. Φυσικά όλα αυτά τα διατυπώνει αναφερόμενος στους αλαζονικούς λόγους των Αθηναίων και των Κορινθίων προσθέτοντας παράλληλα ότι οι Αθηναίοι είναι άνθρωποι των μεγάλων λόγων. Επομένως, ο Σπαρτιάτης βασιλιάς συμπληρώνει ότι δεν πρέπει να στηρίζουμε τις ελπίδες μας στα σφάλματα των εχθρών, αλλά λαμβάνοντας εμείς οι ίδιοι τα κατάλληλα προληπτικά μέτρα¹⁸⁴. Στο συγκεκριμένο σημείο (ὡς ἁμαρτησομένων) αξίζει να αναφέρουμε την ιδέα ότι οι Αθηναίοι έχουν την τάση να κάνουν λάθη. Πρόκειται για μια ιδέα η οποία επανέρχεται συχνά. Η πιο γνωστή και ρητή δήλωση βρίσκεται στο κεφάλαιο 2. 65. 11 και αναφέρεται πρωτίστως στη μεγάλη Σικελική εκστρατεία του 415¹⁸⁵.

Τέλος, μια ακόμη έννοια στην οποία δίνεται έμφαση, είναι αυτή της πειθαρχίας. Ο Αρχίδαμος όντας εκπρόσωπος των συντηρητικών, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το μόνο που διαφοροποιεί τους ανθρώπους είναι οι ηθικές αξίες, οι παραδόσεις, ο αυστηρός και πειθαρχημένος τρόπος διαπαιδαγώγησης «ἐν τοῖς ἀναγκαιοτάτοις», όπου στηριζόταν και θα στηρίζεται πάντα η πραγματική δύναμη της Σπάρτης. Μπορεί τα συστήματα της Σπάρτης να την καθιστούν απαρχαιωμένη δύναμη «ἀρχαιότροπα ὑμῶν τὰ ἐπιτηδεύματα», Α.71, 2), ωστόσο αυτά είναι που

¹⁸¹ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 286

¹⁸² Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 287

¹⁸³ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 287

¹⁸⁴ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 288

¹⁸⁵ Hornblower, S. (2006), σελ. 320

αποτελέσαν τη βάση της σταθερότητας του πολιτεύματος της Σπάρτης, που είναι και η πραγματική αιτία της δύναμής της. Γι' αυτό, προτρέπει παρακάτω (κεφ. 85, 1) να κρατηθούν αυτές οι παραδόσεις ως κόρη οφθαλμού, αφού δοκιμάστηκαν ως τη στιγμή αυτή και ήταν ωφέλιμες. Τέλος, συνάμα με την προτροπή αυτή ο Αρχίδαμος απαντά αρνητικά στην προτροπή των Κορινθίων να αλλάξουν την πολιτική τους, να προβούν σε καινοτομίες και να εκσυγχρονιστούν (Α. 71, 2)¹⁸⁶.

Εν συνεχεία, ο Αρχίδαμος που εκπροσωπεί τη συντηρητική μερίδα της Σπάρτης, δηλαδή την παράδοση, αρχικά αποκρούει τη συμβουλή των Κορινθίων, προκειμένου η Σπάρτη να μεταβάλει τα συντηρητικά της φρονήματα και ενέργειες όπως επισημαίνεται στην παράγραφο 71, 2 «ανάγκη δὲ ὥσπερ τέχνης αἰεὶ τὰ ἐπιγιγνώμενα κρατεῖν»¹⁸⁷ και επαναλαμβάνει για δεύτερη φορά τη φράση «καθ' ἡσυχίαν» -η πρώτη ήταν στο 8,3 «καθ' ἡσυχίαν τι αὐτῶν προῖδωμεν»- αντιτίθεται στο «ἡσυχάζετε» (69, 4) και στο «ἡσυχίαν ἀπράγμονα» (70, 8), που μολονότι λέγεται για τους Αθηναίους, υπαινίσσεται τους Λακεδαιμονίους. Αυτό που οι Κορίνθιοι αποκαλούν εφησυχασμό, τύφλωση και αδράνεια και καταλογίζουν στους Σπαρτιάτες, είναι για τον Αρχίδαμο ιερή παράδοση, αξιοπρεπής και μετρημένος τρόπος ζωής, που δεν πρέπει να αλλάξει με τίποτε¹⁸⁸. Μάλιστα, παρατηρούμε ότι δημιουργείται αντίθεση προς το «πολλῶν σωμάτων». Ο καλούμενος Πελοποννησιακός πόλεμος έγινε αιτία φθοράς πολύ περισσότερων σωμάτων απ' όσα ο συνετός βασιλιάς φοβούνταν¹⁸⁹. Παρακάτω, υποστηρίζοντας ότι «ἔξεστι δ' ἡμῖν μᾶλλον ἑτέρων διὰ ἰσχύον», θεωρεί ότι δε συντρέχει ιδιαίτερος λόγος να πάρουν βιαστικές αποφάσεις οι Αθηναίοι. Επρόκειτο για αποφάσεις που αφορούσαν σε ολόκληρες πόλεις. Η ουσία της υπόθεσης του Αρχιδάμου αφορούσε στην πεποίθησή του ότι η Αθήνα δε θα αποκτήσει στο μεσοδιάστημα μεγαλύτερη δύναμη σε βάρος της Πελοποννήσου. Επομένως, ήταν σε θέση να περιμένουν¹⁹⁰. Οι Σπαρτιάτες επομένως, είχαν τη δύναμη να προστατεύσουν τους συμμάχους τους και ιδιαίτερα την Πελοπόννησο. Δεν είχαν όμως την κατάλληλη προετοιμασία για έναν πόλεμο διάρκειας εναντίον ενός τόσο ισχυρού αντιπάλου. Γι' αυτό ο Αρχίδαμος επεδίωκε να κερδηθεί χρόνος, ώστε να προετοιμαστούν οι

¹⁸⁶ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 588

¹⁸⁷ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 289

¹⁸⁸ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 588

¹⁸⁹ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 289

¹⁹⁰ Gomme, A. W. (1971), σελ. 251

Σπαρτιάτες, θεωρώντας ότι η βιασύνη είναι ίδιον των αδυνάτων και όχι των ισχυρών¹⁹¹. Έπειτα, τους προτρέπει να διαμαρτυρηθούν για τις άλλες αδικίες τις οποίες οι σύμμαχοί τους υπέστησαν: «πέμπετε δὲ περὶ ὧν οἱ ξύμμαχοί φασιν ἀδικεῖσθαι, ἄλλως τε καὶ ἐτοίμων ντων αὐτῶν δίκας δοῦναι». Οι Αθηναίοι δηλώνουν ότι είναι πρόθυμοι να υποβληθούν σε διαιτησία με το μοτίβο της διαιτησίας σχετίζονται οι παράγραφοι (78.4, 82.1, 140.2, 144.2 και 7.18.2). Ωστόσο, ο Dover, HCT vii.18.2, έχει δίκιο λέγοντας ότι, όταν οι Σπαρτιάτες στέλνουν πρέσβεις για να διαμαρτυρηθούν στο κεφ. 126.1, δεν έχουν κατά νουν τη διαιτησία. Όπως παρουσιάζει ο Θουκυδίδης τα πράγματα, οι Σπαρτιάτες ήδη έχουν αποφασίσει να κηρύξουν τον πόλεμο¹⁹². Πάντως στη συνέχεια 86, 5 θα εκδηλωθεί αποκάλυπτα η διάθεση της Σπάρτης για πόλεμο «ψηφίζεσθε οὖν, ὃ Λακεδαιμόνιοι, ἀξίως τῆς Σπάρτης τὸν πόλεμον»¹⁹³. Τέλος, η φράση «ἐν τοῖς Λακεδαιμονίοις» τίθεται σε αγκύλες από τον Krüger και άλλους, αλλά ο Widmann παρατήρησε ότι αυτή μας υπενθυμίζει ότι μόνο οι Λακεδαιμόνιοι ήταν παρόντες και όχι οι σύμμαχοι, ούτε και οι Αθηναίοι¹⁹⁴.

Στο σημείο αυτό, ολοκληρώνεται ο λόγος του Αρχίδαμου, ο οποίος διακρίνεται από απλότητα και ευθύτητα, τόσο στη σκέψη όσο και στην έκφραση (με εξαίρεση την παράγραφο 84. 2-3). Αυτή η αμεσότητα λοιπόν του Αρχίδαμου έρχεται σε αξιοσημείωτη αντίθεση με την επεξεργασία των Κορινθίων καθώς και των Αθηναίων. Οι λόγοι αυτοί μας δίνουν μια αξιοθαύμαστη εικόνα των γενικών συνηθειών των Σπαρτιατών καθώς εμφανίζονται τόσο στους εαυτούς τους, όσο και στους συχνά εξοργισμένους συμμάχους τους με τέτοιο τρόπο, όπως ακριβώς ο λόγος των Κορινθίων και ο Επιτάφιος του Περικλή παρουσιάζουν την Αθήνα κάτω από δύο διαφορετικές πτυχές¹⁹⁵.

¹⁹¹ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 589

¹⁹² Hornblower, S. (2006), σελ. 320

¹⁹³ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 589

¹⁹⁴ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 290

¹⁹⁵ Gomme, A. W. (1971), σελ. 251

Ο ΕΦΟΡΟΣ ΣΘΕΝΕΛΑΪΔΑΣ

Ο λόγος του Σπαρτιάτη Εφόρου Σθενελαΐδα, σε πρώτο πλάνο, αποδίδει τα διαφορετικά κίνητρα – την ανάγκη για προστασία των συμμάχων της μίας πλευράς και τις σκέψεις για δικαιοσύνη της άλλης (καθώς οι Αθηναίοι ακολουθούν λανθασμένη τακτική αδικώντας την Πελοπόννησο¹⁹⁶. Επίσης, κατά πάσα πιθανότητα, ο λόγος του Σθενελαΐδα αποτελούσε ανέκαθεν μέρος της συζήτησης, εφόσον εξηγεί την ψηφοφορία που κλείνει τη συζήτηση. Ο φιλειρηνικός λόγος του γέρου βασιλιά πολύ δύσκολα οδηγούσε στην υπέρ του πολέμου απόφαση. Απομονωμένος, αποτελούσε μια ιστορική μαρτυρία ατελή και, συνεπώς, ανακριβή¹⁹⁷. Για να εξηγήσουμε το παραπάνω, πρέπει να επισημάνουμε ότι ο λόγος του Σθενελαΐδα αποκαλύπτει την επιθυμία για πόλεμο που υπήρχε στη Σπάρτη όσο και στην Κόρινθο. Οπότε πρόκειται για μια κατάσταση που ο Θουκυδίδης μπορούσε κάλλιστα να την είχε αναγνωρίσει, κιόλας από την αρχή των εχθροπραξιών, εφόσον η αντίληψη της αντίθεσης ανάμεσα στις δύο πόλεις βρίσκεται ήδη στο ΣΤ'. 98 του Ηροδότου, που παραθέτει ο Rohlenz (πρόκειται για τα δεινά που υφίσταται η Ελλάδα την εποχή του Δαρείου, του Ξέρξη και του Αρταξέρξη¹⁹⁸.

Ο ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΕΦΟΡΟΥ ΣΘΕΝΕΛΑΪΔΑ (86)

Στη συνέχεια, παίρνει το λόγο ο πιο παρορμητικός και αρνητικά διακείμενος απέναντι στους Αθηναίους, Σθενελαΐδας, ο οποίος εύστοχα εκμεταλλεύεται την παράλειψη των Αθηναίων πρέσβων να απαντήσουν στις κατηγορίες των Κορινθίων εναντίον τους ότι αδικούσαν τους συμμάχους τους στην Πελοπόννησο. Η απάντηση των Αθηναίων ήταν απλή και εύκολη, καθόσον όχι μόνο δεν αδίκησαν τους συμμάχους των Κορινθίων, αλλά αντίθετα οι Κορίνθιοι ήταν οι επιτιθέμενοι, αν και ανεπίσημα, τόσο στην περίπτωση της Κέρκυρας όσο και της

¹⁹⁶ Robinson, E. (2012), σελ. 219

¹⁹⁷ Romilly, J. (2004), σελ. 53

¹⁹⁸ Romilly, J. (2004), σελ. 53

Ποτειδαίας. Όσο για την Πελοπόννησο, ο ισχυρισμός των Κορινθίων ήταν πέρα για πέρα αστήρικτος, αφού καμία πόλη της Πελοποννήσου όχι μόνο δεν καταλήφθηκε από τους Αθηναίους αλλά ούτε καν απειλήθηκε. Μια τέτοια απάντηση όμως θα ήταν μειωτική για τους Αθηναίους, καθόσον θα εκλαμβάνονταν ως απολογία εκ μέρους τους (72, 1) ενώπιον διαιτητικού δικαστηρίου (73). Η υπεροψία αυτή των Αθηναίων τους έβλαψε τελικά και έδωσε το δικαίωμα στον Σθενελαΐδα να ισχυριστεί ότι «οὐδαμοῦ ἀντεῖπον ὡς οὐκ ἀδικοῦσι τοὺς ἡμετέρους ζυμμάχους καὶ τὴν Πελοπόννησον»¹⁹⁹. Στηριζόμενοι στην παραπάνω διατύπωση, κατανοούμε ότι ο Σθενελαΐδας δεν ενδιαφέρεται για τα λάθη των υποκείμενων συμμάχων της Αθήνας και δε λέει τίποτα στη συνέλευση των Σπαρτιατῶν σχετικά με την ελευθέρωση της Ελλάδας· μόνο τα πελοποννησιακά συμφέροντα αφορούν τη Σπάρτη²⁰⁰. Μάλιστα προβάλλει ένα καθαρό σόφισμα ισχυριζόμενος ότι οι Αθηναίοι έδειξαν γενναιότητα εναντίον των Περσῶν ενώ τώρα απέναντί μας είναι άδικοι, επομένως τους αξίζει διπλή τιμωρία αφού τώρα από καλοί έχουν γίνει επιζήμιοι. Το παραπάνω επιχείρημα είναι εντελῶς αστήρικτο. Διερωτόμαστε ποιά σχέση είναι δυνατό να έχουν μεταξύ τους αυτά τα δύο πράγματα. Το ίδιο επιχείρημα επικαλέστηκαν και οι Θηβαίοι για τους Πλαταιείς (Γ. 67, 2 «τάς παλαιὰς ἀρετὰς, χρὴ τοῖς αἰσχροῦν τι δρῶσι διπλασίας ζημίας, ὅτι οὐκ ἐκ προσηκόντων ἀμαρτάνουσιν», δηλαδή οι παλαιές αρετές πρέπει να επισύρουν διπλή τιμωρία για τους δράστες αισχροῦν πράξεων, αφού εγκληματοῦν ἀντίθετα πρὸς τὴ φύση τους)²⁰¹. Πιο συγκεκριμένα, ὅσον ἀφορὰ στὴ φράση «διπλασίας ζημίας ἄξιοι εἰσιν», ὅτι ἀξίζουν δηλαδή διπλή τιμωρία, μπορούμε να πούμε ὅτι αυτό ἀπαντᾷ με μια λεκτικὴ ηχώ στὴν ἐρώτηση τῶν Αθηναίων σχετικά με τὸ τι ἀξίζουν. Για τὸ ρητορικὸ τέχνασμα –ένας συνηθισμένος τρόπος να μειώνει κανεὶς τὴν ἀποτελεσματικὴτητα ἐνὸς επιχειρήματος τοῦ ἀντιπάλου βάσει τοῦ πρότερου «έντιμου βίου»- βλ. 3.67.2. ὅπου οἱ Θηβαίοι δηλώνουν ὅτι οἱ Πλαταιεὶς ἀξίζουν να τιμωρηθοῦν διπλά, «διπλασίας ζημίας», ἀν ἡ κακὴ τους συμπεριφορὰ εἶναι ἀταίριαστη με τὸ χαρακτῆρα τους. Σύμφωνα με μια ἐξαιρετικὴ μελέτη τοῦ Hands, “Postremo suo tantum ingenio utebatur”, CQ 24 (1974), 313 κ.ε., ὀρθῶς ἀπορρίπτει τὴ σκέψη ὅτι ὁ Σθενελαΐδας, ἀναγνωρίζοντας τὴ δυνατότητα κάποιας μεταβολῆς τοῦ χαρακτῆρα, ἀποδεικνύεται «καλύτερος ψυχολόγος» ἀπὸ τους

¹⁹⁹ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 590

²⁰⁰ Gomme, Α. W. (1971), σελ. 251

²⁰¹ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 590

Θηβαίους, οι οποίοι στο κεφ. 3.64.4 ισχυρίζονται για τους Πλαταιείς ότι τώρα δείχνουν την αληθινή τους φύση, ένα επιχείρημα που βασίζεται στην έννοια της «προσποίησης». Σύμφωνα με το Hands λοιπόν, όλα αυτά τα επιχειρήματα αποτελούν απλώς ρητορικά τεχνάσματα. Ωστόσο, τη σκέψη ότι οι Θηβαίοι είναι χειρότεροι ψυχολόγοι μπορούμε να την αντικρούσουμε πιο εύκολα από ό, τι υπονοεί ο Hands, αν παρατηρήσουμε ότι οι Θηβαίοι στην πραγματικότητα χρησιμοποιούν και τα δύο επιχειρήματα, το επιχείρημα της «διπλής τιμωρίας, επειδή φέρονται αντίθετα προς το χαρακτήρα τους» στο 67.2 και το επιχείρημα της «προσποίησης» στο 64.4 βλ. Thucydides, 63 και σημ. 71²⁰².

Παρακάτω γίνεται λόγος για τη σημαντική έννοια της χρονοτριβής²⁰³ «οὐδὲ μελλήσομεν τιμωρεῖν· οἱ δ' οὐκέτι μέλλουσι κακῶς πάσχειν». Τα ρήματα «μελλήσομεν» και «μέλλουσι» προδικάζουν ήδη την απόφαση των Σπαρτιατών για ανάληψη πολέμου. Η πολλαπλή όμως σημασία του ρήματος αυτού, καθυστερώ, αναβάλλω, μελετώ, σκέφτομαι, πρόκειται να, δίνει τη δυνατότητα στον Έφορο Σθενελαΐδα να κάνει λογοπαίγνιο. Μερικοί αποδίδουν τη φράση «οἱ δ' οὐκέτι μέλλουσι κακῶς πάσχειν» ως εξής: *εξάλλου, πρόκειται για παθήματα τωρινά και όχι για όσα πρόκειται να πάθουν*. Έτσι όμως, ο λόγος αδυνατίζει και χάνεται αυτό που με έμφαση τονίζει ο Σθενελαΐδας, ότι από εδώ και εμπρός οι σύμμαχοί μας, δεν πρόκειται πια να κακοπάθουν, γιατί είμαστε αποφασισμένοι να τους βοηθήσουμε²⁰⁴.

Η ΣΠΑΡΤΗ ΕΠΙΛΕΓΕΙ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ (87-88)

Οι Σπαρτιάτες αποφασίζουν δια βοής και όχι με ψηφοφορία «κρίνουσι γὰρ βοῆ καὶ οὐ ψήφω». Γι' αυτήν την «αρχαϊκή διαδικασία» (βλ. de Ste. Croix, OPW Παράρτημα xxiv) προκύπτει το συμπέρασμα ότι η διατήρησή της οφειλόταν στην

²⁰² Hornblower, S. (2006), σελ. 321

²⁰³ Hornblower, S. (2006), σελ. 322

²⁰⁴ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 590-591

απουσία οποιουδήποτε αληθινά δημοκρατικού πνεύματος σ' αυτούς που διέθεταν πολιτική δύναμη στη Σπάρτη. Σύμφωνα με τον M. H. Hansen, ούτε στην αθηναϊκή εκκλησία του δήμου γινόταν επίσημη καταμέτρηση²⁰⁵. Μάλιστα η φράση «τήν βοήν όποτέρα μείζων» αποδεικνύει ότι και οι υπέρ και κατά του πολέμου δεν ήταν λίγοι²⁰⁶.

Ωστόσο, όπως γράφει ο Lewis, ο στόχος του Σθενελαΐδα («βουλόμενος αὐτοὺς φανερῶς ἀποδεικνυμένους τὴν γνώμην ἐς τὸ πολεμεῖν μᾶλλον ὀρμηῆσαι») δεν είναι να αποκαλύψει το μέγεθος της πλειοψηφίας που διαθέτει, αλλά να ασκήσει ψυχολογική πίεση σε πιθανούς αναποφάσιστους²⁰⁷. Ακόμη, αξίζει να σημειώσουμε ότι στη Σπάρτη δεν είχαν προσκληθεί όλοι οι σύμμαχοι, αλλά μόνο όσους μπορούσαν να πείσουν οι Κορίνθιοι (κεφ. 67)²⁰⁸. Σχετικά με το απαρέμφοτο «πολεμεῖν», ο de Ste. Croix, OPW 65, επιθυμώντας να απαλλάξει την Αθήνα από την κατηγορία της επιθετικής πολιτικής, αντιπαραβάλλει το χωρίο 127.3, όπου λέγεται ότι ο Περικλής παρότρυνε τους Αθηναίους στον πόλεμο, ενώ όπως ισχυρίζεται ο μελετητής, ως τότε οι Σπαρτιάτες είχαν ήδη αποφασίσει να προχωρήσουν σε πόλεμο. Πρόκειται για μια ευφυή πρόταση, ωστόσο πρέπει να αντισταθμιστεί με στοιχεία όπως το χωρίο 1.44.2, το οποίο υπονοεί ότι οι Αθηναίοι θεωρούσαν τον πόλεμο αναπόφευκτο, ακόμη και πριν από τη συζήτηση στη Σπάρτη²⁰⁹.

Όπως δείχνει ο Badian, οι λέξεις «πολεμητέα εἶναι», σε αντίθεση με την απόφαση ότι η συνθήκη είχε παραβιασθεί, δε φαίνεται να ειπώθηκαν μπροστά στους Σπαρτιάτες και κατά πάσα πιθανότητα είναι σχόλιο ή επινόηση του Θουκυδίδη. Δε μπορούμε δηλαδή να ισχυρισθούμε ότι ο πόλεμος είχε ήδη αποφασισθεί. Όπως γράφει ο Badian, «το πραγματικό νόημα της ψηφοφορίας -ότι η συνθήκη είχε παραβιασθεί από τους Αθηναίους- δε θεωρείται από το Θουκυδίδη άξιο σχολιασμού²¹⁰.

Όσον αφορά στη φράση «οὐ τοσοῦτον τῶν ξυμμάχων πεισθέντες τοῖς λόγοις», δηλαδή ότι είναι επηρεασμένοι από τους λόγους των συμμάχων τους,

²⁰⁵ Hornblower, S. (2006), σελ. 322

²⁰⁶ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 293

²⁰⁷ Hornblower, S. (2006), σελ. 323

²⁰⁸ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 293

²⁰⁹ Hornblower, S. (2006), σελ. 323

²¹⁰ Hornblower, S. (2006), σελ. 324

παρατηρούμε ότι το χωρίο αυτό αποτελεί παράδειγμα για την ελάχιστη εμπιστοσύνη που είχε ο Θουκυδίδης στους λόγους, στα «λόγια», ακόμη και στους «λογικούς συλλογισμούς»²¹¹.

Στην παράγραφο 88, ο Θουκυδίδης επαναλαμβάνει αυτό που θεωρεί ως την πραγματική εξήγηση για τον πόλεμο. Από τα κεφάλαια 24 έως και 87 έχει αναλύσει τις *αίτιες* (αιτίες των παραπόνων). Στο σημείο αυτό όμως ασχολείται με την ανάπτυξη της Αθηναϊκής αυτοκρατορίας, η οποία αποτελεί την πραγματική αιτία του πολέμου και στα δύο στάδια, αρχικά την οχύρωση της Αθήνας (που ήταν προαπαιτούμενη) και τη μεταφορά ενός μεγάλου αριθμού ελληνικών πόλεων (89-96) κάτω από την ηγεσία της Αθήνας αντί για τη Σπάρτη και έπειτα την ανάπτυξη της ηγεσίας/ηγεμονίας σε αυτοκρατορία (97-118)²¹².

Η ΠΕΝΤΗΚΟΝΤΑΕΤΙΑ (479-432 π.Χ.)

Από την παράγραφο 89 έως και την 118ⁿ, ο Θουκυδίδης απομακρύνεται από την αφήγηση των πολιτικών συζητήσεων, πριν από το ξέσπασμα του Πελοποννησιακού πολέμου και στρέφεται στο ευρύτερο θέμα της ανάδειξης της Αθήνας ως δύναμης επικεφαλής της Δήλιας Συμμαχίας²¹³.

Δύο μόνο αποσπάσματα σημαντικά για την ανάπτυξη του έργου στέκουν σαν ανεξάρτητα. Πρόκειται για το λόγο των Αθηναίων, τουλάχιστον ορισμένα τμήματά του και την «Πεντηκονταετία» στο σύνολό της. Είναι παρενθετικά και αδέσμευτα. Η «Πεντηκονταετία» επιπλέον είναι υστερότερη και αν είχε υπάρξει μια παλιότερη γραφή του έργου, δεν είναι δυνατόν να τοποθετήθηκε εκεί παρά μόνο ως προσθήκη. Τα δύο αυτά αποσπάσματα προσκομίζουν ένα σχόλιο για τον αθηναϊκό ιμπεριαλισμό και συνεπώς τον περιγράφουν με εντονότερα χρώματα. Ο ρόλος του τοποθετείται με ακρίβεια μέσα στη συνολική δομή αλλά η ιστορία και τα χαρακτηριστικά του

²¹¹ Hornblower, S. (2006), σελ. 324

²¹² Gomme, A. W. (1971), σελ. 256

²¹³ Greenwood, E. (2011), σελ. 111

προσλαμβάνονται εδώ ως αυθυπόστατα²¹⁴. Κατά συνέπεια, μπορούμε εύλογα να υποθέσουμε ότι ο Θουκυδίδης διέγινωσε και ερμήνευσε ευθύς εξ' αρχής τον κεφαλαιώδη ρόλο του αθηναϊκού ιμπεριαλισμού στον αγώνα που ξεκινούσε, αλλά ότι εάν, όπως είναι πιθανό, ξαναδούλεψε την αρχή του έργου του ύστερα από το 404, ένα από τα αντικείμενα αυτής της δουλειάς θα ήταν να επιμείνει ακόμη περισσότερο στα μορφολογικά χαρακτηριστικά του. Το συμπέρασμα πάντως είναι ότι ο Θουκυδίδης σε κανένα μέρος του έργου του δεν αγνόησε τη σημασία του αθηναϊκού ιμπεριαλισμού, ο οποίος επισημαίνεται με συντομότερα ή εκτενέστερα, κατά περίπτωση, σχόλια, έτσι ώστε να αποτελεί έναν σταθερό συντελεστή και αυτό είναι ακριβώς που προκύπτει από τη μαρτυρία ολόκληρου του έργου. Η «Πεντηκονταετία» εν τέλει, ενδιαφέρεται για τους πολέμους, επειδή εξηγούν τη σύσταση της αθηναϊκής δύναμης²¹⁵.

Επειδή λοιπόν η διαρκώς αυξανόμενη αθηναϊκή ισχύς είχε φτάσει στο απόγειό της, είχε σαν αποτέλεσμα να προκαλέσει φόβους στη Σπάρτη. Η ιστορική αφήγηση της σύρραξης, δηλαδή των σύγχρονων γεγονότων, αρχίζει με την ανασύνθεση των προδρομικών συμβάντων, όπως αυτά εντοπίζονται σε περιστασιακές αφορμές αντιπαράθεσης και σύγκρουσης· η παρέμβαση της Αθήνας στην αντιπαλότητα μεταξύ Κορίνθου και Κέρκυρας (24-55) και στην κρίση της Ποτειδαίας (56-66) οδηγούν στο συνέδριο της πελοποννησιακής συμμαχίας που καταλήγει στην απόφαση για την κήρυξη του πολέμου (67-125). Σε αυτό το τελευταίο τμήμα ο Θουκυδίδης εντάσσει μια εκτενή παρέκβαση για τα πενήντα χρόνια που μεσολάβησαν από τους Περσικούς πολέμους έως τον Πελοποννησιακό πόλεμο (89-118· τη λεγόμενη Πεντηκονταετία)· Το πρώτο βιβλίο στο οποίο εντάσσεται η Πεντηκονταετία, ολοκληρώνεται με έναν λόγο του Περικλή σχετικά με την ορθή στρατηγική της Αθήνας (140-144), που εξασφαλίζει την έγκριση της αθηναϊκής εκκλησίας του δήμου και εν τέλει ξεσπά ο πόλεμος (145-146)²¹⁶. Όσον αφορά στον υποτιθέμενο «Περικλειϊσμό» του Θουκυδίδη, ο Cawkwell θα μπορούσε να είχε δώσει μεγαλύτερη προσοχή από αυτήν που είχε δώσει στο «τι δε λέει ο Θουκυδίδης». Ο έπαινος του Θουκυδίδη για την πολεμική πολιτική του Περικλή είναι ακριβής και

²¹⁴ Romilly, J. (2004), σελ. 55

²¹⁵ Romilly, J. (2004), σελ. 56

²¹⁶ Montanari, F. (2010), σελ. 521

επομένως περιορισμένος. Ο Περικλής ορθώς μέτρησε τις δυνάμεις της πόλης και δεν τις υποτίμησε²¹⁷.

Στις παραγράφους λοιπόν (89-118) του πρώτου βιβλίου του Θουκυδίδη, γίνεται λόγος για την Πεντηκονταετία. Πρόκειται για μια ιδιαίτερα σημαντική περίοδο στην οποία αξίζει να αναφερθούμε, έστω και περιληπτικά, προκειμένου να διαμορφώσουμε μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα της περιόδου, για την οποία κάνει λόγο ο Θουκυδίδης. Όσον αφορά στην Πεντηκονταετία, πρόκειται για μια περίοδο που διαρκεί λιγότερο από πενήντα χρόνια καθώς η περίοδος που καλύπτεται διεξοδικά δεν είναι 480-430 αλλά αρχίζει το 479 και τελειώνει στις αρχές της δεκαετίας του 430. Έπειτα αρχίζουν τα γεγονότα της Επιδάμνου το 435²¹⁸. Ο κόσμος της Πεντηκονταετίας είναι ένας κόσμος κλονισμένης ισοδυναμίας όπου κυριαρχεί ο αγώνας για την ηγεμονία. Ήταν άραγε συμβολικός ο μεγάλος σεισμός του 464 π.Χ., ο οποίος σήμανε την έναρξη της περιόδου της πολιτικής αστάθειας; ο Θουκυδίδης ξετυλίγει το κουβάρι της αφήγησης των γεγονότων της Πεντηκονταετίας γύρω από το κεντρικό θέμα, που είναι ο τρόπος εγκαθίδρυσης της αθηναϊκής ηγεμονίας²¹⁹. Τα μόνα γεγονότα της Πεντηκονταετίας που χρονολογούνται από το Θουκυδίδη (όχι όμως στην παρέκβαση) είναι οι τριακονταετείς σπονδές, που χρονολογούνται σε συνάρτηση με την έναρξη του Πελοποννησιακού πολέμου ή σε συνάρτηση με την απόφαση στην οποία κατέληξαν οι Λακεδαιμόνιοι, ότι δηλαδή είχαν παραβιαστεί οι όροι της συνθήκης από τους Αθηναίους²²⁰. Συνάγεται επομένως το συμπέρασμα ότι με βάση την παρέκβαση του Θουκυδίδη -που σκοπό είχε να δείξει την «άληθεστάτην πρόφασιν, άφανεστάτην δε λόγω» του Πελοποννησιακού πολέμου, δηλαδή την αύξηση της Αθηναϊκής δύναμης σε σημείο που να ανησυχήσει τους Λακεδαιμονίους και να τους αναγκάσει να πολεμήσουν (1,23,6)- δεν είναι δυνατό να τεκμηριωθεί μια ακριβής χρονολόγηση που θα αφορά όλα ή τα περισσότερα γεγονότα της Πεντηκονταετίας. Γι' αυτό είμαστε υποχρεωμένοι να χρησιμοποιήσουμε και την άλλη συνεχή διήγηση για την περίοδο 479-431, δηλαδή τη διήγηση του Διοδώρου (11,37,-12,40)²²¹. Πάντως σκοπός του Θουκυδίδη δεν είναι να προσφέρει μια επίτομη ιστορία της περιόδου αλλά απλώς θέλει να περιγράψει την αύξηση της αθηναϊκής ισχύος (89.1). Επίσης, μπορούμε να

²¹⁷ Orwin, C. (2000), σελ. 862

²¹⁸ Hornblower, S. (2006), σελ. 324-325

²¹⁹ Πόθου Β. (2012), σελ. 103

²²⁰ Καραμούτσου – Τέζα Σ. (1994), σελ. 20

²²¹ Καραμούτσου – Τέζα Σ. (1994), σελ. 20

προσθέσουμε ότι σίγουρα στοχεύει να δώσει λεπτομερή κάλυψη των γεγονότων εκείνων τα οποία θορύβησαν ιδιαίτερα τους Σπαρτιάτες (πρβ. 23.6, 88, 118.2)²²². Κατανοούμε επομένως ότι τα γεγονότα αυτά αποτελούν μια εκτενή παρέκβαση, διότι εξιστορούνται όσα συνέβησαν την περίοδο (479-432 π.Χ.), από τη Μάχη των Πλαταιών ως τις παραμονές του Πελοποννησιακού πολέμου. Τα παραπάνω λοιπόν, εξιστορούνται από το Θουκυδίδη με χρονική σειρά, αλλά χωρίς χρονολογικούς προσδιορισμούς. Στη διάρκεια των πενήντα χρόνων η Αθήνα αναδεικνύεται σε ναυτική και ηγέτιδα δύναμη του Ελλαδικού χώρου. Επανέρχεται το θέμα της κυριαρχίας στη θάλασσα, για τα οποία γίνεται λόγος στα κεφάλαια της Αρχαιολογίας με το παράδειγμα του Μίνωα. Η άποψη του ιστορικού παραμένει η ίδια: ισχυρός είναι αυτός που υπερέχει στο ναυτικό. Τα κεφάλαια 89-97 αφορούν τα γεγονότα των πρώτων χρόνων της Πεντηκονταετίας, που οδήγησαν στην ίδρυση και οργάνωση της Α' Αθηναϊκής Συμμαχίας (478 π.Χ.)²²³. Οι Αθηναίοι πάντως δηλώνουν ξεκάθαρα τους σκοπούς και τις επιθυμίες τους χωρίς καμία προσποίηση. Δεν ντρέπονται για τις επεκτατικές τους διαθέσεις και ό, τι θέλουν το δηλώνουν χωρίς πολλές περιστροφές. Στην πραγματικότητα διαγράφεται μια συστηματική αντιπαράθεση μεταξύ της λακεδαιμόνιας προσποίησης και της αθηναϊκής υπεροψίας και πανουργίας. Η *Πεντηκονταετία* απηχεί το κλίμα της νίκης των Αθηνών στους Περσικούς πολέμους. Τελικά τα γεγονότα δείχνουν ότι ο θρίαμβος των Αθηνών στους Περσικούς πολέμους «προεξόφλησε» την καταστροφή της στον Πελοποννησιακό ακολουθώντας έτσι την απόλυτα φυσική πορεία κάθε μεγάλης δύναμης²²⁴.

Ειδικότερα, όσον αφορά την Αθήνα και τη Σπάρτη, αξίζει να αναφέρουμε ότι ο τρόπος με τον οποίο αντιμετώπισαν οι Αθηναίοι την κατεστραμμένη πλέον πόλη τους (λόγω του ότι παρασύρθηκαν από το δόλιο τέχνασμα του Θεμιστοκλή), είναι άξιος θαυμασμού²²⁵. Οι Λακεδαιμόνιοι από την άλλη, έπειτα από μια σειρά γεγονότων, αντιλαμβανόμενοι ότι δεν ήταν πλέον σε θέση να ελέγξουν την κατάσταση, παραιτήθηκαν από την ηγεμονία των Ελλήνων σε στεριά και θάλασσα, θέλοντας οπωσδήποτε να απαλλαγούν από την υποχρέωση να πολεμήσουν τους Μήδους²²⁶.

²²² Hornblower, S. (2006), σελ. 325

²²³ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 595

²²⁴ Πόθου Β. (2012), σελ. 104

²²⁵ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 598

²²⁶ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 613

Οι Αθηναίοι ήταν ανυποχώρητοι σε ό, τι αφορούσε τη διαχείριση της Συμμαχίας. Απαιτούσαν την κατά γράμμα εφαρμογή των συμφωνιών από τους συμμάχους τους και ιδιαίτερα όσον αφορούσε στην καταβολή των φόρων ήταν εξαιρετικά πιεστικοί, χρησιμοποιώντας εκβιαστικά μέτρα²²⁷. Έτσι, η άρνηση ή η αδυναμία των συμμαχικών πόλεων να καταβάλλουν τους φόρους οδηγούσε σε αποστασίες, οι οποίες ωστόσο εύκολα καταπνίγονταν χωρίς κανέναν ενδοιασμό²²⁸.

Πρέπει ακόμη να σημειώσουμε ότι οι Αθηναίοι ήταν τολμηροί και νεωτεριστές²²⁹, οι Σπαρτιάτες από την άλλη ήταν αδρανείς και διστακτικοί λόγω του ότι δεν ήταν διατεθειμένοι να μπουν σε περιπέτειες για να αυξήσουν τη δύναμή τους, αλλά και λόγω του ότι ήταν ανάγκη να διατηρούν στο έδαφός τους σημαντικές δυνάμεις για να επιτηρούν τους είλωτες, ο πληθυσμός των οποίων είχε αυξηθεί επικίνδυνα, αποτελώντας έτσι μόνιμη απειλή²³⁰. Τέλος, η Πεντηκονταετία «κλείνει» με την απόφαση των Λακεδαιμονίων να κηρύξουν τον πόλεμο στους Αθηναίους, ως μοναδική λύση στο πρόβλημα της αυξανόμενης δύναμης της Αθηναϊκής ηγεμονίας²³¹. Πάντως στο πρώτο βιβλίο της ιστορίας του Θουκυδίδη, εντοπίζουμε την αυτοχθονία των Αθηναίων στη λεγόμενη «Αρχαιολογία» έχοντας παράλληλα υπόψη του την «Πεντηκονταετία», η οποία περιλαμβάνει το γεγονός ότι η ηγεμονία έπειτα από τους Περσικούς πολέμους ανατέθηκε στην Αθήνα εκόντων τῶν συμμάχων²³².

Όσο για το γεγονός ότι ο Θουκυδίδης σταματά την αφήγηση της Πεντηκονταετίας το έτος 439 π.Χ., με τον εποικισμό της Σάμου, υπάρχουν δύο πιθανές εξηγήσεις, μια αθώα (ότι δηλαδή τα γεγονότα της Σάμου αντιπροσωπεύουν ένα οριστικό τέλος, την τελευταία μείζονα επίθεση εις βάρος της ελευθερίας των συμμάχων για την οποία η Αθήνα δε θα αντιμετώπιζε συνέπειες, επομένως δεν ήταν μόνο το τέλος μιας ιστορικής περιόδου αλλά και ένα κατάλληλο λογοτεχνικό κλείσιμο για τη μακρά αυτή παρέκβαση) και μια εκ του πονηρού εξήγηση. Η δεύτερη εξήγηση λοιπόν αφορά στο ότι αυτά τα πέντε τελευταία κρίσιμα χρόνια απαιτούν ιδιαίτερο χειρισμό. Ο Θουκυδίδης εσκεμμένα αποφεύγει να ασχοληθεί μαζί τους, για να μην αναφερθεί σε μια σειρά περιπτώσεων αθηναϊκής αυθαιρεσίας, οι οποίες θα καθιστούσαν

²²⁷ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 621

²²⁸ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 623

²²⁹ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 629

²³⁰ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 653

²³¹ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 657

²³² Wilson, C. H. (1966), σελ. 55-56

περισσότερο κατανοητό γιατί οι Κορίνθιοι, που όπως φαίνεται διατηρούσαν καλές σχέσεις με τους Αθηναίους μέχρι το 440 π.Χ. μετατράπηκαν σε εχθρούς τους το 434 π.Χ.²³³

ΟΧΥΡΩΣΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ 478/477 π.Χ. – ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ (89-92)

Στην παράγραφο 89 και συγκεκριμένα όσον αφορά στη φράση «Οἱ γὰρ Ἀθηναῖοι τρόπῳ τοιῶδε ἦλθον ἐπὶ τὰ πράγματα ἐν οἷς ἠϋξήθησαν», γίνεται λόγος για την παραλαβή της ηγεμονίας από τους Αθηναίους²³⁴. Ο Huxley επιμένει ότι ο Θουκυδίδης δε γράφει ότι η αθηναϊκή ισχύς μεγάλωνε διαρκώς από το 479 π.Χ. και μετά, αλλά ότι στο τέλος αυτής της περιόδου η δύναμη των Αθηναίων ήταν μεγαλύτερη από ό, τι στην αρχή εξακολουθώντας να μεγαλώνει. «Υπήρξαν οπισθοδρομήσεις, όπως δείχνει καθαρά η αφήγηση»²³⁵. Στη συνέχεια, παρατίθεται το χωρίο «ἐπειδὴ Μῆδοι», το οποίο είναι αξιοθαύμαστο λόγω της σαφήνειας και της συντομίας του²³⁶. Επίσης, παρατηρούμε ότι το ύφος του Θουκυδίδη γίνεται αφηγηματικό και εύκολο πλησιάζοντας το ύφος του καθημερινού λόγου. Ιδίως από το κεφάλαιο 90.1 κ.ε. γίνεται σχεδόν ηροδότειο όσον αφορά το ενδιαφέρον του για τα πρόσωπα, αν και δεν αντλούνται όλες οι λεπτομέρειες από τον Ηρόδοτο. Εν τω μεταξύ αξίζει να σημειώσουμε ότι οι Σπαρτιάτες είχαν δεχθεί να αναλάβουν οι Αθηναίοι την ηγεμονία των Ελλήνων²³⁷. Στη συνέχεια, βάσει του παρακάτω χωρίου, «ἐς Μυκάλην διεφθάρησαν, Λεωτυχίδης μὲν ὁ βασιλεὺς τῶν Λακεδαιμονίων... καὶ μετὰ τοῦτο ἀπέπλευσαν ἐξ Ἑλλησπόντου ὡς ἕκαστοι κατὰ πόλεις», πρέπει να επισημάνουμε ότι μετά την αποχώρηση των Περσών από την Ευρώπη και την ήττα τους στη Μυκάλη, οι Σπαρτιάτες και οι Πελοποννήσιοι σύμμαχοί τους υπό την ηγεσία του βασιλιά

²³³ Hornblower, S. (2005), σελ. 192-193

²³⁴ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 295

²³⁵ Hornblower, S. (2006), σελ. 326

²³⁶ Μαρκελλίνος, (2005), σελ. 30

²³⁷ Hornblower, S. (2006), σελ. 326

Λεωτυχίδη, αναχώρησαν για την πατρίδα τους, δείχνοντας έτσι την απροθυμία τους να συνεχίσουν τον πόλεμο εναντίον των Περσών και να απελευθερώσουν από τον Περσικό ζυγό όσες ελληνικές πόλεις της Ιωνίας και του Ελλησπόντου παρέμεναν ακόμη υποδουλωμένες. Αντίθετα, οι Αθηναίοι και οι σύμμαχοί τους παρέμειναν στα Μικρασιατικά παράλια και μόνο μετά την απελευθέρωση της Σηστού αποχώρησαν ο καθένας για την πατρίδα του. Οι δύο αντίθετες αυτές ενέργειες δείχνουν τους δύο αντίθετους κόσμους (το συντηρητισμό της Σπάρτης και τη νεοτερικότητα της Αθήνας)²³⁸.

Σύμφωνα με τον Hornblower, οι παράγραφοι 89.3-93.2, αν και στην υποενότητα αυτή θα ασχοληθούμε με τις παραγράφους 89-92, αναφέρονται στην ανοικοδόμηση των τειχών και όχι στην οικοδόμηση, παρόλο που η ύπαρξη τείχους πριν από το 479 έχει αμφισβητηθεί. Όπως επισημαίνει ο Δρ. Catling, παραμένει γεγονός ότι μέχρι το 1990 δεν έχει βρεθεί κανένα ίχνος. Σύμφωνα με τον Vanderpool όμως που παραθέτει σύγχρονη βιβλιογραφία, δέχεται ότι υπήρξε ένα τείχος πριν από τους Περσικούς πολέμους, βασιζόμενος κυρίως στα στοιχεία που δίνουν ο Ηρόδοτος (9.13.2) και ο Θουκυδίδης (1.89.3) και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «είχε χτιστεί σίγουρα ως το 566 π. Χ. και πιθανόν λίγα χρόνια νωρίτερα»²³⁹.

Όσον αφορά στη φράση «Ἀθηναίων δὲ τὸ κοινόν», ο Θουκυδίδης χρησιμοποιεί με χαλαρό τρόπο την έκφραση αυτή. Εδώ δε σημαίνει σχεδόν τίποτε περισσότερο από «οι Αθηναίοι» ή ίσως «η αθηναϊκή κυβέρνηση». Για τη λέξη «κοινόν», ως ουσιαστικό κάποιες φορές είναι αντίστοιχο με τη λέξη «πόλις» ή «δῆμος». Σε άλλα συμφραζόμενα θα υποθέταμε ότι «τό κοινόν» σημαίνει συνασπισμό. Όπως κάνει σχεδόν πάντα, ο Θουκυδίδης δε χρησιμοποιεί τεχνικούς όρους, βλ. Thucydides, 96 κ.ε. Εδώ χρησιμοποιεί την έκφραση αυτή για να διακρίνει τους Αθηναίους που βρίσκονταν στην πόλη από τους Αθηναίους που μετείχαν στο στόλο²⁴⁰. Πάντως οι Λακεδαιμόνιοι είχαν προβλέψει («Λακεδαιμόνιοι δὲ αἰσθόμενοι τὸ μέλλον») ότι οι Αθηναίοι, δίχως να φοβούνται την επίθεση δια ξηράς, ήθελαν να εξελιχθούν σε μεγάλη δύναμη²⁴¹.

²³⁸ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 597

²³⁹ Hornblower, S. (2006), σελ. 327

²⁴⁰ Hornblower, S. (2006), σελ. 328

²⁴¹ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 297

Όσο για τη Σπάρτη, δεν είχε τείχη διότι τείχη ήταν τα στήθη των παιδιών της. Μάλιστα οι Σπαρτιάτες, επειδή είχαν πολλές στρατιωτικές δυνάμεις, επιθυμούσαν να μην τειχιστούν και οι άλλες πόλεις έτσι ώστε να είναι ευάλωτες²⁴². Οι Αθηναίοι, ανταπαντώντας στις προτάσεις των Λακεδαιμονίων, δεν αντέδρασαν βίαια, αλλά ακολούθησαν τη διπλωματική οδό («πέμψουσιν ὡς αὐτοὺς πρέσβεις περὶ ὧν λέγουσιν») για το λόγο του ότι η αντίδραση της Σπάρτης στην απόφαση της Αθήνας να ανοικοδομήσει τα τείχη ήταν χλιαρή, πράγμα που φαίνεται από το ότι διατυπώθηκε σαν συμβουλή τάχα, αφού μάλιστα τους ζητήθηκε και η συνεργασία για την κατεδάφιση των τειχών των εκτός Πελοποννήσου πόλεων («καὶ τῶν ἔξω Πελοποννήσου μᾶλλον ὅσοις εἰσθήκει ξυγκαθελεῖν μετὰ σφῶν τοὺς περιβόλους»). Επίσης, η προσδοκία ανάλογης αντίδρασης εκ μέρους της Σπάρτης, πράγμα το οποίο δε συνέφερε τους Αθηναίους που ήθελαν να κερδίσουν χρόνο για το χτίσιμο των τειχών, ώστε σε περίπτωση δυναμικής ενέργειας της Σπάρτης να μη διατρέξουν κίνδυνο από τη στεριά²⁴³. Η σπαρτιατική πρόταση ότι όλες οι περιτειχισμένες πόλεις εκτός Πελοποννήσου («καὶ τῶν ἔξω Πελοποννήσου») πρέπει να καθαιρέσουν τις οχυρώσεις τους είναι ίσως υπερβολικά φιλόδοξη. Ο R. Sealey, αμφισβητεί ακόμη και το αν οι Σπαρτιάτες ήλπισαν ποτέ σοβαρά ότι θα μπορούσαν να σταματήσουν την Αθήνα, δεδομένου ότι όλες οι ελληνικές πόλεις (εκτός από τη Σπάρτη) διέθεταν τείχη. Εν συνεχεία, σύμφωνα με το χωρίο «Θεμιστοκλέους γνώμη», ό, τι ακολουθεί είναι μια εντελώς ηροδότεια ιστορία, παρόλο που ο τύπος του «πολυμήχανου» ήρωα ανάγεται ακόμη πιο παλιά στον ομηρικό Οδυσσέα. Ωστόσο, αυτό δε σημαίνει ότι δε θα πρέπει να πιστέψουμε την ιστορία. Δείχνει απλώς ότι την πονηριά αυτού του είδους θαύμαζαν περισσότερο οι Έλληνες, άλλωστε ήταν και το αγαπημένο τους θέμα στη λογοτεχνία²⁴⁴.

Ο Θεμιστοκλής εξαπατά τους Λακεδαιμονίους ισχυριζόμενος ότι αυτό θα είναι ωφέλιμο τόσο για τους πολίτες όσο και για όλους τους συμμάχους. Μάλιστα κάνει χρήση του επιθέτου «χρηστοί» έχοντας διπλό σκοπό. Αρχικά, ήθελε να ελέγξει αυτούς που κατηγορούν ως ψεύτες. Ο δεύτερος στόχος του ήταν να εκλέξουν σπουδαίους άνδρες για να χρησιμεύσουν ως όμηροι²⁴⁵.

²⁴² Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 298

²⁴³ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 600-601

²⁴⁴ Hornblower, S. (2006), σελ. 329

²⁴⁵ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 301

Οι Σπαρτιάτες, στο εξής όφειλαν να αντιμετωπίζουν τους Αθηναίους ως άνδρες που γνωρίζουν εξίσου καλά και το δικό τους κοινό συμφέρον («ὡς πρὸς διαγιγνώσκοντας τὸ λοιπὸν ἰέναι τὰ τε σφίσιν αὐτοῖς ξύμφορα καὶ τὰ κοινά»). Εδώ λοιπὸν ἔχουμε την πρώτη ἔνδειξη ὅτι ἡ Αθήνα θεωρεῖ τον εαυτό της ηγεμονική δύναμη²⁴⁶.

Στην παράγραφο 92 («ἀκούσαντες ὄργην μὲν φανεράν οὐκ ἐποιούντο τοῖς Αθηναίοις... ἀδήλως ἤχθοντο»), οἱ Λακεδαιμόνιοι δεν ἔδειξαν ὅτι ενοχλήθηκαν. Εδώ ἔχουμε ἕνα σημαντικό στοιχείο για το γενικότερο θέμα της αποδοχῆς της αθηναϊκῆς ηγεμονίας ἀπὸ τὴ Σπάρτη. Ἡ Σπάρτη δεν εἶναι ευχαριστημένη και αὐτὸ το χωρίο θα πρέπει να προστεθεῖ στις ἄλλες ἐξωθουκυδίδειες μαρτυρίες που ἀφοροῦν τους σπαρτιατικούς φόβους. Μάλιστα το μόριο «δῆθεν» στη συγκεκριμένη περίπτωση σημαίνει ὅτι τα λόγια που χρησιμοποιήθηκαν ἦταν ἀναληθῆ σύμφωνα με τον Denniston, ὁ οποίος γράφει ὅτι το «δῆθεν» «σπάνια ἀπαντᾶ στην ἀττική πεζογραφία, ἐκτὸς ἀπὸ πέντε παραδείγματα στο Θουκυδίδη (που εἶναι γνωστός για το δυσνόητο ὕφος του)»²⁴⁷. Ἡ σημασία αὐτοῦ τοῦ ἐπεισοδίου για το Θουκυδίδη ἔγκειται στο ὅτι υπογραμμίζεται το πόσο σημαντικά ἦταν τα τείχη για τὴν Αθήνα καθὼς ἦταν οὐσιώδη για τὴ μετέπειτα ἐξέλιξή της, ἀλλὰ και στο ὅτι προκάλεσαν το πρώτο πλήγμα στην ἀποδυνάμωση τῆς φιλίας μεταξύ τῆς Αθήνας και τῆς Σπάρτης. Φυσικά στην ἀνάδειξη τῶν προαναφερθέντων συνέβαλε ἡ ἔμφαση που δόθηκε στην προσωπικότητα τοῦ Θεμιστοκλή²⁴⁸.

Τέλος, στο χωρίο «οἷ τε πρέσβεις ἑκατέρων ἀπῆλθον ἐπ' οἴκου ἀνεπικλήτως» γίνεται φανερός ὁ τρόπος με τὸν οποίο ἀντέδρασαν οἱ Σπαρτιάτες, ὁ οποίος ἦταν καθαρὰ διπλωματικός και ὄχι δυναμικός. Μολονότι ταπεινώθηκαν ἀπὸ το Θεμιστοκλή, ὄχι μόνο δεν προέβησαν σε κάποια δυναμική ἐνέργεια, ἀλλὰ συναισθανόμενοι τὴν ἀδυναμία τους να ἐμποδίσουν τους Αθηναίους να πραγματοποιήσουν τα σχέδιά τους, ἀναγκάστηκαν κατὰ κάποιο τρόπο να ἀπολογηθοῦν λέγοντας πως ἡ ἀποστολή πρέσβεων στην Αθήνα εἶχε τάχα συμβουλευτικό χαρακτήρα σχετικά με τὴν πρότασή τους για τὴ μη ἀνέγερση τῶν τειχῶν και ὅτι δεν εἶχαν καμία πρόθεση να ἐπέμβουν στα ἐσωτερικά του κράτους τῆς Αθήνας. Ἀντίθετα μάλιστα, ἔδειχναν ὅτι ἦταν πολὺ προσφιλεῖς στους Αθηναίους. Δεν τους συνέφερε, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ ἱστορικοῦ, να δείξουν, κατὰ τὴ στιγμή ἐκείνη

²⁴⁶ Hornblower, S. (2006), σελ. 329-330

²⁴⁷ Hornblower, S. (2006), σελ. 330

²⁴⁸ Gomme, A. W. (1971), σελ. 260

τουλάχιστον, τα εχθρικά τους αισθήματα προς τους Αθηναίους και ιδιαίτερα προς το Θεμιστοκλή γι' αυτό και έκρυσαν την οργή τους. Ωστόσο, η ανέγερση των τειχών που σήμαινε ανατροπή της στρατιωτικής ισορροπίας στη στεριά και ο τρόπος με τον οποίο ο Θεμιστοκλής και οι συμπρέσβεις του στη Σπάρτη εξαπάτησαν τους Εφόρους, αποτελούν, όπως αφήνει να εννοηθεί ο ιστορικός, την απαρχή της εχθρότητας που θα οδηγήσει ύστερα από μερικές δεκαετίες τις δύο πόλεις στην καταστροφική σύγκρουση²⁴⁹.

ΟΧΥΡΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ 477/476 π.Χ (93)

Το ότι μέχρι και σήμερα η κατασκευή δείχνει σημάδια βιασύνης και τα θεμέλια είναι κατασκευασμένα από κάθε είδους πέτρες («και δήλη ή οικοδομία έτι και νυν έστιν ότι κατά σπουδήν έγένετο· οί γάρ θεμέλιοι παντοίων λίθων ύπόκεινται»), έχει επιβεβαιωθεί ως έναν βαθμό από τις ανασκαφές π.χ. κάποια λεπτοδουλεμένα ανάγλυφα από βάσεις αγαλμάτων βρέθηκαν να έχουν ενσωματωθεί στο τείχος. Ωστόσο ο R.E. Wycherley πιστεύει ότι ο Θουκυδίδης «υπερβάλλει σχετικά με την προχειρότητα του έργου. Παρόλο που κάποιες ποσότητες ετερόκλητων υλικών πράγματι ενσωματώθηκαν σε ορισμένα σημεία... το πέτρινο υπόβαθρο χτίστηκε αρκετά στέρεα». Παραμένει ενδιαφέρον ότι ο Θουκυδίδης ήταν υποχρεωμένος – πράγμα που δε συνηθίζει- να επικαλείται τη μαρτυρία ερειπίων για να αποδείξει τα όσα γράφει²⁵⁰. Μάλιστα οι μοντέρνες ανακαλύψεις έχουν πλήρως επιβεβαιωθεί από τη θουκυδίδεια περιγραφή²⁵¹.

Σχετικά με την οχύρωση των τειχών του Πειραιά, αξίζει να σημειωθεί ότι ο Πειραιάς αποτελούσε την καρδιά του Αθηναϊκού κράτους. Από εκεί «κυκλοφορούσε το αίμα» στις αρτηρίες της Αθηναϊκής ομοσπονδίας. Εκεί η

²⁴⁹ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 606

²⁵⁰ Hornblower, S. (2006), σελ. 330-331

²⁵¹ Gomme, A. W. (1971), σελ. 260

θάλασσα είναι ο αγωγός μέσω του οποίου διοχετεύεται στην πόλη ο χρυσός τον οποίο αφειδώς δαπανά υπέρ του μεγαλείου αυτού²⁵².

Ο ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ ΗΓΕΙΤΑΙ ΤΗΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ENANTION ΤΩΝ ΠΕΡΣΩΝ (94)

Ο Πausanias (αντιβασιλιάς του Πλείσταρχου και νικητής της μάχης των Πλαταιών) στάλθηκε από τη Λακεδαίμονα με είκοσι Πελοποννησιακά πλοία ως αρχηγός των ελληνικών δυνάμεων²⁵³. Στην εκστρατεία πήραν μέρος και οι Αθηναίοι και στην αρχή κατευθύνθηκαν προς την Κύπρο («καὶ ἐστράτευσαν ἐς Κύπρον καὶ αὐτῆς τὰ πολλὰ κατεστρέψαντο»). Όλες οι σύγχρονες αυθεντίες συμφωνούν ότι αυτή η ελληνική επιτυχία και παρουσία στην Κύπρο υπήρξε σύντομη. Η Κύπρος πολύ συχνά θεωρούνταν το νησί με τη μεγαλύτερη στρατηγική σημασία. Ο Ed. Will την αποκαλεί «όπλο που σημαδεύει την καρδιά της Συρίας». Αν τα πλεονεκτήματά της ήταν πράγματι τόσο μεγάλα όσο υποστηρίζει ο Hill, μας κάνει εντύπωση που οι Αθηναίοι του 5^{ου} αιώνα δεν έκαναν πιο έντονες προσπάθειες να την καταλάβουν και να διατηρήσουν τον έλεγχό της. Μια μάλλον ανορθόδοξη άποψη υποστηρίζει ότι η Κύπρος πάντοτε θεωρούνταν τόσο σημαντική από τις μεγάλες δυνάμεις στην ιστορία, συνήθως όμως απογοήτευε κάπως τους κατακτητές της («είχε διακοσμητικό χαρακτήρα παρά αποτελούσε πραγματικό πλεονέκτημα»)²⁵⁴.

²⁵² Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 305

²⁵³ Hornblower, S. (2006), σελ. 334

²⁵⁴ Hornblower, S. (2006), σελ. 334-335

ΑΝΑΚΛΗΣΗ ΤΟΥ ΠΑΥΣΑΝΙΑ – ΑΝΑΛΗΨΗ ΤΗΣ ΑΡΧΗΓΕΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΑΘΗΝΑΙΟΥΣ (95-96)

Ο Πausanias είχε ήδη αρχίσει να συμπεριφέρεται βίαια «ήδη δὲ βιαίου ὄντος». Μάλιστα είχε διαπράξει και κοινά αδικήματα, όπως το φόνο της παρθένου Κλεονίκης²⁵⁵. Ο Ηρόδοτος (8.3.2) παρουσιάζει τη συμπεριφορά του Πausanias ως πρόφαση την οποία χρησιμοποιούσαν οι Αθηναίοι και ανέλαβαν την ηγεμονία. Για το Θουκυδίδη «η βιαιότητα του Πausanias είναι απλά ένα γεγονός και όχι η πρόφαση που χρησιμοποίησε κάποιος» (Andrewes). Εδώ δεν είναι η μόνη φορά στην αφήγηση για τον Πausanias και το Θεμιστοκλή που ο Θουκυδίδης φαίνεται να είναι λιγότερο προσεκτικός απ' ό, τι ο Ηρόδοτος²⁵⁶.

Στη συνέχεια, ανέλαβαν την ηγεμονία οι Αθηναίοι (με άρχοντα τον Τιμοσθένη το 478/7), οι οποίοι σύμφωνα με το Θουκυδίδη εξ' αρχής επιθυμούσαν να καταστήσουν τους συμμάχους φόρου υποτελείς. Ήταν πρόφαση («πρόσχημα») να εκδικηθούν για όσα έπαθαν, ερημώνοντας τη χώρα του βασιλιά²⁵⁷. Η «ήγεμονία» λοιπόν και όχι η «ἀρχή» φανερώνει το σκοπό του Θουκυδίδη ο οποίος θέλει να δείξει πώς μια χαλαρή ομοσπονδία μετατράπηκε σε μια καλά οργανωμένη αυτοκρατορία²⁵⁸.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΣΥΜΜΑΧΙΑΣ ΣΕ ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΗΓΕΜΟΝΙΑ (97)

Στην αρχή οι σύμμαχοι ήταν αυτόνομοι και διαβουλεύονταν σε κοινή σύνοδο υπό την ηγεσία της Αθήνας («ήγούμενοι δὲ αὐτονόμων τὸ πρῶτον τῶν ξυμμάχων καὶ ἀπὸ κοινῶν ξυνόδων βουλευόντων»). Η σημασία του όρου «αὐτόνομος» είναι προσφιλὴς στο Θουκυδίδη και υποστηρίζει πειστικά ότι η αρχική συμμαχία δε

²⁵⁵ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 309

²⁵⁶ Hornblower, S. (2006), σελ. 335

²⁵⁷ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 311

²⁵⁸ Gomme, A. W. (1971), σελ. 272

διευκρίνιζε το όριο της αυτονομίας των συμμάχων. Στο συγκεκριμένο σημείο λοιπόν έχουμε θουκυδίδια ανάλυση²⁵⁹. Παρακάτω, ο Θουκυδίδης επιθυμώντας να αναφερθεί σε γεγονότα με τα οποία δεν έχουν ασχοληθεί οι προηγούμενοι από αυτόν ιστορικοί, ελέγχει για την ανακρίβεια της χρονολογίας²⁶⁰ τον Ελλάνικο, ο οποίος καταγόταν από τη Μυτιλήνη και ήταν ένας παλαιότερος σύγχρονος του Θουκυδίδη. Σύμφωνα μάλιστα με κάποιες αρχαίες πηγές ήταν παλαιότερος και του Ηροδότου²⁶¹.

Τέλος, μέσω του χωρίου «ἄμα δὲ καὶ τῆς ἀρχῆς ἀπόδειξιν ἔχει τῆς τῶν Ἀθηναίων ἐν οἴῳ τρόπῳ κατέστη» γίνεται φανερός ο χαρακτήρας που προσέλαβε η αθηναϊκή ηγεμονία. Ο Θουκυδίδης μιλά για την αρχή σαν να έχει ήδη δημιουργηθεί με το σχηματισμό της Δηλιακής Συμμαχίας. Αυτή η πολύ αυστηρή άποψη δε λαμβάνει υπόψη το γεγονός ότι η Πεντηκονταετία προστέθηκε αργά στο έργο. Σίγουρα πάντως δεν πρέπει να θεωρούμε ότι οι απόψεις του Θουκυδίδη ήταν αυστηρά ενιαίες²⁶².

ΕΠΙΤΥΧΙΕΣ ΤΟΥ ΚΙΜΩΝΑ – ΑΠΟΣΤΑΣΙΕΣ ΣΥΜΜΑΧΙΚΩΝ ΠΟΛΕΩΝ (98-99)

Από αυτό το τμήμα του έργου μέχρι και την παράγραφο 117, ο ρυθμός του Θουκυδίδη επιταχύνεται, δίχως να δίνονται πλέον τόσο πλούσιες λεπτομέρειες ούτε πληροφορίες που αφορούν θεσμούς σχετικούς με την ηγεμονία. Ό, τι ακολουθεί θυμίζει περισσότερο σχεδιάγραμμα παρά κανονική αφήγηση²⁶³.

Υπό την αρχηγεία του Κίμωνα, οι Αθηναίοι κυρίεψαν περιοχές όπως αυτές της Ηϊόνας, της Σκύρου και της Νάξου («Πρῶτον μὲν Ἡϊόνα τὴν ἐπὶ Στρυμόνι Μήδων ἐχόντων πολιορκία εἶλον καὶ ἠνδραπόδισαν, Κίμωνος τοῦ Μιλτιάδου

²⁵⁹ Hornblower, S. (2006), σελ. 342

²⁶⁰ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 313

²⁶¹ Gomme, A. W. (1971), σελ. 280

²⁶² Hornblower, S. (2006), σελ. 344

²⁶³ Hornblower, S. (2006), σελ. 344

στρατηγούντος... ἔπειτα Σκῦρον... Ναξίους δὲ ἀποστᾶσι»). Ὅσον αφορά στη Νάξο, δεν ξέρουμε πότε ακριβῶς την κατέλαβαν οι Αθηναῖοι. Πάντως η πολιορκία της συμπίπτει με την εξορία του Θεμιστοκλή και συγκεκριμένα με την προσπάθειά του να καταφύγει στην αυλή του Μ. Βασιλιά. Δεν πρόκειται για υποδούλωση με τη σημερινή έννοια αλλά για απώλεια της αυτονομίας της, προνόμιο που είχαν, στην αρχή τουλάχιστον, τα μέλη της Αθηναϊκής Συμμαχίας²⁶⁴. Αξίζει ακόμη να σημειώσουμε ότι δεν υπήρχε ομοφωνία ως προς το ερώτημα ποια μορφή πήρε η «υποδούλωση» της Νάξου. Πιθανόν η Νάξος να συνεισέφερε ἐξ' αρχῆς πλοία ἀντὶ γιὰ χρήματα, ὁπότε ἴσως ἡ Αθήνα νὰ τῆς ἀφῆρεσε ὁλόκληρο τὸ στόλο τῆς. Ὡστόσο, ὁ Θουκυδίδης στὸ σημεῖο αὐτὸ σὼπαίνει, ἐνῶ ἀλλοῦ εἶναι συγκεκριμένος (π.χ. στὸ 101.3 γιὰ τὴ Θάσο) καὶ ἡ ἐναλλακτικὴ ἀποψη εἶναι ὅτι αὐτὴ ἡ σιωπὴ ἔχει σημασία καὶ ὅτι ἡ Νάξος δὲν εἶχε στόλο ἢ τουλάχιστον στόλο ἀξιο μνείας²⁶⁵.

Ἐν τῷ μεταξύ, οἱ σχέσεις μεταξύ τῆς Αθήνας με τὶς συμμαχικὲς πόλεις ἐπιδεινώθηκαν κυρίως λόγω τῆς ἀνεπαρκούς καταβολῆς φόρων καὶ τῶν εἰσφορῶν σὲ πλοία («αἰτίαι δὲ ἄλλαι τε ἦσαν τῶν ἀποστάσεων καὶ μέγιστα αἱ τῶν φόρων καὶ νεῶν ἔκδειαι»). Ἐδῶ ἔχουμε ἀσφαλῶς κάτι παράλογο. Οἱ παραπάνω δὲν ἦταν ἀπὸ μόνες τὸς οἱ αἰτίες με τὴν αὐστηρὴν ἔννοια τοῦ ὅρου ἀλλὰ ἐγίναν οἱ αἰτίες μόνον ἀφοῦ οἱ Αθηναῖοι ἀσκήσαν πίεση στὸς ἀποστάτες. Οἱ Αθηναῖοι «ἀκριβῶς ἔπρασον» δηλαδὴ ἀπαιτοῦσαν τὴν κατὰ γράμμα ἐφαρμογὴ τῶν συμφωνιῶν. Στὸ συγκεκριμένο σημεῖο ἔχουμε ἀναφορὰ στὴ σκληρότητα με τὴν ὁποία οἱ Αθηναῖοι προσπαθοῦσαν νὰ ἀποσπᾶσουν καὶ τὴν τελευταία δεκάρα²⁶⁶. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς συμμάχους, ὅταν εἶχαν τὴν ἐπιλογή, προτιμοῦσαν νὰ προσφέρουν χρήματα ἀντὶ γιὰ πλοία. Αὐτὸ ἦταν ὑψίστης σπουδαιότητας γιὰ τὸ μέλλον τῆς Συμμαχίας. Σήμαινε, ὄχι μόνον ὅτι τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ στόλου τῆς Συμμαχίας ἦταν Αθηναϊκὸ, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἦταν ὁλοκληρωτικὰ ὑπὸ τὸν ἐλεγχὸ τῆς Αθήνας²⁶⁷. Τὸ σίγουρο εἶναι ὅτι οἱ Αθηναῖοι δὲν εἶναι καθόλου δημοφιλεῖς στὸς ὑπάρχοντες συμμάχους τὸς γεγονός τὸ ὁποῖο ἐπισημαίνει ὁ Θουκυδίδης βλέποντας τὴν ἐπιδείνωση τῶν σχέσεων με τοὺς συμμάχους ὡς σταδιακὴ ἐξέλιξη²⁶⁸.

²⁶⁴ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 620

²⁶⁵ Hornblower, S. (2006), σελ. 347-348

²⁶⁶ Hornblower, S. (2006), σελ. 349

²⁶⁷ Gomme, A. W. (1971), σελ. 283

²⁶⁸ Hornblower, S. (2006), σελ. 350

ΕΥΡΥΜΕΔΩΝ 470/49 π.Χ. – ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΗΣ ΘΑΣΟΥ

(100)

Κατόπιν των προαναφερθέντων γεγονότων, οι Αθηναίοι και οι σύμμαχοι συγκρούστηκαν με τους Πέρσες. Νικητές αυτής της αναμέτρησης ήταν οι Αθηναίοι. Στη συνέχεια λόγω της αποστασίας των Θασίων από τους Αθηναίους, οι δεύτεροι σύμφωνα με το Θουκυδίδη ξεκίνησαν πόλεμο εναντίον της Θάσου, ο οποίος ήταν ταυτόχρονος με την καταστροφή της αθηναϊκής δύναμης στη Δραβησκό της Θράκης. Προφανώς αιτία της σύγκρουσης «διενεχθέντας» ήταν ο ορυκτός πλούτος της Θάσου στην *περαιά* (την απέναντι ηπειρωτική περιοχή)²⁶⁹. Στη συγκεκριμένη περιοχή λοιπόν («περι τῶν ἐν τῇ ἀντιπέρας Θράκη ἐμπορίων καὶ τοῦ μετάλλου»), υπήρξαν ορυχεία χρυσού τόσο στην ηπειρωτική χώρα, όσο και στο νησί, τα οποία απέφεραν μεγάλα κέρδη καθώς ήταν ιδιαιτέρως παραγωγικά²⁷⁰. Μάλιστα οι εχθροί του Κίμωνος (στρατηγού των Αθηναίων και υιού του Μιλτιάδη), τον κατηγορήσαν ότι αφού έγινε κυρίαρχος της Θάσου, μπορούσε να αποκόψει πολλή χώρα από τη Μακεδονία, αλλά δεν το έπραξε αυτό διότι έλαβε δώρα από το βασιλιά Αλέξανδρο²⁷¹.

Οι Αθηναίοι, την ίδια περίπου περίοδο έστειλαν για μόνιμη εγκατάσταση δικούς τους αποίκους στην περιοχή με την ονομασία *Εννέα οδοί*, ή αλλιώς Αμφίπολη (όπως ονομάζεται σήμερα). Αυτοί οι άποικοι όταν προχώρησαν στο εσωτερικό της Θράκης αφανίστηκαν από τους Θράκες, διότι εάν οχυρώνονταν η θέση Εννέα οδοί, θα αποτελούσε γι' αυτούς (τους Θράκες) απειλή. Ο Θουκυδίδης, περιγράφει τις προσπάθειες για τον αποικισμό της θέσης αυτής. Τον ίδιο χειμώνα ο Βρασίδας, επικεφαλής του συμμαχικού στρατού της Χαλκιδικής εξεστράτευσε εναντίον της Αμφίπολης, αποικίας των Αθηναίων στις όχθες του Στρυμόνα. Την οχυρή αυτή θέση είχαν δοκιμάσει να αποικίσουν ο Ιστιαίος καθώς και ο Αρισταγόρας ο Μιλήσιος²⁷². Επομένως, κατανοούμε ότι οι παραπάνω απόπειρες αποικισμού της συγκεκριμένης περιοχής, επιβεβαιώνουν για μια ακόμη φορά την εξέχουσα σημασία της.

²⁶⁹ Hornblower, S. (2006), σελ. 351-352

²⁷⁰ Gomme, A. W. (1971), σελ. 295

²⁷¹ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 318

²⁷² Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 625-626

ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΗΣ ΘΑΣΟΥ – ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΙΛΩΤΩΝ (101)

Οι Θάσιοι έκαναν έκκληση στους Σπαρτιάτες παρακαλώντας τους να εισβάλουν στην Αττική («Λακεδαιμονίους έπεκαλοῦντο και έπαμύνειν εκέλευον έσβαλόντας ές τήν Αττικήν»). Η προθυμότητα της Σπάρτης να επέμβει σε αυτήν την περίπτωση -αν μπορούσαμε να είμαστε βέβαιοι ότι εδώ ο Θουκυδίδης έχει δίκιο και απέχουμε πολύ από του να έχουμε τη βεβαιότητα αυτή- έχει σχέση με τη γενικότερη εξωτερική της πολιτική το 479-431, θέμα για το οποίο δεν έχουμε επαρκή στοιχεία. Όπως παρουσιάζει την κατάσταση ο Θουκυδίδης, η Θάσος, όπως και η εισβολή του Πλειστοάνακτα το 446 (114.2), αλλά και το επεισόδιο της Σάμου το 440 (40.5), αποτελούν σαφή απόδειξη για την επιθετικότητα της Σπάρτης την περίοδο εκείνη²⁷³. Ο Θουκυδίδης θεωρεί ότι ο σεισμός συνέβη λίγο μετά από το γεγονός ότι η Θάσος υπέβαλε το αίτημά της για Σπαρτιατική βοήθεια. Το εάν η Σπάρτη ήταν όντως πρόθυμη να τηρήσει την υπόσχεσή της αλλά τελικά εμποδίστηκε από το σεισμό, θα εξεταστεί στο χρονολογικό σημείωμα στην Πεντηκονταετία²⁷⁴. Από το συγκεκριμένο σεισμό επωφελήθηκαν οι Είλωτες (οι εκ του έλους καταγόμενοι και έπειτα όλοι οι δούλοι), οι οποίοι θέλησαν να ανακτήσουν την ελευθερία τους²⁷⁵. Για το μεγάλο αυτό σεισμό «ὕπὸ τοῦ γενομένου σειμοῦ», ο Cartledge πιστεύει ότι είχε ελάχιστες συνέπειες στον σπαρτιατικό πληθυσμό, καθώς το δημογραφικό πρόβλημα ανέκαθεν αποτελούσε λόγο άγχους στη Σπάρτη κατά την κλασική εποχή²⁷⁶. Για να επανέλθουμε στους Θασίους, συνθηκολόγησαν με τους Αθηναίους με κάποιους όρους, ένας εκ των οποίων ήταν να πληρώσουν όσα τους ζητήθηκαν («χρήματά τε ὅσα ἔδει ἀποδοῦναι»). Ο Θουκυδίδης δε μας δίνει λεπτομέρειες οικονομικής φύσης, επομένως δε γνωρίζουμε το ύψος της πολεμικής αποζημίωσης που καθορίστηκε. Η Σάμος λόγω χάρη υποχρεώθηκε να πληρώσει το υπέρογκο ποσό των 1400 ταλάντων περίπου. Όσο για τον κανονικό φόρο, το ετήσιο ποσό των 30 ταλάντων που καθορίστηκε μετά το 443 για τη Θάσο ήταν ένα από τα δύο υψηλότερα ποσά που γνωρίζουμε. Ωστόσο, κατά την πρώτη περίοδο της φορολογίας η Θάσος

²⁷³ Hornblower, S. (2006), σελ. 354

²⁷⁴ Gomme, A. W. (1971), σελ. 298

²⁷⁵ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 319

²⁷⁶ Hornblower, S. (2006), σελ. 354-355

πλήρωνε μόνο 3 τάλαντα. Αυτή η διαφορά δικαιολογείται από τη δήμευση των μεταλλείων στην απέναντι ακτή, τα οποία –πρέπει να υποθέσουμε- επιστράφηκαν σε αυτήν τη δεκαετία του 440. Ωστόσο ο Meiggs (86) προτιμά να τη δικαιολογήσει στο πλαίσιο της αποζημίωσης · όταν το ποσό της αποζημίωσης εξοφλήθηκε, ο φόρος αυξήθηκε. Μπορούμε να υποθέσουμε λόγω χάρη μια αποζημίωση ύψους 1000 ταλάντων, που θα καταβάλλονταν σε είκοσι ετήσιες δόσεις των 50 ταλάντων, χωρίς να υπολογίσουμε τα 3 τάλαντα του φόρου. Έπειτα απ' αυτό ακόμα και ένας ετήσιος φόρος 30 ταλάντων θα έμοιαζε ανακούφιση²⁷⁷.

ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΩΝ ΕΙΛΩΤΩΝ ΣΤΗΝ ΙΘΩΜΗ – ΡΗΞΗ ΣΧΕΣΕΩΝ ΑΘΗΝΑΣ-ΣΠΑΡΤΗΣ (102)

Στη συνέχεια, οι Λακεδαιμόνιοι λόγω του ότι βρίσκονταν σε πόλεμο με την Ιθώμη, ο οποίος όμως τραβούσε σε μάκρος, ζήτησαν τη βοήθεια των ικανών σε πολιορκητικές επιχειρήσεις Αθηναίων, οι οποίοι έσπευσαν με σημαντική δύναμη υπό την ηγεσία του φιλολάκωνος και υιού του Μιλτιάδη Κίμωνα²⁷⁸. Αργότερα ωστόσο οι Λακεδαιμόνιοι, των οποίων η αυστηρή πειθαρχία δεν ταίριαζε τόσο πολύ με την τακτική που χρησιμοποιούσαν οι Αθηναίοι, π.χ. άτακτη μάχη²⁷⁹, φοβούμενοι (οι Λακεδαιμόνιοι) όχι μόνο την τόλμη των προαναφερθέντων, αλλά και μήπως ενωθούν με τους επαναστάτες της Ιθώμης θέλησαν να τους απομακρύνουν. Ωστόσο, ο φόβος αυτός δεν ήταν ανυπόστατος, διότι οι Αθηναίοι αργότερα είχαν πολλές σχέσεις με τους Μεσσηνίους. Βέβαια αυτό δε θα μπορούσε να συμβεί ενώ ήταν στρατηγός ο φιλολάκων Κίμων²⁸⁰.

Οι Αθηναίοι αντιλήφθηκαν («οί δ' Αθηναῖοι ἔγνωσαν») ότι η δικαιολογία που χρησιμοποίησαν οι Λακεδαιμόνιοι ότι δήθεν δηλαδή δε χρειάζονταν πια τη βοήθειά τους δεν ανταποκρινόταν στην πραγματικότητα. Στο συγκεκριμένο σημείο

²⁷⁷ Hornblower, S. (2006), σελ. 356

²⁷⁸ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 320

²⁷⁹ Gomme, A. W. (1971), σελ. 301

²⁸⁰ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 321

εντοπίζεται ένα από τα πιο αξιοπρόσεκτα παραδείγματα απόδοσης συλλογικής γνώσης από το Θουκυδίδη²⁸¹. Έτσι, η αποπομπή του Κίμωνα θεωρήθηκε από τους Αθηναίους μεγάλη προσβολή. Οι δημοκρατικοί υπό τον Εφιάλτη επωφελήθηκαν από την κατάσταση που είχε δημιουργηθεί και πέτυχαν την καταγγελία της συμμαχίας με τους Λακεδαιμονίους, τον οστρακισμό του φιλολάκωνα Κίμωνα, που δεν αναφέρει εδώ ο Θουκυδίδης καθώς και τη συμμαχία με το Άργος και τους Θεσσαλούς. Εν τέλει η μεταστροφή της εξωτερικής πολιτικής όχι μόνο δεν ωφέλησε την Αθήνα αλλά και σε ορισμένες περιπτώσεις την έβλαψε: πρώτον γιατί οι σύμμαχοι Θεσσαλοί τους πρόδωσαν στην Τανάγρα (457 π.Χ.) προσχωρώντας την ώρα της μάχης στους Λακεδαιμονίους, δεύτερον, το Άργος δηλαδή ο αιώνιος εχθρός της Σπάρτης, κράτησε ουδέτερη στάση όταν άρχισε ο Πελοποννησιακός πόλεμος (431 π.Χ.)²⁸².

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΤΩΝ ΕΙΛΩΤΩΝ – ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΜΕΣΣΗΝΙΩΝ ΣΤΗ ΝΑΥΠΑΚΤΟ (103)

Παίρνοντας αφορμή από τον όρο «ὑπόσπονδοι», δηλαδή οι δεσμευμένοι ή εξασφαλισμένοι μέσω μιας συνθήκης/συμφωνίας, αξίζει να επισημάνουμε τι ακριβώς σημαίνει. Αν δέχονταν οι πολιορκημένοι Είλωτες (οι οποίοι παίρνουν το όνομά τους από την πόλη της Λακωνικής, Έλος)²⁸³ να εγκαταλείψουν ανεπιστρεπτή την Πελοπόννησο μαζί με τις γυναίκες και τα παιδιά τους, θα τους εξασφαλιζόταν ασφαλής αποχώρηση. Η σθεναρή αντίσταση των πολιορκημένων και η επιθυμία των Λακεδαιμονίων να απαλλαγούν από ένα σημαντικό μέρος των Ειλώτων, συνετέλεσαν, ώστε οι όροι της συμφωνίας να είναι, αν όχι ευνοϊκοί,

²⁸¹ Hornblower, S. (2006), σελ. 357

²⁸² Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 630

²⁸³ Μαρκελλίνος, (2005), σελ. 32

τουλάχιστον ήπιοι για τους τελευταίους, καθόσον αναγκάζονταν βέβαια να εκπατριστούν, εξασφάλιζαν όμως την ελευθερία τους. Εξάλλου, ο εκπατρισμός των Ειλώτων βόλευε και τους Λακεδαιμονίους, από τη μια γιατί η μακροχρόνια πολιορκία τους είχε κουράσει, από την άλλη θα απαλλάσσονταν από μια μόνιμη απειλή και το κυριότερο, αν ανάγκαζαν τους Είλωτες να παραδοθούν άνευ όρων, θα έπρεπε να τους τιμωρήσουν με το δικό τους γνωστό τρόπο (βλ. Δ. 86, 3-4), οπότε θα ξεσήκωναν θύελλα αντιδράσεων στον ελληνισμό²⁸⁴. Κλείνοντας το ζήτημα των Ειλώτων, αξίζει να προσθέσουμε ακόμη ότι ένας Είλωτας που είχε φύγει από τη Λακωνία και κατόπιν επέστρεφε, δε θα μπορούσε πράγματι να σκοτωθεί, αλλά η θέση στην οποία θα περιερχόταν θα ήταν ασθενέστερη καθώς θα γινόταν προσωπικός σκλάβος αυτού που τον αιχμαλώτισε²⁸⁵.

Κατόπιν της εκκένωσης της Ιθώμης από τους Μεσσηνίους, αυτοί που ήταν πλέον ορκισμένοι εχθροί της Σπάρτης τους προσέφεραν άσυλο στη Ναύπακτο, τοποθεσία που είχαν κατακτήσει από τους Οζόλες Λοκρούς, οι οποίοι το είχαν καταλάβει πρόσφατα («κατ' ἔχθος ἤδη τὸ Λακεδαιμονίων ἐς Ναύπακτον κατώκισαν, ἦν ἔτυχον ἡρηκότες νεωστὶ Λοκρῶν τῶν Ὀζολῶν ἐχόντων»). Το παρασκήνιο είναι το εξής: οι Οπούντιοι Λοκροί (κάτοικοι της Ανατολικής Λοκρίδας) είχαν αποικίσει τη Ναύπακτο, μια τοποθεσία-κλειδί, σε ένα στενό σημείο στο δυτικό άκρο του Κορινθιακού κόλπου, μέσα στο πρώτο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα²⁸⁶. Πάντως, σύμφωνα με τις απόψεις των Badian και Salmon, η κατάκτηση της περιοχής από τους Αθηναίους ήταν μια επιθετική πράξη²⁸⁷. Τέλος, η Αθήνα επωφελήθηκε τόσο από τη Ναύπακτο (η οποία επελέγη για την εγκατάσταση των Μεσσηνίων κατά πάσα πιθανότητα βάσει σχεδίου, καθώς κατείχε στρατηγική θέση για τον έλεγχο του Κορινθιακού κόλπου και του παράπλου του Ιονίου πελάγους), όσο και από τα Μέγαρα, η προσχώρηση των οποίων στην Αθήνα, ήταν ευεργετική για την τελευταία²⁸⁸.

²⁸⁴ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 630-631

²⁸⁵ Gomme, Α. W. (1971), σελ. 303

²⁸⁶ Hornblower, S. (2006), σελ. 358

²⁸⁷ Hornblower, S. (2006), σελ. 359

²⁸⁸ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 631-632

ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΣΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΟ

463/461 π.Χ. (104)

Η επανάσταση του Ινάρω («Ινάρως δὲ ὁ Ψαμμητίχου») έγινε το 460, κατά τον Pierson το 464 και κατά τον Willamovitz το 459. Επίτροπος κατά την επανάσταση ήταν ο αδερφός του Ξέρξη, ο Αρχαμένης, τον οποίο φόνευσε ο Ινάρως²⁸⁹. Ο Ινάρως λοιπόν, κίνησε σε επανάσταση εναντίον του βασιλιά Αρταξέρξη το μεγαλύτερο μέρος της Αιγύπτου με ορμητήριο την πόλη Μάρεια προς νότο της Φάρου (μικρής νήσου πριν από την Αλεξάνδρεια)²⁹⁰. Στη συνέχεια, αφού ανακηρύχθηκε ο ίδιος ηγεμόνας, κάλεσε σε βοήθεια τους Αθηναίους, οι οποίοι ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμά του, με αποτέλεσμα ο ίδιος να σημειώσει μεγάλες επιτυχίες. Ύστερα από πολλές και εντατικές προσπάθειες ο Πέρσης στρατηγός Μεγάβυζος πέτυχε να αποκλείσει τις ενωμένες δυνάμεις των Αιγυπτίων και Αθηναίων σε μια νησίδα του Νείλου και να τις εξοντώσει²⁹¹. Οι Αθηναίοι πάντως που έτυχε να βρίσκονται τότε στην Κύπρο, την εγκατέλειψαν και ήρθαν στην Αίγυπτο. Έχοντας υπό τον έλεγχό τους τα δύο τρίτα της Μέμφιδας άρχισαν πόλεμο εναντίον του Λευκού τείχους («τῆς Μέμφιδος τῶν δύο μερῶν πρὸς τὸ τρίτον μέρος ὃ καλεῖται Λευκὸν τεῖχος ἐπολέμουν»), το οποίο πήρε το όνομά του από τις λευκοβαμμένες πλίνθους. Το λευκό χρώμα είχε και πολιτική σημασία, καθόσον λευκό ήταν το χρώμα του Στέμματος της Κάτω Αιγύπτου. Η Μέμφις βρισκόταν κοντά στο σημερινό χωριό Μιτ – Ρουχάνα, νότια του Δέλτα του Νείλου. Η πόλη έπαιξε σημαντικό ρόλο και ως θρησκευτικό κέντρο. Το 525 π.Χ. κατελήφθη από τον Πέρση βασιλιά Καμβύση και έμεινε υπό Περσική κατοχή ως το 322 π.Χ., οπότε απελευθερώθηκε από το Μ. Αλέξανδρο²⁹².

Όσο για το λαό των Περσών και των Μήδων («ἐνήσαν δὲ αὐτόθι Περσῶν καὶ Μήδων»), ένας Ρώσος μελετητής, δείχνοντας ότι η γνώση του Θουκυδίδη για την εκστρατεία στην Αίγυπτο είναι στην πραγματικότητα αρτιότερη όσον αφορά την περσική πλευρά απ' ότι την αθηναϊκή (δίχως το παραπάνω να διατυπώνεται με απόλυτη βεβαιότητα), υποστηρίζει ότι ο ιστορικός θα μπορούσε να έχει αντλήσει υλικό από τον Ζώπυρο, το γιό του «Μεγάβυζου, γιού του Ζώπυρου» (1.109.3). Ο

²⁸⁹ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 323

²⁹⁰ Μαρκελλίνος, (2005), σελ. 32

²⁹¹ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 633

²⁹² Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 634

Ζώπυρος ο νεότερος κάποια στιγμή αυτομόλησε από τους Πέρσες προς τους Αθηναίους (Ηρόδ. 3.160.2) και πολλές φορές θεωρήθηκε πηγή του Ηροδότου. Όποια και αν ήταν η αλήθεια για τον Ηρόδοτο, υπάρχει κάποια πιθανότητα (τίποτε περισσότερο όμως) ο Θουκυδίδης να μίλησε με το Ζώπυρο. Ακόμη και αν δεχτούμε αυτήν την άποψη, δε μπορούμε βασιζόμενοι σε αυτήν να υποστηρίξουμε ότι η αφήγηση του Θουκυδίδα περιέχει τα σημαντικά λάθη για τα οποία γίνεται λόγος στο κεφ. 110.1, παρακάτω. Πάντως σίγουρα είχε μιλήσει και με Αθηναίους επιζώντες²⁹³.

ΠΟΛΕΜΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΩΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΩΝ – ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΗΣ ΑΙΓΙΝΑΣ 464/463 π.Χ. (105-106)

Με βάση το χωρίο «Ἀθηναίοις δὲ ναυσὶν ἀποβᾶσιν ἐς Ἀλιᾶς πρὸς Κορινθίους καὶ Ἐπιδαυρίους μάχη ἐγένετο», ο Θουκυδίδης δίνει την εντύπωση ότι η Αθήνα έδωσε το πρώτο χτύπημα κάνοντας επίθεση στους Αλιείς, που βρίσκονται στην ακτή απέναντι από τις Σπέτσες στον Αργολικό κόλπο. Είναι όμως σωστή αυτή η εντύπωση; Μπορούμε να αντιτάξουμε δύο στοιχεία. Ο Ηρόδοτος (7.137.2) μνημονεύει την κατάκτηση των Αλιέων από τους Σπαρτιάτες, επιχείρηση στην οποία θα μπορούσε να αποτελεί αντίδραση η αθηναϊκή επίθεση. Το δεύτερο στοιχείο είναι ότι υπάρχει μια πολύ σκοτεινή παράδοση (την οποία δεν είναι δυνατό να εξετάσουμε εδώ) σχετικά με μια νίκη των Αθηναίων επί της Σπάρτης σε μια μάχη στην Οινόη της Αργολίδας. Η μάχη αυτή δε μπορεί να χρονολογηθεί με ακρίβεια, ίσως όμως να έγινε ακόμη νωρίτερα από τη μάχη στους Αλιείς. Για να συνοψίσουμε, κανένα από τα δύο προαναφερθέντα στοιχεία δεν αποδεικνύουν

²⁹³ Hornblower, S. (2006), σελ. 364

σπαρτιατική επιθετικότητα κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Το δεύτερο δεν αποδεικνύει τίποτα χωρίς λήψη του ζητουμένου. Όσο για το πρώτο ας σημειωθεί ότι ο Lewis, 77, επίμονα υποστηρίζει ότι η Σπάρτη κατέλαβε τους Αλιείς σε μεταγενέστερη φάση του πολέμου, (πιθανώς) έπειτα από μια ανατροπή (για την οποία δεν υπάρχουν μαρτυρίες) της έκβασης που περιγράφει ο Θουκυδίδης στο προκείμενο χωρίο. Ο Lewis σωστά υποστηρίζει ότι η εκστρατεία των κορινθιακών και σικυώνιων δυνάμεων σε τόσο μακρινές περιοχές απαιτεί χάραξη μακροπρόθεσμης στρατηγικής²⁹⁴.

Οι Αθηναίοι λοιπόν, κατόπιν της απόβασης που πραγματοποίησαν στην Αλιά (πόλη της Πελοποννήσου κοντά στην Τροιζήνα)²⁹⁵ και της μάχης που έδωσαν με τους Κορινθίους και τους Επιδαυρίους, κατά την οποία επικράτησαν οι Κορίνθιοι, ξέσπασε πόλεμος ανάμεσα στους Αθηναίους και τους κατοίκους της Αίγινας (της οποίας το όνομα κατά πάσα πιθανότητα παράγεται από την ίδια ρίζα από την οποία προέρχεται και το Αιγαίο πέλαγος, που είναι κυματώδες. Αιγαίων είναι ο θεός των κυμάτων και αίγες τα κύματα, καθώς η νήσος είναι κυματώδης και γι' αυτό οι ναύτες της είναι έμπειροι και τολμηροί στα ναυτικά ζητήματα. Σύμφωνα με τα παραπάνω λοιπόν, το Αιγαίο πέλαγος είναι το θαλάσσιο γυμναστήριο των Ελλήνων)²⁹⁶. Εν τω μεταξύ αξίζει να σημειώσουμε ότι η Κόρινθος μαζί με την Επίδαυρο (συχνά υποστηριζόμενες από τη Σπάρτη ενάντια στο Άργος και τώρα δρουν εναντίον του νέου συμμάχου του Άργους) και την Αίγινα, τον παλιό εχθρό της Αθήνας, ήταν σε πόλεμο με την Αθήνα²⁹⁷. Έπειτα από τη μεγάλη ναυμαχία στην Αίγινα μεταξύ των Αθηναίων, των Αιγινιτών και των συμμάχων των δύο πλευρών, νικητές αναδείχτηκαν οι Αθηναίοι κάνοντας απόβαση στο νησί. Οι Κορίνθιοι («διεβίβασαν, τὰ δὲ ἄκρα τῆς Γερανείας κατέλαβον καὶ ἐς τὴν Μεγαρίδα κατέβησαν Κορίνθιοι μετὰ τῶν ξυμμάχων, νομίζοντες ἀδυνάτους ἔσεσθαι Ἀθηναίους βοηθεῖν τοῖς Μεγαρεῦσιν»), ορθά υπολόγισαν να κατεβούν από τα υψώματα των Γερανείων στη Μεγαρίδα, αλλά ο αντιπερισπασμός δεν είχε τα αναμενόμενα αποτελέσματα²⁹⁸. Πραγματοποίησαν λοιπόν επιδρομές στη Μεγαρίδα, διότι πίστευαν ότι οι Αθηναίοι, καθώς απουσίαζε μεγάλο μέρος του

²⁹⁴ Hornblower, S. (2006), σελ. 365

²⁹⁵ Μαρκελλίνος, (2005), σελ. 33

²⁹⁶ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 325

²⁹⁷ Gomme, A. W. (1971), σελ. 307

²⁹⁸ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 635

στρατού τους στην Αίγινα δε θα ήταν σε θέση να βοηθήσουν τους Μεγαρίτες. Οι Αθηναίοι, μετά από αμφίτροπη μάχη με τους Κορινθίους και μετά την αναχώρηση των Κορινθίων, οι Αθηναίοι που στη μάχη έδωσαν μεγαλύτερη υπεροχή, έστησαν τρόπαιο. Τους Κορινθίους ωστόσο, φαίνεται ότι τους κατηγορούσαν («κακιζόμενοι») επειδή νικήθηκαν από γέροντες και παιδιά²⁹⁹. Το γελοίο της όλης υπόθεσης εντοπίζεται στο ότι οι Κορίνθιοι («ήμέραις ὕστερον δώδεκα μάλιστα ἐλθόντες ἀνθίστασαν τροπαῖον καὶ αὐτοὶ ὡς νικήσαντες») επανήλθαν ὕστερα από δώδεκα ημέρες και επιχείρησαν να στήσουν και αυτοί τρόπαιο σαν να ήταν νικητές³⁰⁰. Τέλος, οι Αθηναίοι αφού ὀρμισαν από τα Μέγαρα και σκότωσαν αυτούς που προσπάθησαν να στήσουν τρόπαιο, ανακηρύχτηκαν νικητές³⁰¹.

Στη συνέχεια, οι ηττημένοι άρχισαν να υποχωρούν («οἱ δὲ νικώμενοι ὑπεχώρουν») και ένα αρκετά μεγάλο τμήμα τους έπεσε σε ένα κτήμα όχι δημόσιο³⁰², αλλά κάποιου ιδιώτη στο οποίο δεν υπήρχε διέξοδος. Η αφήγηση λοιπόν, είναι πολύ λεπτομερής, ζωντανή και συγκινητική (είτε επειδή η γλώσσα είναι απέριτη είτε παρά το γεγονός αυτό). Η αλλαγή στο ρυθμό είναι πιο αποτελεσματική έπειτα από το προηγούμενο κεφάλαιο, όπου ο Θουκυδίδης χρησιμοποίησε μερικές στεγνές λέξεις για να καλύψει συνοπτικά ολόκληρες εκστρατείες, χωρίς να ασχοληθεί με τους πολιτικούς και στρατηγικούς λόγους που τις προκάλεσαν. Για το παρόν κεφάλαιο αυτό το τμήμα της *Ιστορίας* είναι τόσο συμπυκνωμένο, ώστε τα γεγονότα σχεδόν πενήντα χρόνων καταλαμβάνουν μόνο δεκαέξι σελίδες της έκδοσης Teubner (χωρίς καμία χρονολογία). Ωστόσο ο Θουκυδίδης αφιερώνει μισή σελίδα για ένα φοβερό γεγονός που συνέβη μέσα σε ένα απόγευμα³⁰³.

²⁹⁹ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 326

³⁰⁰ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 636

³⁰¹ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 315

³⁰² Μαρκελλίνος, (2005), σελ. 33

³⁰³ Hornblower, S. (2006), σελ. 366-367

ΤΑ ΜΑΚΡΑ ΤΕΙΧΗ – ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΛΑΚΕΔΑΙΜΟΝΙΩΝ ΣΤΗ ΔΩΡΙΔΑ – ΣΧΕΔΙΟ ΚΑΤΑΛΥΣΗΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ (107)

Στη συγκεκριμένη παράγραφο θα αναφερθούμε για μια ακόμη φορά στις ενέργειες των Αθηναίων, των Λακεδαιμονίων και άλλων λαών. Οι Αθηναίοι λοιπόν είχαν ήδη αρχίσει («Ἦρξαντο δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καὶ τὰ μακρὰ τεῖχη Ἀθηναῖοι ἐς θάλασσαν οἰκοδομεῖν») να χτίζουν τα μακρὰ τεῖχη³⁰⁴. Σε αντιδιαστολή με τα τεῖχη της πόλης και τα τεῖχη του Πειραιά, για τα οποία βλ. 89-93 ὑπῆρχαν δύο Μακρὰ Τείχη στην αρχή, το ένα ἔφτανε ἀπὸ την Αθήνα μέχρι τον Πειραιά, το ἄλλο μέχρι το Φάληρο. Αυτά τα δύο εννοεῖ ο Θουκυδίδης. Αργότερα προστέθηκε και ἓνα τρίτο, σε μικρὴ ἀπόσταση και παράλληλα προς το τεῖχος συνέδεε την πόλη με τον Πειραιά³⁰⁵.

Στο μεταξύ, οι Φωκεῖς ἐξεστράτευσαν ἐναντίον της Δωρίδας («Φωκῶν στρατευσάντων ἐς Δωριᾶς τὴν Λακεδαιμονίων μητρόπολιν»). Πρόκειται για ἀναφορά στην κἀθοδο των Δωριέων ὅτι εἰσβολεῖς ὑποτίθεται ὅτι προχώρησαν στην Πελοπόννησο ἔπειτα ἀπὸ ἓνα διάστημα παραμονῆς στη Δωρίδα. Βέβαια διερωτόμαστε ἀν ἡ Σπάρτη, που νοιαζόταν λιγότερο ἀπ' ὅ, τι ἡ Κόρινθος για τον ἔλεγχο του Σαρωνικού κόλπου εἶχε παρ' ὅλα αυτά φιλοδοξίες στην Κεντρικὴ Ελλάδα, τις οποίες, ἀν επικαλοῦνταν συγγενικούς δεσμούς, ἴσως κατάφερνε να ικανοποιήσει³⁰⁶. Πάντως οι Φωκεῖς ἦταν ἀνέκαθεν φίλοι των Αθηναίων, αὐτό ὅμως δε σημαίνει ὅτι ὑποκινήθηκαν ἀπὸ αὐτούς σε αὐτὴ την ἐκστρατεία (458 ἢ 456 π.Χ.), καθόσον δεν περίμεναν καμία βοήθεια ἀπὸ την Αθήνα, ἀφοῦ οι δυνάμεις της ἦταν ἀπασχολημένες στην ἐκστρατεία της Αἰγύπτου και στην πολιορκία της Αἴγινας. Προφανῶς δεν ὑπολόγισαν σε ἀμεση ἀντίδραση της Σπάρτης ὕστερα ἀπὸ την ἐπανάσταση των Εἰλώτων και το φοβερό σεισμό, που ἀποδεκάτισε τη νεολαία της Σπάρτης. Ἀλλά ἡ φράση «τὴν Λακεδαιμονίων

³⁰⁴ Gomme, A. W. (1971), σελ. 311

³⁰⁵ Hornblower, S. (2006), σελ. 367

³⁰⁶ Hornblower, S. (2006), σελ. 369

μητρόπολιν», δεν αφήνει καμία αμφιβολία ότι οι Σπαρτιάτες θα αντιδρούσαν άμεσα³⁰⁷.

Όσο για το χωρίο «τὸ δέ τι καὶ ἄνδρες τῶν Ἀθηναίων ἐπῆγον αὐτοὺς κρύφα, ἐλπίσαντες δῆμόν τε καταπαύσειν καὶ τὰ μακρὰ τείχη οἰκοδομούμενα», δηλαδή ότι ορισμένοι Αθηναίοι έκαναν μυστικές προτάσεις στους Λακεδαιμονίους, ελπίζοντας ότι θα έθεταν τέλος στο δημοκρατικό πολίτευμα και στην οικοδόμηση των Μακρῶν Τειχῶν, αξίζει να σημειώσουμε ότι (το χωρίο αυτό) παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον ως ένα από τα ελάχιστα στοιχεία που πιστοποιούν την ύπαρξη αντιδημοκρατικῶν αισθημάτων και αντιδημοκρατικῆς δραστηριότητας στην Αθήνα ανάμεσα στην εποχή του Κλεισθένη (τέλη 6^{ου} αιώνα) και το πραξικόπημα των Τριάκοντα το 411 π.Χ. (Στην πλειοψηφία τους όλες οι κοινωνικές τάξεις τάσσονταν υπέρ της εξωτερικῆς πολιτικῆς της δημοκρατίας λόγω των πλεονεκτημάτων που τους πρόσφερε στο πλαίσιο της «τιμῆς» και του «συμφέροντος»)³⁰⁸.

Τέλος, η κατάλυση του δημοκρατικού πολιτεύματος της Αθήνας και η ματαίωση της ανέγερσης των μακρῶν τειχῶν ήταν ίσως η κυριότερη αιτία που ώθησε τους Λακεδαιμονίους να παρατείνουν την παραμονή τους στη Βοιωτία αλλά και τους Αθηναίους να αντιδράσουν άμεσα και δυναμικά. Ελπίδα από τη μια μεριά για τους Λακεδαιμονίους και τους ολιγαρχικούς Αθηναίους, θανάσιμος κίνδυνος από την άλλη για τους δημοκρατικούς Αθηναίους³⁰⁹. Στην πάνδημη εκστρατεία από την πλευρά των Αθηναίων, των Αργείων και άλλων συμμάχων τους ενάντια στους Λακεδαιμονίους, ήρθε να συνδράμει και το Θεσσαλικό ιππικό, το οποίο όμως στη διάρκεια της μάχης άλλαξε στρατόπεδο και τάχθηκε υπέρ των Λακεδαιμονίων³¹⁰.

³⁰⁷ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 637

³⁰⁸ Hornblower, S. (2006), σελ. 372

³⁰⁹ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 638

³¹⁰ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 319

ΜΑΧΗ ΤΑΝΑΓΡΑΣ ΚΑΙ ΟΙΝΟΦΥΤΩΝ – ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΗΣ ΑΙΓΙΝΑΣ (108)

Η μάχη έλαβε χώρα στην Τανάγρα της Βοιωτίας με νικητές τους Λακεδαιμονίους και τους συμμάχους τους («ένικων Λακεδαιμόνιοι»), ζήτημα το οποίο ήταν αμφίβολο σύμφωνα με τη μεταγενέστερη Αθηναϊκή παράδοση³¹¹. Επρόκειτο λοιπόν, για μια αιματηρή μάχη και συγκεκριμένα η αναφορά στη 62^η μέρα υπογραμμίζει το πώς οι Αθηναίοι στην ήττα υποχωρούν στη λιγότερη δυνατή έκταση³¹². Ήταν ομολογουμένως ένα μεγάλο φονικό με απώλειες και από τις δύο πλευρές. Υπάρχουν μαρτυρίες από νομίσματα που δείχνουν ότι την εποχή εκείνη η Τανάγρα («γενομένης δέ μάχης έν Τανάγρα») φιλοδοξούσε να ηγηθεί της Βοιωτίας αντί της Θήβας, της οποίας ο μηδισμός είχε συμβάλει στην απώλεια του κύρους της μετά το 479. Αν η Σπάρτη σκόπευε να αναμιχθεί στα πολιτικά πράγματα της Βοιωτίας ευνοώντας τη Θήβα, η Τανάγρα θα ήταν προφανώς ένα εμπόδιο. Επιπλέον βρισκόταν σε στρατηγική θέση, καθώς ήλεγχε το δρόμο προς την Αθήνα³¹³. Δύο μήνες κατόπιν της εισβολής των Λακεδαιμονίων στη Μεγαρίδα, οι Αθηναίοι εξεστράτευσαν εναντίον των Βοιωτών και αφού νίκησαν σε μάχη στα Οινόφυτα (περιοχή της Βοιωτίας)³¹⁴, κατεδάφισαν τα τείχη της Τανάγρας, ολοκληρώνοντας και το χτίσιμο των δικών τους Μακρών τειχών. Στη συνέχεια, δίδεται μια πολύ λιτή περίληψη μιας πράγματι εξαιρετικά σημαντικής εξέλιξης, του δεκαετούς αθηναϊκού ελέγχου της Βοιωτίας που ισοδυναμεί με μια «ηπειρωτική ηγεμονία» με την κυριολεκτική σημασία του όρου («καί μάχη έν Οινόφυτοις τούς Βοιωτούς νικήσαντες τής τε χώρας έκράτησαν τής Βοιωτίας και Φωκίδος»), δηλαδή έγινε μάχη στα Οινόφυτα στην οποία νίκησαν τους Βοιωτούς και έγιναν κύριοι της Βοιωτίας και της Φωκίδας. Τα στοιχεία για τον πολιτικό χαρακτήρα του αθηναϊκού ελέγχου της Βοιωτίας δείχνουν ότι οι Αθηναίοι ανέχτηκαν τουλάχιστον για κάποιο χρονικό διάστημα ένα είδος ολιγαρχίας. Ο Lewis σίγουρα έχει δίκιο όταν γράφει «δεν έχει νόημα να προσπαθούμε να

³¹¹ Gomme, A. W. (1971), σελ. 315

³¹² Rood, T. (2004), σελ. 235

³¹³ Hornblower, S. (2006), σελ. 373

³¹⁴ Μαρκελλίνος, (2005), σελ. 33

κάνουμε υποθέσεις, καθώς η Αθήνα θα στήριξε όποια παράταξη φαινόταν να την υποστηρίζει»³¹⁵.

Παρά την ήττα της στην Τανάγρα, η Αθήνα έμεινε κυρίαρχος του παιχνιδιού. Το μόνο κέρδος για τη Σπάρτη ήταν η δυνατότητά της να επιστρέψουν οι δυνάμεις της στην Πελοπόννησο χωρίς κανένα κίνδυνο. Ίσως ενδόμυχα αυτό να επιθυμούσαν και οι Αθηναίοι. Αντίθετα, τα πλεονεκτήματα για την Αθήνα ήταν πολλά και σημαντικά διότι εξέλιπε ο κίνδυνος πραξικοπήματος εκ μέρους των ολιγαρχικών της Αθήνας, οι Αθηναίοι κατόρθωσαν μέσα σε δύο μήνες να ανακτήσουν τις δυνάμεις τους κατακτώντας τη Βοιωτία, ολοκλήρωσαν τα μακρά τείχη, ανάγκασαν σε παράδοση την Αίγινα και τέλος έκαναν τον περίπλου της Πελοποννήσου καίγοντας παράλληλα το ναύσταθμο των Λακεδαιμονίων στο Γύθειο. Ακατάβλητη η Αθήνα, παρά τις φοβερές απώλειες στη μάχη της Τανάγρας σε έμψυχο υλικό και παρά τη διάσπαση των δυνάμεών της σε Αίγυπτο, Αίγινα και Μέγαρα, έδειξε τη φοβερή δύναμή της σε στεριά και θάλασσα και τη θέλησή της να καταστεί ηγέτιδα του ελληνικού στρατού³¹⁶. Στο συγκεκριμένο σημείο, πρέπει να αναφέρουμε την επιθυμία του εξόριστου και φιλολάκωνα Κίμωνα, ο οποίος ήταν πρόθυμος να αγωνιστεί υπέρ της πατρίδος³¹⁷, η Βουλή όμως των Αθηναίων δεν επέτρεψε τη συμμετοχή του, επειδή φοβήθηκε συνεργασία αυτού (του Κίμωνα) με τους Σπαρτιάτες³¹⁸. Ο Περικλής ωστόσο, κατανοώντας τη γενναία πράξη του Κίμωνα, ζήτησε να ανακληθεί μετά τη μάχη της Τανάγρας³¹⁹.

Έπειτα από τα γεγονότα αυτά, συνθηκολόγησαν με τους Αθηναίους και οι Αιγινίτες υπό τον όρο να γκρεμίσουν τα τείχη τους και στο εξής να καταβάλουν φόρο («ώμολόγησαν δὲ καὶ οἱ Αἰγινῆται μετὰ ταῦτα τοῖς Ἀθηναίοις»). Το παραπάνω συνέβη γύρω στο 457. Ο φόρος υποτέλειας που πλήρωνε η Αίγινα ήταν 30 τάλαντα. Η καθυπόταξη από την Αθήνα της περήφανης και πλούσιας Δωρικής Αίγινας σηματοδοτεί ένα τέλος εποχής για την ελληνική κλασική ιστορία³²⁰. Εν

³¹⁵ Hornblower, S. (2006), σελ. 373-374

³¹⁶ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 639-640

³¹⁷ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 330

³¹⁸ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 640

³¹⁹ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 330

³²⁰ Hornblower, S. (2006), σελ. 375

τέλει, οι Αθηναίοι περιέπλευσαν την Πελοπόννησο, έκαψαν το ναύσταθμο των Λακεδαιμονίων και κυρίευσαν τη Χαλκίδα³²¹.

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΣΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΟ 461/460 π.Χ. (109-110)

Οι Αθηναίοι μαζί με τους συμμάχους τους ήταν κυρίαρχοι της Αιγύπτου για κάποιο χρονικό διάστημα («Οί δ' ἐν τῇ Αἰγύπτῳ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ ξύμμαχοι ἐπέμενον»)³²². Λόγω αυτού του γεγονότος, ο βασιλιάς των Περσών έστειλε στη Σπάρτη με χρήματα τον Πέρση Μεγάβαζο (η ορθή προφορά του ονόματος αυτού στα Ελληνικά είναι Μεγάβυξος)³²³ για να πείσει τους Πελοποννησίους να εισβάλουν στην Αττική και έτσι να αναγκάσει τους Αθηναίους να αποσυρθούν από την Αίγυπτο. Ο Μεγάβυξος ή αλλιώς Μαγάβαζος, σύμφωνα με το Διόδωρο, είχε τριάντα χιλιάδες ιππείς και πεζούς³²⁴. Εδώ εμφανίζεται για πρώτη φορά μια νέα και τελικά (2.65.12) αποφασιστική περσική τακτική: οικονομική αντί για στρατιωτική πίεση³²⁵. Τελικά η αποστολή απέτυχε, τα χρήματα κατασπαταλήθηκαν («τὰ χρήματα ἄλλως ἀνηλοῦτο») και έτσι αναγκάστηκε να επιστρέψει στην Ασία με τα υπόλοιπα χρήματα. Ο de Ste. Croix (OPW 189 κ.ε) παρατηρεί «θα θέλαμε να ξέρουμε ποιος τα πήρε και πότε· ίσως το φθινόπωρο του 457 είναι η πιο πιθανή ημερομηνία». Η Σπάρτη προφανώς δεν ενδιαφερόταν ακόμα για το είδος της προσέγγισης που πρότεινε ο Αρχίδαμος στο χωρίο 82.1, αν ο Θουκυδίδης κατέγραψε σωστά τα λόγια του. Ο Διόδωρος γράφει ότι οι Σπαρτιάτες αρνήθηκαν τα χρήματα, αλλά αυτό ίσως αποτελεί απλώς εικασία³²⁶.

Αυτή τη φορά λοιπόν, η προσπάθεια των Περσών δεν πέτυχε τα αναμενόμενα αποτελέσματα, αλλά προς το τέλος του Πελοποννησιακού πολέμου οι Δαρεικοί θα

³²¹ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 321

³²² Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 332

³²³ Gomme, A. W. (1971), σελ. 321

³²⁴ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 332

³²⁵ Hornblower, S. (2006), σελ. 377

³²⁶ Hornblower, S. (2006), σελ. 378

παίξουν αποφασιστικό ρόλο, όταν πια το θέατρο της αναμέτρησης Αθήνας Σπάρτης θα είναι η Ιωνία και ο Ελλήσποντος³²⁷. Φτάνοντας ο Μεγάβαζος στη στεριά, νίκησε σε μάχη τους Αιγυπτίους και τους συμμάχους. Όσον αφορά στους συμμάχους, δεν εννοεί τους Έλληνες συμμάχους των Αθηναίων, αλλά αυτούς που προέρχονταν από τη Λιβύη και την Αίγυπτο³²⁸. Ο Μεγάβαζος, εκτρέποντας το νερό, κατάφερε να ενωθεί με τη στεριά το μεγαλύτερο μέρος του νησιού³²⁹ και έδωσε τους Έλληνες από τη Μέμφιδα αποκλείοντάς τους στο νησί Προσωπίδα δια πεζομαχίας³³⁰. Τελικά οι Πέρσες νικούν κατά κράτος³³¹. Ο μέγας βασιλεύς ήταν τόσο ταπεινωμένος, ώστε μετά τη νίκη αυτή δεν τόλμησε να ζητήσει λόγο για τη βοήθεια την οποία παρείχαν οι Αθηναίοι στους υπηκόους που αποστάτησαν από αυτόν³³².

Η επιχείρηση των Ελλήνων στην Αίγυπτο, κατέληξε σε καταστροφή μετά από έξι χρόνια πολέμου. Πρόκειται για άλλη μια χρονική ένδειξη αλλά δε δίδεται ημερομηνία³³³. Συνήθως βέβαια, οι μακρές εκστρατείες αποτυγχάνουν³³⁴ («μεγάλην στρατείαν Ἀθηναίων»). Από την πολυάριθμη στρατιά των Ελλήνων στην Αίγυπτο, λίγοι μόνο έφτασαν ζωντανοί στην Κυρήνη ενώ οι περισσότεροι χάθηκαν («ὀλίγοι ἀπὸ πολλῶν πορευόμενοι διὰ τῆς Λιβύης ἐς Κυρήνην ἐσώθησαν, οἱ δὲ πλεῖστοι ἀπώλοντο»). Ο Meiggs, 105, έχει υποστηρίξει ότι υπάρχουν σημαντικές ιστορικές συνέπειες: Ο Θουκυδίδης γράφοντας τα χωρία 104 και τα 109-110 εννοεί ότι ολόκληρη η δύναμη των 200 πλοίων για την οποία έγινε λόγος στο 104.2 και επιπλέον οι 50 τριήρεις που ήρθαν για βοήθεια στο 110.4, χάθηκε, μια φοβερή καταστροφή που μπορεί να συγκριθεί με την καταστροφή στη Σικελία. Ο Westlake, Essays, 67 κ.ε., παρόλο που αναγνωρίζει την αναλογία με τη Σικελική καταστροφή, πιστεύει ότι πρέπει να διορθώσουμε τον Θουκυδίδη με βάση τον Κτησία, ο οποίος υπαινίσσεται πολύ μικρότερες απώλειες, ίσως γιατί το μεγαλύτερο τμήμα του στόλου είχε αποσυρθεί³³⁵.

³²⁷ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 641

³²⁸ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 332, Gomme, A. W. (1971), σελ. 321

³²⁹ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 323

³³⁰ Μαρκελλίνος, (2005), σελ. 33

³³¹ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 332

³³² Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 332

³³³ Gomme, A. W. (1971), σελ. 321

³³⁴ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 335

³³⁵ Hornblower, S. (2006), σελ. 379

Σύμφωνα με το Διόδωρο, ο οποίος δίνει τη νεότερη Αθηναϊκή ρητορική τακτική, οι Αθηναίοι σώθηκαν ύστερα από συμφωνία με το Μεγάβυζο: «οι Αθηναίοι, εγκαταλελειμμένοι από τους συμμάχους τους και βλέποντας ότι τα σκάφη τους είχαν αχρηστευθεί, τα έκαψαν, για να μην πέσουν στα χέρια των εχθρών, αν και ήταν αποφασισμένοι να πολεμήσουν εναντίον των εχθρών μέχρι τέλους³³⁶. Οι στρατηγοί των Περσών, βλέποντας το απaráμιλλο θάρρος των αντιπάλων και σκεπτόμενοι ότι ήταν αδύνατο να τους εξοντώσουν χωρίς δικές τους σοβαρές απώλειες, συμφώνησαν με τους Αθηναίους να αποχωρήσουν χωρίς κίνδυνο από την Αίγυπτο»³³⁷. Έτσι λοιπόν, η Αίγυπτος υποτάχθηκε πάλι στο βασιλιά των Περσών, εκτός από τον Αμυρταίο, ο οποίος ήταν ο βασιλιάς των βάλτων («έλους... έλεϊν»), πρόκειται για δύο λέξεις που αρχίζουν με την ίδια συλλαβή. Ο E. Powell, ισχυρίζεται ότι εδώ υπάρχει ένα σκόπιμο λογοπαίγνιο. Βέβαια, τέτοια λογοπαίγνια δεν είναι συχνά στο Θουκυδίδη³³⁸. Ο Ινάρως (βασιλιάς των Λιβύων) ωστόσο, πιάστηκε με προδοσία και ανασκολοπίστηκε. Πενήντα τριήρεις από την Αθήνα και τις άλλες συμμαχικές πόλεις πλέοντας προς την Αίγυπτο για να αντικαταστήσουν τα παλαιά σκάφη, έπιασαν στο Μενδήσιο στόμιο του Νείλου («κατά τὸ Μενδήσιον κέρας»), δίχως να γνωρίζουν τα προγεγενημένα. Όσο για το κέρας, εννοεί το στόμα και την εκβολή του Νείλου. Ο Νείλος είχε επτά στόματα³³⁹. Τελικά όμως, η μεγάλη εκστρατεία των Αθηναίων και των συμμάχων τους στην Αίγυπτο είχε άδοξο τέλος³⁴⁰.

Αξίζει επομένως να δούμε το παραπάνω επεισόδιο («τὰ μὲν κατὰ τὴν μεγάλην στρατείαν Ἀθηναίων καὶ τῶν ξυμμάχων ἐς Αἴγυπτον οὕτως ἐτελεύτησεν») από την πλευρά της Περσίας: η επαναφορά της Αιγύπτου υπό τον περσικό ζυγό σήμαινε την ανάκτηση τεράστιων οικονομικών πόρων από τη χώρα εκείνη από την οποία οι Πέρσες, αν και απόντες, επωφελούνταν με τρόπους για τους οποίους μας διαφώτισαν αραμαϊκά έγγραφα σε περγαμηνές και παπύρους. Ο περσικός πλούτος ήταν ένας παράγοντας αυξανόμενης σημασίας κατά την περίοδο που καλύπτει το

³³⁶ Gomme, A. W. (1971), σελ. 321

³³⁷ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 641

³³⁸ Hornblower, S. (2006), σελ. 380

³³⁹ Μαρκελλίνος, (2005), σελ. 33

³⁴⁰ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 325

έργο του Θουκυδίδη και η Αίγυπτος ήταν μια από τις σπουδαιότερες πλουτοπαραγωγικές πηγές³⁴¹.

ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑ, ΣΙΚΥΩΝΑ ΚΑΙ ΑΚΑΡΝΑΝΙΑ (111)

Στο μεταξύ, οι Αθηναίοι πραγματοποιούν εκστρατεία στη Θεσσαλία απ' όπου κατάγεται ο Ορέστης, ο γιός του βασιλιά των Θεσσαλών Εχεκρατίδη αλλά αποτυγχάνουν³⁴² («ἐκ δὲ Θεσσαλίας Ὀρέστης ὁ Ἐχεκρατίδου υἱὸς τοῦ Θεσσαλῶν βασιλέως»). Φαίνεται ότι η επαναφορά του Ορέστη δεν ήταν η μόνη επιδίωξη των Αθηναίων. Από όλες τις ενέργειες των Αθηναίων, γίνεται φανερό ότι άλλοτε με συνθήκες και άλλοτε με τη δύναμη των όπλων, επιδίωκαν την ηγεμονία όλης της Ελλάδας, εξάλλου αυτή ήταν και η πολιτική του Περικλή³⁴³. Όσο για τη λέξη «βασιλίας», δημιουργεί υπόνοιες επειδή οι Θεσσαλοί δεν είχαν μόνο έναν βασιλιά και επειδή οι ηγεμόνες των Θεσσαλών ονομάζονταν ταγοί. Οπωσδήποτε πρόκειται για ταγό. Βέβαια και ο Ηρόδοτος αναφέρει βασιλιάδες των Θεσσαλών³⁴⁴. Έπειτα χίλιοι Αθηναίοι με στρατηγό τον Περικλή γιό του Ξανθίππου («Περικλέους τοῦ Ξανθίππου στρατηγοῦντος») πρόκειται για την πρώτη αναφορά του Περικλή στο Θουκυδίδη με τον επίσημο τίτλο που συνήθως αποδίδεται στους στρατηγούς και άλλα επίσημα πρόσωπα³⁴⁵, επιβιβάστηκαν στα σκάφη που στάθμευαν στις Πηγές με τις δικές τους δυνάμεις καθώς τα Μέγαρα δεν τα αντιμετώπιζαν σαν μια πλήρως αυτόνομη συμμαχία³⁴⁶. Τελικά, νίκησαν τους Σικυωνίους («καὶ ἀποβάντες Σικυωνίων τοὺς προσμείξαντας μάχη ἐκράτησαν»), αν και στη μάχη δε συμμετείχαν όλοι οι Σικυώνιοι³⁴⁷, πολιορκήσαν τους Οινιάδες αλλά δεν

³⁴¹ Hornblower, S. (2006), σελ. 380

³⁴² Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 335

³⁴³ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 336

³⁴⁴ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 642

³⁴⁵ Gomme, A. W. (1971), σελ. 325

³⁴⁶ Gomme, A. W. (1971), σελ. 325

³⁴⁷ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 336

κατάφεραν να εκπορθήσουν την πόλη³⁴⁸ και έτσι γύρισαν πίσω. Στο συγκεκριμένο σημείο αξίζει να προσθέσουμε ότι ο Θουκυδίδης στο Β. 102, 2 λέει ότι οι Οινιάδες ήταν οι μόνοι από τους Ακαρνάνες που ήταν εχθροί των Αθηναίων. Στο ίδιο κεφάλαιο εξηγεί και τους λόγους για τους οποίους τα νησιά αυτά ήταν πολύ δύσκολο να κυριευθούν, πράγμα που δεν κατόρθωσε ούτε και ο ναύαρχος Φορμίων, που θεωρούνταν ο καλύτερος από όλους τους συγχρόνους του³⁴⁹.

ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ – ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΚΙΜΩΝΑ 454/453 π.Χ. (112)

Ύστερα από την παρέλευση τριών χρόνων οι Πελοποννήσιοι και οι Αθηναίοι έκαναν συνθήκη ειρήνης για πέντε χρόνια («Ύστερον δὲ διαλιπόντων ἐτῶν τριῶν σπονδαὶ γίνονται Πελοποννησίοις καὶ Ἀθηναίοις πεντέτεις»). Ὅσον αφορά τα τρία χρόνια, πρόκειται για μια αξιοσημείωτη περίπτωση κατά την οποία στην Πεντηκονταετία, ο Θουκυδίδης δίνει ένα χρονικό διάστημα αλλά όχι ημερομηνία³⁵⁰. Η προαναφερθείσα συνθήκη έγινε, όπως αναφέρουν ο Πλούταρχος και ο Διόδωρος, το 451 π.Χ. με τη μεσολάβηση του Κίμωνα, ο οποίος είχε στο μεταξύ ανακληθεί από την εξορία ύστερα από πρόταση του Περικλή, που εκτίμησε τη στάση των φίλων του Κίμωνα και τη θυσία τους στη μάχη της Τανάγρας· εξάλλου, οι Σπαρτιάτες είχαν επιστρέψει όπως είδαμε, από τη Βοιωτία στην Πελοπόννησο και είχε εκλείψει κάθε κίνδυνος πραξικοπήματος εκ μέρους των ολιγαρχικών στην Αθήνα³⁵¹. Οι Αθηναίοι στη συνέχεια, έκαναν εκστρατεία στην Κύπρο³⁵² υπό την αρχηγία του Κίμωνα. Η εκλογή του στρατηγού ήταν άριστη, διότι ο νικητής του Ευρυμέδοντα ενέπνεε στους μεν Έλληνες θάρρος, στους δε βαρβάρους φόβο³⁵³. Αξίζει ακόμη να επισημάνουμε

³⁴⁸ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 335

³⁴⁹ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 643

³⁵⁰ Gomme, A. W. (1971), σελ. 325

³⁵¹ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 643

³⁵² Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 337

³⁵³ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 337

ότι πρόκειται για την τελευταία αποστολή του Κίμωνα στην Κύπρο το 450 π.Χ.³⁵⁴) όπου πολιορκήσαν το Κίτιον (πόλη της Κύπρου από την οποία κατάγεται ο γνωστός φιλόσοφος Ζήνων ο Κιτιεύς)³⁵⁵. Όταν όμως πέθανε ο Κίμωνας αποχώρησαν και έδωσαν μάχη σε θάλασσα και στεριά με Φοίνικες και Κίλικες τους οποίους νίκησαν³⁵⁶. Οι Λακεδαιμόνιοι αφού έκαναν εκστρατεία («Λακεδαιμόνιοι δὲ μετὰ ταῦτα τὸν ἱερὸν καλούμενον πόλεμον ἐστράτευσαν, καὶ κρατήσαντες τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ παρέδωσαν Δελφοῖς») παρέδωσαν το ιερό των Δελφών στους κατοίκους της πόλης αυτής (των Δελφών). Πρόκειται για το λεγόμενο Ιερό πόλεμο. Ο Parker ασχολείται με το μικρό αριθμό στοιχείων τα οποία πιστοποιούν δελφική μεροληψία, συμπεριλαμβανομένων των «επανειλημμένων προσπαθειών που κατέβαλαν οι Αθηναίοι τον 5^ο αιώνα να θέσουν τους Δελφούς υπό φωκικό έλεγχο και τις αντίστοιχες σπαρτιατικές επεμβάσεις για την αποκατάσταση της αυτονομίας των Δελφών³⁵⁷.

Αν λάβουμε υπόψη τον ιλιγγιώδη ρυθμό της θουκυδίδειας αφήγησης, είναι αξιοπρόσεκτο πόσο λίγα πράγματα αποκαλύπτει. Πιθανότατα οι Φωκείς κατέλαβαν το ιερό από τους Δελφούς (ενέργεια για την οποία δεν υπάρχουν σχετικές μαρτυρίες), προτού οι Σπαρτιάτες το επιστρέψουν στους προηγούμενους κατοίκους. Επίσης, έπειτα από τη δράση των Αθηναίων οι Δελφοί πρέπει να ανακατέλαβαν το ιερό³⁵⁸. Τελικά, οι Αθηναίοι νίκησαν και παρέδωσαν το ιερό πάλι στους Φωκείς³⁵⁹.

ΗΤΤΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΣΤΗ ΒΟΙΩΤΙΑ 447/446 π.Χ.

(113)

Οι Αθηναίοι με χίλιους δικούς τους οπλίτες και όσους έτυχε να στείλει η καθεμία από τις συμμαχικές πόλεις έκαναν εκστρατεία υπό την ηγεσία του Τολμίδη εναντίον του Ορχομενού, της Χαιρώνειας και άλλων πόλεων της Βοιωτίας («Και χρόνου

³⁵⁴ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 643

³⁵⁵ Μαρκελλίνος, (2005), σελ. 33

³⁵⁶ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 337

³⁵⁷ Hornblower, S. (2006), σελ. 386

³⁵⁸ Hornblower, S. (2006), σελ. 386

³⁵⁹ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 337

έγγενομένου μετά ταῦτα Ἀθηναῖοι, Βοιωτῶν τῶν φευγόντων ἔχόντων Ὀρχομενὸν καὶ Χαιρώνειαν...ἐστράτευσαν ἑαυτῶν μὲν χιλίους ὀπλίταις...Τολμίδου τοῦ Τολμαίου στρατηγοῦντος)»³⁶⁰. Κάποιοι ἀπὸ τοὺς Βοιωτοὺς, μὴ θέλοντας νὰ υπακούσουν στοὺς Ἀθηναίους, κατέλαβαν γρήγορα αὐτὲς τὲς περιοχὲς (δηλαδὴ τὸν Ὀρχομενὸν καὶ τὴ Χαιρώνεια)³⁶¹. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἔχοντας κυριεύσει τὴ Χαιρώνεια καὶ πουλήσει τοὺς κατοίκους τῆς ὡς δούλους, ἀναχώρησαν. Ἐνῶ ὁμως βρίσκονταν καθ' ὁδὸν τοὺς χτύπησαν στὴν Κορώνεια οἱ Βοιωτοὶ ἐξόριστοι ἀπὸ τὸν Ὀρχομενὸν. Νίκησαν στὴ μάχη καὶ ἄλλους ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους σκότωσαν, ἄλλους τοὺς αἰχμαλώτισαν³⁶².

Το παραπάνω γεγονός ἀνάγκασε τοὺς Ἀθηναίους νὰ εγκαταλείψουν τὴ Βοιωτία («καὶ τὴν Βοιωτίαν ἐξέλιπον Ἀθηναῖοι πᾶσαν»). Κατόπιν ὅλοι οἱ Βοιωτοὶ ἀπέκτησαν πάλι τὴν ανεξαρτησίαν τους («καὶ οἱ φεύγοντες Βοιωτῶν κατελθόντες καὶ οἱ ἄλλοι πάντες αὐτόνομοι πάλιν ἐγένοντο»). Ἡ μετοχὴ «κατελθόντες» προσδιορίζει μόνον τοὺς ἐξορίστους, ὄχι καὶ τοὺς ἄλλους γιατί οἱ ἄλλοι δὲν ἦταν φυγάδες. Ἡ φράση ὁμως δὲν εἶναι ἀκριβὴς, διότι οἱ φυγάδες τῶν Βοιωτῶν ἦταν ἤδη αὐτόνομοι καὶ δὲν ἐγίναν τώρα μέσω τῆς συνθήκης³⁶³. Ἴσως τότε καταρτίστηκε ὁ ὁμοσπονδιακὸς καταστατικὸς χάρτης ποὺ περιγράφει ὁ ἱστορικὸς τῆς Ὀξυρίγγου ἢ ἴσως νὰ ἀναβίωσε ἔπειτα ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ ἀθηναϊκοῦ ἐλέγχου ποὺ καταγράφεται με τόση συντομία στο κεφ. 108.3. Τὸ κύριο στοιχεῖο ποὺ συνηγορεῖ υπὲρ τῆς ὑπαρξῆς μιᾶς ὁμοσπονδιακῆς περιόδου πρὶν ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἐποχὴ ἐντοπίζεται σὲ μιὰ ἠροδότη ἀναφορὰ σὲ ὁμοσπονδιακοὺς Βοιωτοὺς ἀξιωματικούς³⁶⁴. Ἡ ἐκκένωση ὅλης τῆς Βοιωτίας ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους καὶ ἡ αὐτονομία ὄχι μόνον τῶν πόλεων τῶν φυγάδων ἀλλὰ ὅλων τῶν πόλεων τῆς Βοιωτίας, ἐκτὸς τῶν Πλαταιῶν, φανερώνει τὸ μέγεθος καὶ τὴν ἔκταση τῆς ἥττας τῶν Ἀθηναίων στὴ μάχη τῆς Κορώνειας (447 π.Χ.)³⁶⁵. Ἡ Κορώνεια βρισκόταν πάνω σὲ λόφους στὸ Νότο. Εἶναι ξεκάθαρο ὅτι τὰ Βοιωτικὰ στρατεύματα κρύβονταν καὶ ὅτι ὁ Τολμίδης δὲν εἶχε ἰδέα τοῦ μεγέθους τῶν δυνάμεων ποὺ ἀντιτίθεντο σὲ αὐτόν. Σύμφωνα με τὸν Πλούταρχο, ὁ Περικλῆς εἶχε ἐναντιωθεῖ στὴν ἐκστρατεία τοῦ Τολμίδη³⁶⁶.

³⁶⁰ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 329

³⁶¹ Μαρκελλίνος, (2005), σελ. 33

³⁶² Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 331

³⁶³ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 340

³⁶⁴ Hornblower, S. (2006), σελ. 388-389

³⁶⁵ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 644

³⁶⁶ Gomme, A. W. (1971), σελ. 338

Ο εφησυχασμός του στρατηγού Τολμίδη μετά την τοποθέτηση φρουράς στη Χαιρώνεια και η λανθασμένη εκτίμησή του για τη δύναμη των αντιπάλων του συνετέλεσαν ώστε κατά την επιστροφή να μη λάβει τα ενδεδειγμένα μέτρα ασφαλείας, με αποτέλεσμα να αιφνιδιαστεί και να πάθει πανωλεθρία. Στη μάχη αυτή έπεσε ο ίδιος ο στρατηγός Τολμίδης καθώς και ο Κλεινίας, ο πατέρας του Αλκιβιάδη³⁶⁷.

ΑΠΟΣΤΑΣΙΑ ΕΥΒΟΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΡΩΝ - 446 π.Χ. (114)

Λίγο καιρό αργότερα, οι Ευβοείς και οι Μεγαρείς αποστάτησαν από τους Αθηναίους («Μετὰ δὲ ταῦτα οὐ πολλῶ ὕστερον Εὐβοία ἀπέστη ἀπὸ Ἀθηναίων»), οι Πελοποννήσιοι εισέβαλαν στην Αττική, αλλά ο Περικλής υποτάσσει πάλι την Εύβοια. Η επανάσταση του νησιού σύμφωνα με την ομολογία όλων πραγματοποιήθηκε το 446³⁶⁸. Εμείς πάντως δε γνωρίζουμε την άμεση αιτία αυτού, μόνο ότι υπήρχαν εξόριστοι από την Εύβοια που βοηθούσαν τους Βοιωτούς. Ωστόσο, έχει ακουσθεί ότι ο Τολμίδης είχε οδηγήσει τους Αθηναίους κληρούχους στην Εύβοια³⁶⁹.

Η αποχώρηση των Πελοποννησίων από την Αττική μετά τη δήωση της Ελευσίνας και της πεδιάδας του Θριασίου («καὶ μετὰ τοῦτο οἱ Πελοποννήσιοι τῆς Ἀττικῆς ἐς Ἐλευσίνα...ἀπεχώρησαν ἐπ' οἴκου»), πιθανώς να οφείλεται στο γεγονός ότι ο Περικλής ὕστερα από την επάνοδό του από την Εύβοια δεν στράφηκε εναντίον των Μεγάρων, αλλά διέθεσε όλες τις δυνάμεις του στην υπεράσπιση της Αττικής. Ο Πλούταρχος όμως αναφέρει ότι ο Περικλής δωροδόκησε το νεαρό Βασιλιά της Σπάρτης Πλειστοάνακτα και τον σύμβουλό του Κλεανδρίδα, πατέρα του Γυλίππου και τον έπεισε να αποσύρει το στρατό του από την Αττική. Οι Έφοροι επέβαλαν στον Βασιλιά τους χρηματικό πρόστιμο, το οποίο δεν είχε τη δυνατότητα να πληρώσει και κατέφυγε στην Αρκαδία³⁷⁰. Για τον Πλειστοάνακτα, μπορούμε μάλλον να

³⁶⁷ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 644

³⁶⁸ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 340

³⁶⁹ Gomme, Α. W. (1971), σελ. 340

³⁷⁰ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 645

υποθέσουμε ότι αποσύρθηκε, επειδή είχε επιτευχθεί μια πρώτη συμφωνία. Η εισβολή και η οργισμένη αντιμετώπιση του Πλειστοάνακτα από τους Σπαρτιάτες αποτελούν σημαντικά στοιχεία που δείχνουν σπαρτιατική επιθετικότητα εναντίον της Αθήνας κατά τη διάρκεια της Πεντηκονταετίας³⁷¹.

Ο Πλούταρχος αναφέρει επίσης ότι ο Περικλής στον απολογισμό της στρατηγίας του δικαιολόγησε 10 τάλαντα ως μυστικά κονδύλια, όπως θα λέγαμε σήμερα και όταν προκλήθηκε, απάντησε «εις τό δέον άπόλεσα». Μερικοί υποστηρίζουν ότι ο Περικλής έστελνε κάθε χρόνο δέκα τάλαντα στις αρχές της Σπάρτης όχι για να εξαγοράσει την ειρήνη, αλλά για να κερδίσει χρόνο, ώστε να προετοιμαστεί καλύτερα για τον επερχόμενο πόλεμο³⁷². Τέλος, η αποχώρηση των Πελοποννησίων από την Αττική απελευθέρωσε όλες τις δυνάμεις των Αθηναίων και τις έστρεψε εναντίον της επαναστατημένης Εύβοιας, στην οποία πέρασε και πάλι ο Περικλής με 50 τριήρεις και 5000 οπλίτες και κατέπνιξε την επανάσταση. Τη σκληρότητά του έδειξε ο Περικλής μόνο στους κατοίκους της Ιστιαίας (πόλη της Εύβοιας)³⁷³, τους οποίους εκτόπισε και εγκατέστησε στην πόλη τους κληρούχους. Ο λόγος της σκληρής αυτής συμπεριφοράς είναι, σύμφωνα με τον Πλούταρχο, η εκτέλεση των ανδρών αθηναϊκής τριήρους, που συνελήφθη από τους Ιστιαίους. Σύμφωνα με το Θεόπομπο οι κάτοικοι της Ιστιαίας κατέφυγαν στη Μακεδονία³⁷⁴.

Η ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗ 446/445 π.Χ. - ΣΑΜΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (115-117)

Οι Αθηναίοι και οι Λακεδαιμόνιοι κάνουν τις τριακονταετείς σπονδές, ενώ οι Σάμιοι και οι Βυζάντιοι ξεσηκώνονται κατά των Αθηναίων³⁷⁵. Όσο για τις τριακονταετείς σπονδές, πρόκειται για τη συνθήκη του 446/445 π.Χ. Τα ίδια αυτά μέρη που βάσει

³⁷¹ Hornblower, S. (2006), σελ. 391

³⁷² Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 645-646

³⁷³ Μαρκελλίνος, (2005), σελ. 34

³⁷⁴ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 646

³⁷⁵ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 342

της ειρήνης αποδόθηκαν στους Πελοποννησίους θα απαιτήσει αργότερα ο Κλέων, όταν κατέλαβε τη Σφακτηρία και κρατούσε αιχμαλώτους επιφανείς Σπαρτιάτες, υποστηρίζοντας ότι δεν τα κατέλαβαν με τα όπλα οι Λακεδαιμόνιοι, αλλά ότι είχαν αποδοθεί σε αυτούς σύμφωνα με τους όρους της Συνθήκης του 446/445, που δεν ίσχυε πια³⁷⁶. Έξι χρόνια αργότερα ξέσπασε πόλεμος μεταξύ Σαμίων και Μιλησίων για τον έλεγχο της Πριήνης, η οποία βρισκόταν κοντά στη Μίλητο και ζητούσαν να την έχουν οι Μιλήσιοι³⁷⁷ («Ἐκτῶ δὲ ἔτει Σαμίους καὶ Μιλησίους πόλεμος ἐγένετο περὶ Πριήνης»). Οι Μιλήσιοι, επειδή έχαναν στον πόλεμο, ήρθαν στην Αθήνα και καταφέρονταν εναντίον των Σαμίων. Τους υποστήριξαν σε αυτό και κάποιοι ιδιώτες από την ίδια τη Σάμο, που επιθυμούσαν να ανατρέψουν την κυβέρνηση. Έτσι, οι Αθηναίοι έπλευσαν στη Σάμο με σαράντα πολεμικά σκάφη και επέβαλαν τη δημοκρατία. Στη συνέχεια αφού πήραν ομήρους πενήντα παιδιά των Σαμίων και ίσο αριθμό ανδρών, τους άφησαν για ασφάλεια στη Λήμνο (που ήταν κληρουχία της οποίας η απόκτηση αναγόταν στην εποχή πριν από τους Περσικούς πολέμους³⁷⁸) και αφού έβαλαν φρουρά στη Σάμο, επέστρεψαν στον Πειραιά³⁷⁹.

Επρόκειτο περισσότερο για μια φιλονικία συνηθισμένου τύπου σχετικά με παραμεθόριες περιοχές. Η Πριήνη βρισκόταν βόρεια της Μίλητου και κοντά στη Μυκάλη και έτσι βρισκόταν όχι μόνο μεταξύ της Μίλητου και της Σάμου, αλλά συνόρευε με το Σαμιακό έδαφος στην ηπειρωτική χώρα³⁸⁰. Αξίζει ακόμη να προσθέσουμε ότι η Μίλητος και η Σάμος εκτός από τις συνοριακές διαφορές που είχαν μεταξύ τους, είχαν επίσης και παλιά έχθρα, διότι οι μεν Μιλήσιοι ήταν σύμμαχοι των Ερετριέων, οι δε Σάμιοι των Χαλκιδέων³⁸¹. Ο Θουκυδίδης δε λέει τίποτα για τις διαφορές μεταξύ των δύο πόλεων εκτός από τη γενική αναφορά «Περὶ Πριήνης» ούτε αναφέρει τους λόγους για τους οποίους επενέβησαν οι Αθηναίοι. Αφήνει όμως να εννοηθεί ότι η επέμβαση των Αθηναίων στα εσωτερικά πράγματα της Σάμου οδηγήθηκε από καθαρά πολιτικούς λόγους, δηλαδή την αποκατάσταση του δημοκρατικού πολιτεύματος. Σύμφωνα όμως με τον Πλούταρχο η επέμβαση οφείλεται στην άρνηση των Σαμίων να συμμορφωθούν με τις υποδείξεις της Αθήνας

³⁷⁶ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 646

³⁷⁷ Μαρκελλίνος, (2005), σελ. 34

³⁷⁸ Hornblower, S. (2006), σελ. 395

³⁷⁹ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 335

³⁸⁰ Gomme, A. W. (1971), σελ. 349

³⁸¹ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 342

να καταφύγουν σε διαιτησία προς επίλυση των διαφορών τους με τους Μιλησίους. Ο Θουκυδίδης όμως τα θεωρεί κακόβουλα κουτσομπολιά και δεν ασχολείται με αυτά³⁸².

Στη συνέχεια, κάποιοι από τους Σαμίους δεν άντεξαν να μείνουν στο νησί, διέφυγαν στην απέναντι ηπειρωτική ακτή, αρχικά στράφηκαν εναντίον των ηγετών του δημοκρατικού κόμματος, συμάχησαν με τον Πισσούθνη, ο οποίος κατείχε τις Σάρδεις («ὄς εἶχε Σάρδεις τότε»), στρατολόγησαν εφτακόσιους περίπου μισθοφόρους («ἐπικούρους τε ξυλλέξαντες ἐς ἑπτακοσίους») και έπειτα αφού κατάφεραν να πάρουν κρυφά τους ομήρους από τη Λήμνο (η οποία ήταν υπήκοος των Αθηναίων³⁸³), κήρυξαν αποστασία («ἀπέστησαν») από την Αθήνα³⁸⁴.

Όσον αφορά στον όρο «σατράπης», είναι αξιοπρόσεκτο ότι ο Θουκυδίδης αποφεύγει να χρησιμοποιεί τις λέξεις «ξατράπης» ή «σατράπης» εδώ, ενώ στο χωρίο 1.129.1 χρησιμοποιεί τη λέξη σατραπειάν. Το ίδιο ισχύει και για τον όρο «κληρουχία». Αυτό δείχνει ότι ο Θουκυδίδης κάποιες φορές χρησιμοποιεί τεχνική γλώσσα, ενώ άλλες όχι³⁸⁵. Επίσης, η αναφορά σε μισθοφόρους («ἐπικούρους»), αν πρόκειται για τέτοιους, παρουσιάζει ενδιαφέρον γιατί είναι το πρώτο μαρτυρημένο κλασικό παράδειγμα ενός φαινομένου εξαιρετικά σημαντικού τον 4^ο αιώνα, της έκτακτης χρήσης μισθοφόρων³⁸⁶. Τέλος, μαζί με τους Σαμίους αποστάτησε και το Βυζάντιο («ξυναπέστησαν δ' αὐτοῖς καὶ Βυζάντιοι»). Ο Fornara προσπαθεί εσφαλμένα να απομονώσει τα γεγονότα του Βυζαντίου από αυτά της Σάμου. Ίσως όμως και να έχει δίκιο ότι η εξέγερση του Βυζαντίου έγινε αργότερα από αυτήν της Σάμου³⁸⁷.

Μόλις πληροφορήθηκαν αυτά οι Αθηναίοι, έπλευσαν για τη Σάμο και νίκησαν τους Σαμίους με λιγότερα πλοία, πολιορκώντας την πόλη. Ο Περικλής φεύγει γρήγορα για την Καρία, διότι έμαθε ότι τα Φοινικικά σκάφη έπλεαν εναντίον τους³⁸⁸. Όσον αφορά στο χωρίο «αἰ δὲ ἐπὶ Χίου καὶ Λέσβου περιαγγέλλουσαι», αξίζει να θέσουμε το ερώτημα «γιατί οι Χίοι και οι Λέσβιοι δεν στράφηκαν εναντίον της Αθήνας και δεν συνεργάστηκαν με τους Σαμίους»; Ο Gomme χαρακτήρισε αδέξια την παραπάνω ερώτηση, που όπως δείχνει το χωρίο, τέθηκε εκείνη την εποχή ή μάλλον το 428, όταν

³⁸² Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 647

³⁸³ Μαρκελλίνος, (2005), σελ. 34

³⁸⁴ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 335

³⁸⁵ Hornblower, S. (2006), σελ. 396

³⁸⁶ Hornblower, S. (2006), σελ. 396

³⁸⁷ Hornblower, S. (2006), σελ. 396-397

³⁸⁸ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 344

οι Μυτιληναίοι κάτοικοι της Λέσβου αποστάτησαν με τη σειρά τους και ζήτησαν τη βοήθεια της Σπάρτης. Ο Quinn σωστά δείχνει ότι κάθε υποτελής σύμμαχος ένωθε και φερόταν μάλλον εγωιστικά σ' όλη τη διάρκεια του αιώνα.³⁸⁹ Τελικά, νικητές αναδείχθηκαν οι Αθηναίοι («ένικων Ἀθηναῖοι»). Ίσως με τη βοήθεια κάποιου Σάμιου προδότη που λεγόταν Καρυστίων, ο οποίος ανταμείφθηκε με τον τίτλο του Αθηναίου πολίτη. Ο Osborne πάντως εικάζει ότι η δραστηριότητα του Καρυστίωνα πρέπει να τοποθετηθεί εδώ, δηλαδή στη δεύτερη φάση των εχθροπραξιών ανάμεσα σε Αθήνα και Σάμο³⁹⁰.

Προς ενίσχυση των Αθηναίων, έσπευσαν σαράντα σκάφη από την πόλη τους (Αθήνα) και είκοσι πέντε Χιώτικα και Λεσβιακά. Καθώς είχαν την υπεροχή στο πεζικό, έκαναν απόβαση στο νησί και άρχισαν την πολιορκία της πόλης με τρία τείχη³⁹¹. Ο αποκλεισμός με τρία τείχη είναι κάτι που αναφέρεται για πρώτη φορά. Είδαμε ότι κατά την πολιορκία της Ποτειδαίας (Α. 64) οι Αθηναίοι είχαν χτίσει ένα μόνο τείχος προς τη μεριά της Παλλήνης. Στην πολιορκία της Πλάταιας οι Πελοποννήσιοι έχτισαν τείχος με δύο περιβόλους που απείχαν μεταξύ τους δεκαέξι πόδια. Τις Συρακούσες είχαν αποκλείσει οι Αθηναίοι με διπλό τείχος, ένα πολιορκητικό και ένα αμυντικό για τις έξωθεν επιθέσεις. Το τριπλό όμως τείχος είναι κάτι τελείως ασυνήθιστο³⁹².

Ο Περικλής λόγω της φήμης που διαδόθηκε ότι δηλαδή τα Φοινικικά σκάφη έπλεαν εναντίον τους³⁹³ (όπως προαναφέραμε), απέσπασε εξήντα πολεμικά από τη δύναμη που ενεργούσε τον αποκλεισμό και έφυγε εσπευσμένα για την Καύνο και την Καρία. Μάλλον όμως πρόκειται για μια απλή είδηση ή για μια «μπλόφα» του Πισούθνη, ώστε να αναγκαστούν οι Αθηναίοι να αποσύρουν από την πολιορκία του νησιού σημαντική δύναμη του στόλου, πράγμα που μπορεί να επιβεβαιωθεί από την αιφνιδιαστική επίθεση των Σαμίων που ακολούθησε κατά την απουσία του Περικλή (117, 1). Το τέχνασμα πέτυχε με αποτέλεσμα οι Σάμιοι να καταφέρουν να νικήσουν, κατορθώνοντας να καλύψουν τις ελλείψεις τους σε τρόφιμα και όπλα, αφού μετά τη νίκη είχαν τον έλεγχο της γύρω από αυτούς θαλάσσιας περιοχής για δεκατέσσερις μέρες. Για να γίνει μάλιστα πιστευτή αυτή η είδηση, αναχώρησε από τη Σάμο και ο

³⁸⁹ Hornblower, S. (2006), σελ. 397

³⁹⁰ Hornblower, S. (2006), σελ. 397

³⁹¹ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 337

³⁹² Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 648

³⁹³ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 337

Στησαγόρας (ο οποίος ήταν Σάμιος³⁹⁴) προς προϋπάντηση τάχα του φοινικικού στόλου. Ο Διόδωρος (ΧΙΙ. 27, 4) αναφέρει ότι τα πλοία αυτά τα είχαν στείλει οι Πέρσες. Από πουθενά αλλού όμως δε βγαίνει το συμπέρασμα ότι η Περσία πήρε ενεργό μέρος στον πόλεμο στο πλευρό της Σάμου³⁹⁵. Επίσης, από τη Σάμο είχε αναχωρήσει και ο Στησαγόρας και μερικοί άλλοι με πέντε πολεμικά για να καλέσουν σε βοήθεια τα Φοινικικά σκάφη³⁹⁶. Όσο για το Στησαγόρα, δεν είναι χαρακτηριστικό του Θουκυδίδη να παρουσιάζει ένα όνομα με τόση ασάφεια, χωρίς πατρωνυμικό ή κάποια άλλη περιγραφή που να μας βοηθήσει. Όπως σημειώνει ο αρχαίος σχολιαστής, πρόκειται για έναν Σάμιο. Θα προτιμούσαμε βέβαια ο Θουκυδίδης να ανέφερε τη συμμετοχή του Σοφοκλή, του Ίωνα και του Σάμιου φιλοσόφου Μέλισσου³⁹⁷.

Στο μεταξύ οι Σάμιοι έκαναν ξαφνικά εξόρμηση με το στόλο τους και χτύπησαν το ανοχύρωτο ναυτικό στρατόπεδο των Αθηναίων («ἐν τούτῳ δὲ οἱ Σάμιοι ἐξαπιναίως ἔκπλουν ποιησάμενοι ἀφάρκτῳ τῷ στρατοπέδῳ ἐπιπεσόντες...») και νίκησαν (οι Σάμιοι) σε ναυμαχία που πραγματοποίησαν³⁹⁸. Το παραπάνω έλαβε χώρα κατά την απουσία του Περικλή, αλλά όταν εκείνος επανήλθε, οι Σάμιοι αναγκάστηκαν να συνθηκολογήσουν («προσεχώρησαν ὁμολογία»). Οι όροι αυτής της συνθηκολόγησης είναι περίπου οι ίδιοι με εκείνους που έγιναν δεκτοί από τη Θάσο 23 χρόνια νωρίτερα (101.3), εκτός από το ότι η Σάμος συμφώνησε να πληρώσει ολόκληρο το κόστος του πολέμου και δεν πλήρωσε το φόρο³⁹⁹. Το ίδιο συνέβη και με τους Βυζαντίους, οι οποίοι έγιναν και πάλι υπήκοοι των Αθηναίων ύστερα από εννεάμηνη πολιορκία⁴⁰⁰. Βέβαια, για τη συγκεκριμένη σύγκρουση δε γνωρίζουμε περισσότερες πληροφορίες⁴⁰¹.

Όσο για την εννεάμηνη πολιορκία («ἐνάτῳ μηνί») τίθεται το ερώτημα εάν πρόκειται για οκτώ μήνες έπειτα από την επιστροφή του Περικλή από την ακτή της Καρίας ή όχι⁴⁰²; Ο Διόδωρος και ο Πλούταρχος έχοντας προφανώς ως πηγή πληροφοριών τον Έφορο, αναφέρουν ότι ο Περικλής πρώτος αυτός χρησιμοποίησε νέες πολιορκητικές

³⁹⁴ Μαρκελλίνος, (2005), σελ. 34

³⁹⁵ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 649

³⁹⁶ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 337

³⁹⁷ Hornblower, S. (2006), σελ. 397

³⁹⁸ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 337

³⁹⁹ Gomme, A. W. (1971), σελ. 355

⁴⁰⁰ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 346

⁴⁰¹ Gomme, A. W. (1971), σελ. 357

⁴⁰² Gomme, A. W. (1971), σελ. 355

μηχανές, κριούς και χελώνες, που είχε κατασκευάσει ο μηχανικός Αρτέμων από τις Κλαζομενές, που ήταν παρών στην πολιορκία. Στο συγκεκριμένο σημείο αξίζει να αναφέρουμε τον προβληματισμό μας σχετικά με τις μηχανές αυτές. Αν είχαν όντως χρησιμοποιηθεί και αν ήταν τόσο αποτελεσματικές, όπως αναφέρει ο Διόδωρος, δε θα τις χρησιμοποιούσαν οι Αθηναίοι αργότερα στις πολιορκίες της Ποτειδαίας, της Μυτιλήνης και της Συρακούσας; Σε όλες αυτές όμως τις περιπτώσεις οι πολιορκίες έγιναν με το γνωστό τρόπο της περικύκλωσης με τείχος. Επίσης, ενδεικτικό του άτεγκτου χαρακτήρα των Αθηναίων είναι το γεγονός ότι παρόλο που οι Σάμιοι αποδέχτηκαν όλους τους όρους που τους επέβαλαν οι Αθηναίοι, οι τελευταίοι προέβησαν σε πράξεις εξευτελισμού, καθόσον στιγματίσαν τους αιχμαλώτους τους με κουκουβάγια, επειδή οι Σάμιοι είχαν προηγουμένως στιγματίσει τους Αθηναίους αιχμαλώτους με σάμαινα (πολεμικό πλοίο, σαμιώτικο, ταχύπλοο, του οποίου η πλώρη έμοιαζε με κεφάλι κάπρου)⁴⁰³.

Όπως προαναφέραμε, όσον αφορά στην επιστροφή του Περικλή, μετά από αυτήν επαναλήφθηκε ο στενός αποκλεισμός από τη θάλασσα («ἐλθόντος δὲ Περικλέους πάλιν ταῖς ναυσὶ κατεκλήσθησαν»). Αργότερα, έσπευσαν σε βοήθεια σαράντα πολεμικά σκάφη που τελούσαν κάτω από τις διαταγές του Θουκυδίδη (δεν πρόκειται για το συγγραφέα αλλά για κάποιον άλλον⁴⁰⁴· εξάλλου όπως σημειώνει ο Μαρκελλίνος, επρόκειτο για ένα κοινό όνομα και ο συγκεκριμένος Θουκυδίδης πιθανόν να ήταν είτε ο Άρχεδούσιος είτε ο Γαργήτιος⁴⁰⁵, επίσης όσον αφορά στην απουσία πατρωνυμικού, υπάρχει ένα δελεαστικό αλλά μάλλον εσφαλμένο επιχείρημα, δηλαδή ίσως να θεωρηθεί ότι αυτό το στοιχείο αποδεικνύει πως το προκείμενο χωρίο δε μπορεί να είναι η πρώτη αναφορά στο Θουκυδίδη στον εαυτό του ως ιστορικό παράγοντα⁴⁰⁶), του Άγνωνα (γιού του Θηραμένη, οικιστή της Αμφίπολης το 437 και στρατηγού ξανά το 430)⁴⁰⁷ και του Φορμίωνα⁴⁰⁸.

Τέλος, οι Σάμιοι γκρέμισαν το τείχος τους, έδωσαν ομήρους, παρέδωσαν το στόλο και υποχρεώθηκαν να καταβάλουν σε τακτές προθεσμίες τα έξοδα του πολέμου⁴⁰⁹. Με βάση το χωρίο «καὶ χρήματα τὰ ἀναλωθέντα ταξάμενοι κατὰ χρόνους ἀποδοῦναι»,

⁴⁰³ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 650-651

⁴⁰⁴ Μαρκελλίνος, (2005), σελ. 34

⁴⁰⁵ Gomme, A. W. (1971), σελ. 354

⁴⁰⁶ Hornblower, S. (2006), σελ. 398

⁴⁰⁷ Gomme, A. W. (1971), σελ. 354

⁴⁰⁸ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 339

⁴⁰⁹ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 339

δηλαδή να πληρώσουν πλήρη αποζημίωση σε τακτές δόσεις, αξίζει να βασιστούμε στο Fornara, σύμφωνα με τον οποίο το συνολικό κόστος για την Αθήνα ήταν ίσως μεταξύ 1404 και 1410 ταλάντων⁴¹⁰.

ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ ΣΤΗΝ ΗΓΕΜΟΝΙΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ (118)

Ο Θουκυδίδης προσπαθεί να συνδέσει την Πεντηκονταετία με τα Κερκυραϊκά και τα Ποτειδαιατικά, τα οποία ήταν προφάσεις του Πελοποννησιακού πολέμου⁴¹¹ («Μετὰ ταῦτα δὲ ἤδη γίγνεται οὐ πολλοῖς ἔτεσιν ὕστερον τὰ προειρημένα, τὰ τε Κερκυραϊκὰ καὶ τὰ Ποτειδαϊκὰ καὶ ὅσα πρόφασις τοῦδε τοῦ πολέμου κατέστη»). Ὅσον αφορά στον όρο «πρόφασις» η οποία αποτελεί *casus belli*⁴¹², είναι ψευδής αιτία. Συνήθως αυτοί που πρόκειται να πολεμήσουν δε λένε τις αιτίες, αλλά προβάλλουν προφάσεις, τις οποίες ο ιστορικός πρέπει να διακρίνει, όπως άλλωστε πράττει ο Θουκυδίδης. Οι Λακεδαιμόνιοι (για μεγάλο χρονικό διάστημα πολέμησαν με τους Είλωτες⁴¹³, οι οποίοι υπερείχαν κατά πολύ αριθμητικά σε σχέση με τους Σπαρτιάτες, γι' αυτό άλλωστε και η Λακωνική πολιτεία βρισκόταν υπό διαρκή ανησυχία)⁴¹⁴ αισθάνονταν την ολοένα και αυξανόμενη δύναμη των Αθηνών και μόνο εάν αναγκάζονταν έμπαιναν στη διαδικασία να την εμποδίσουν. Στη συνέχεια όμως, οι Λακεδαιμόνιοι αποφάσισαν να καταστείλουν την Αθηναϊκή δύναμη (καθώς η Αθηναϊκή συμπεριφορά προς την Κέρκυρα, την Ποτεΐδαια και τα Μέγαρα το 433 και το 432 έδειξε ότι η Αθήνα ήταν όχι μόνο ασφαλής αλλά από την Πελοποννησιακή οπτική θα μπορούσε να είναι προκλητική η πραγματική αιτία του πολέμου λοιπόν δίνεται

⁴¹⁰ Hornblower, S. (2006), σελ. 400

⁴¹¹ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 348

⁴¹² Gomme, A. W. (1971), σελ. 359

⁴¹³ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 349

⁴¹⁴ Gomme, A. W. (1971), σελ. 360

εμφαντικά για ακόμη μια φορά)⁴¹⁵ και γι' αυτό το λόγο ρώτησαν το μαντείο των Δελφών σχετικά με την έκβαση του πολέμου.

Βέβαια, η αδράνεια και η διστακτικότητα της Σπάρτης οφείλεται στον εφησυχασμό της (καθώς οι Σπαρτιάτες ήταν ευχαριστημένοι με τα όσα είχαν πετύχει ως τώρα), στην ανάγκη να διατηρεί στο έδαφός της σημαντικές δυνάμεις για να επιτηρούν τους Είλωτες, στη μείωση του πληθυσμού της Λακωνίας και τέλος στο φόβο των συντηρητικών Εφόρων μήπως με τους πολέμους αποκτήσουν μεγάλη δύναμη οι βασιλιάδες και κάποιοι φιλόδοξοι στρατηγοί, αφού είχαν το προηγούμενο του Πανσανία⁴¹⁶.

Η απάντηση που έλαβαν ωστόσο ήταν ελαφρώς ασαφής⁴¹⁷, καθώς ο θεός τους απάντησε ότι αν πολεμήσουν με όλες τους τις δυνάμεις, η νίκη θα είναι δική τους («ὁ δὲ ἀνεῖλεν αὐτοῖς, ὡς λέγεται, κατὰ κράτος πολεμοῦσι νίκην ἔσεσθαι»), υποσχόμενος μάλιστα ότι θα τους βοηθήσει και ο ίδιος προσωπικά («καὶ αὐτὸς ἔφη ξυλλήψεσθαι») είτε επικαλεστούν τη βοήθειά του, είτε όχι⁴¹⁸. Κατανοούμε επομένως ότι το μαντείο εξασφαλίζεται για το ενδεχόμενο να νικήσουν οι Αθηναίοι και έτσι προσθέτει ότι οι Σπαρτιάτες πρέπει να καταβάλουν κάθε προσπάθεια⁴¹⁹. Ας σημειωθεί ότι, σύμφωνα με τον Badian, *From Plataia to Potidaea*, 148, η ερώτηση των Σπαρτιατών προς το θεό πιθανότατα είχε τη συνήθη μορφή «αν θα ήταν προτιμότερο να πολεμήσουν». Δεν είχαν λάβει λοιπόν την τελική τους απόφαση για τον πόλεμο⁴²⁰.

Όσο για το Θουκυδίδη, δεν πίστευε στους χρησμούς και μάλιστα τους αντιμετώπισε ως μαρτυρίες, χωρίς καμία σημασία⁴²¹. Αν οι Σπαρτιάτες πολεμήσουν με όλη τους τη δύναμη θα νικήσουν. Κατά δύο τρόπους μπορεί να γίνει η μαντεία, ή μέσω θεϊκής εμπνεύσεως, ή μέσω της ανθρώπινης λογικής. Το πρώτο δεν είναι δυνατό από τους ανθρώπους, το δεύτερο όμως στις περισσότερες περιστάσεις είναι εφικτό στους συνετούς, οι οποίοι ήταν οι Δωρειείς. Αυτοί διοικούσαν το μαντείο των Δελφών και αν μελετήσει κανείς τους χρησμούς αυτού, θα συμφωνήσει ότι πλάσθηκαν με πολλή

⁴¹⁵ Gomme, A. W. (1971), σελ. 360

⁴¹⁶ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 653-654

⁴¹⁷ Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 348

⁴¹⁸ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 343

⁴¹⁹ Hornblower, S. (2006), σελ. 403

⁴²⁰ Hornblower, S. (2006), σελ. 404

⁴²¹ Γιαγκόπουλος, Α. Ι. (2005), σελ. 655

σύνεση, όπως και ο προαναφερθείς χρησμός⁴²².

ΥΦΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Εκτός από την ερμηνεία των γραφομένων του Θουκυδίδη, οφείλουμε να δώσουμε αρκετή έμφαση και στο ύφος του συγγραφέα. Η μελέτη του ύφους (ενδύματος της σκέψης)⁴²³ ενός συγγραφέα είναι άκρως απαραίτητη προκειμένου για την καλύτερη κατανόηση του κειμένου. Όσον αφορά στο Θουκυδίδη, στόχος του οποίου ήταν η αντικειμενικότητα και η διαχρονική ισχύς, παρατηρούμε ότι προσαρμόζει το ύφος του ανάλογα με το είδος του λόγου που υπηρετεί κάθε φορά. Βέβαια το ύφος του Θουκυδίδη ήταν ασυνήθιστο με όποια κριτήρια και αν το εξετάσει κανείς⁴²⁴. Δεν αποσκοπούσε απλώς στο να παραθέσει πληροφορίες, αλλά επιθυμούσε να είναι σαφής και αντικειμενικός. Υιοθέτησε ένα ύφος αντιθετικό⁴²⁵ (ιδίως στις δημηγορίες του) προκειμένου να αναλύσει τις τότε επικρατούσες καταστάσεις και να κάνει τις απαραίτητες διευκρινίσεις π.χ. οι Κορίνθιοι διακρίνουν εννοιολογικά τη λέξη «αίτια» (η οποία απευθύνεται σε φίλους που υποπίπτουν σε σφάλματα), από τη λέξη «κατηγορία» (η οποία απευθύνεται σε εχθρούς που αδίκησαν)⁴²⁶.

Η ωριμότητα αυτού του ιστοριογράφου, δεν οφείλεται μόνο στις διαφορετικές χρονικές, τοπικές και κοινωνικοπολιτικές συνθήκες, αλλά και στην ίδια την προσωπικότητά του. Η μεθοδολογία που ακολούθησε, υπηρετεί την ακρίβεια κάτω από τις νέες ορθολογιστικές αρχές της σοφιστικής και μέσω της αντικειμενικής

⁴²² Μιστριώτης, Γ. (1902), σελ. 350

⁴²³ Finley, J. (2006), σελ. 281

⁴²⁴ Finley, J. (2006), σελ. 276

⁴²⁵ Κωνσταντινόπουλος, Β. Λ. & Πανομήτρος, Δ. Κ. (2010), σελ. 95

⁴²⁶ Κωνσταντινόπουλος, Β. Λ. & Πανομήτρος, Δ. Κ. (2010), σελ. 118

αποτύπωσης των λόγων που παραθέτει, ο Θουκυδίδης αποκαλύπτει τις προθέσεις και τα σχέδια των πρωταγωνιστών⁴²⁷.

Γενικά, σε όποιο σημείο ο Θουκυδίδης είναι δύσκολος και σκοτεινός, η εκδοχή του είναι κατανοητή. Όπου το κείμενο είναι αμφίβολο, κάνει μια λογική επιλογή. Ακόμη και εκεί που είναι (σχεδόν σίγουρα) λανθασμένο, αυτός υιοθετεί μια διόρθωση (π.χ. I 57. 6), αλλού την αφήνει (II 2, V I. 1). Ωστόσο, υπάρχουν πάρα πολλά λάθη, εκτός από κάποιες ατυχείς ολισθήσεις ή τυπογραφικά λάθη, καθώς και παραπλανητικές μεταφράσεις⁴²⁸. Πάντως η αφήγηση κυλά ομαλά και γρήγορα κατά την αφήγηση των Περσικών πολέμων και της Πεντηκονταετίας⁴²⁹. Στο Θουκυδίδη, η χρήση του απαρεμφάτου «καταστρέφεσθαι» δείχνει ότι η *Πεντηκονταετία* και η *Αρχαιολογία* μοιράζονται άλλα γλωσσικά χαρακτηριστικά που προκύπτουν από τη συμπίεση μιας μακράς χρονικής περιόδου μέσα σε ένα σύντομο διάστημα αφήγησης αυτής⁴³⁰.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό του ύφους του Θουκυδίδη, είναι η αφαιρετικότητα⁴³¹, η ουσιαστικοποίηση των μετοχών και των απαρεμφάτων, προκειμένου να εκφράσει τις έννοιες όπως αυτός επιθυμούσε αντισταθμίζοντας την έλλειψη αφηρημένων ουσιαστικών (π.χ. «τό κρατεῖν»= η δύναμη, η επικράτηση, «τό δεδιός»=ο φόβος) και η βραχυλογική δομή⁴³². Έτσι, προσφεύγει αναγκαστικά στους ονοματικούς τύπους του ρήματος, επιτυγχάνοντας τη νοηματική πυκνότητα⁴³³, η οποία ωστόσο δεν επισκιάζει την ουσία των γεγονότων, καθώς ο Θουκυδίδης διατήρησε όλη την πραγματική επιχειρηματολογία.

Επίσης, εκτός από το μείζον ζήτημα της ειρήνης και του πολέμου, της τακτικής και της αντιπαράθεσης των δύο αντίπαλων δυνάμεων, ασχολήθηκε και με γενικές απόψεις όπως αυτές του σεβασμού, του συμφέροντος, της δικαιοσύνης και της φιλίας. Επιπλέον, δε διστάζει να θυσιάσει τη γραμματική τακτοποίηση της σκέψης, την κομψότητα και την ισορροπία, προκειμένου να υπηρετήσει την

⁴²⁷ Κωνσταντινόπουλος, Β. Α. (2009), σελ. 42

⁴²⁸ Gomme, A. W. (1955), σελ. 198

⁴²⁹ Huxley, G. L. (1969), σελ. 174

⁴³⁰ Rood, T. (2004), σελ. 243

⁴³¹ Finley, J. (2006), σελ. 290

⁴³² Κωνσταντινόπουλος, Β. Α. & Πανομήτρος, Δ. Κ. (2010), σελ. 101

⁴³³ Βλ. παραπάνω, σελ. 101

ακρίβεια. Έτσι λοιπόν, συναντούμε στο Θουκυδίδη το φαινόμενο της ανακολουθίας, χαρακτηριστικό παράδειγμα της οποίας είναι η ασυμμετρία στη δόμηση των προτάσεων⁴³⁴. Πολλές φορές, ο σύνθετος τρόπος της σκέψης του αποτυπώνεται στο λόγο μέσω της μεταβολής/ποικιλίας (*variatio*). Οπότε, η μεταβολή (*variatio*) στο ύφος εξυπηρετεί το νόημα⁴³⁵.

Όταν ο Θουκυδίδης θέλει να εξάρει μια έννοια, όνομα ή οτιδήποτε άλλο, σε περίπτωση που η σύνταξή του ποικίλλει, δίνει έμφαση σε αυτό που επιθυμεί αναπτύσσοντάς το σε πρόταση. Κάποιες χαρακτηριστικές περιπτώσεις *variatio* στις δημηγορίες που μελετάμε είναι ο συνδυασμός επιθέτου ή επιθετικής μετοχής με αναφορική πρόταση⁴³⁶ π.χ. «οὐχ οἱ ἄλλοις προσιόντες, ἀλλ' οἱ μὴ βοηθοῦντες οἷς ἂν ξυνομόσωσιν» και ο συνδυασμός τελικής μετοχής με τελική πρόταση⁴³⁷ π.χ. παρήλθομεν οὐ τοῖς ἐγκλήμασι... ἀντεροῦντες... ἀλλ' ὅπως μὴ ῥαδίως... χεῖρον βουλευήσθε. Επίσης, ο Θουκυδίδης χρησιμοποιεί λέξεις από το ιατρικό λεξιλόγιο του ιπποκρατικού *corpus* π.χ. «φύσις» (1.76.3) ενισχύοντας έτσι την επιστημονική αντικειμενικότητα. Όσον αφορά στον τρόπο έκφρασής του, είναι μεγαλόπρεπος προκειμένου να ανταποκριθεί στη σοβαρότητα των ιστορικών γεγονότων⁴³⁸. Ο Θουκυδίδης είναι ένας άριστος τεχνίτης του λόγου, μέσω του αντιθετικού ύφους του οποίου αντικατοπτρίζεται και το ανήσυχο πνεύμα του⁴³⁹.

Βέβαια, αξίζει να σημειώσουμε ότι δεν κατόρθωσε να παρακολουθήσει τη ραγδαία εξέλιξη του πεζού λόγου διότι ήταν εξόριστος από την Αθήνα. Κατόρθωσε ωστόσο να δώσει στο λόγο του ζωντάνια και παραστατικότητα μέσω ουδετέρων επιθέτων που χρησιμοποιούνται ευρέως στη θέση αφηρημένων ουσιαστικών (π.χ. το «σῶφρον» αντί σωφροσύνη, το «ὑποπτον» αντί υποψία)⁴⁴⁰ αλλά και μέσω του πλήθους προαναφερθέντων υφολογικών τρόπων π.χ. ανακόλουθο σχήμα, αντιθέσεις, βραχυλογική δομή κ.α. Δε μπορούμε φυσικά να παραλείψουμε την αναφορά στην καθοριστικής σημασίας Πρωταγόρεια επίδραση στο Θουκυδίδη ως προς τη διαμόρφωση του αντιθετικού ύφους το οποίο αποτυπώνεται κυρίως στις δημηγορίες. Όσον αφορά στο υλικό του, δεν το

⁴³⁴ Κωνσταντινόπουλος, Β. Α. & Πανομήτρος, Δ. Κ. (2010), σελ. 104, 106

⁴³⁵ Βλ. παραπάνω, σελ. 107

⁴³⁶ Κωνσταντινόπουλος, Β. Α. & Πανομήτρος, Δ. Κ. (2010), σελ. 108

⁴³⁷ Βλ. παραπάνω σελ. 111

⁴³⁸ Κωνσταντινόπουλος, Β. Α. & Πανομήτρος, Δ. Κ. (2010), σελ. 115

⁴³⁹ Κωνσταντινόπουλος, Β. Α. (2009), σελ. 101

⁴⁴⁰ Βλ. παραπάνω, σελ. 104, 105

υιοθέτησε, αντιθέτως το ενσωμάτωσε με θαυμαστή επιδεξιότητα, αφού προηγουμένως το είχε επεξεργαστεί⁴⁴¹.

Ο Θουκυδίδης λοιπόν, ειδικά στο πρώτο του βιβλίο το οποίο αποτελεί την εισαγωγή στο ιστορικό του έργο, «επιστρέφει» πολύ συχνά στο παρελθόν προκειμένου να αναφερθεί στη σημασία του πολέμου που ξεσπά το 431, μέσω ιστορικών αποδείξεων. Προκειμένου μάλιστα να ενισχύσει την αποδεικτικότητα του καταφεύγει στη χρήση δημηγοριών οι οποίες παρέχουν έναν ερμηνευτικό κώδικα καθιστώντας τη διήγηση περισσότερο κατανοητή και αποκαλύπτοντας τις δυνάμεις που κατευθύνουν την πορεία των γεγονότων⁴⁴². Μέσω των δημηγοριών, εκφράζονται οι τρόποι επιχειρηματολογίας, οι συγκεκριμένες ιδέες και η τακτική που ακολουθήθηκε⁴⁴³. Το ύφος των δημηγοριών είναι πολύπλοκο και μπορούμε να το θεωρήσουμε σαν κάτι αποκλειστικά δικό του⁴⁴⁴. Όσον αφορά στο λόγο του Σθενελαΐδα, αξίζει να σημειώσουμε ότι πρόκειται για μια δημηγορία που μοιάζει να είναι αυθεντική, «να ειπώθηκε στ' αλήθεια» με τα λόγια του κεφ. 22: όπως γράφει ο Lewis, η διαδικασία που επέβαλε ο Σθενελαΐδας θέτει τέλος στη συνέλευση. Έτσι, είναι πολύ πιθανόν να εντυπώθηκαν στη μνήμη των ακροατών οι λεπτομέρειες⁴⁴⁵. Όσο για το ύφος του Αρχιδάμου, όπως προαναφέραμε στην αντίστοιχη ενότητα αυτής της εργασίας, η δημηγορία του χαρακτηρίζεται από σύνεση και μετριοπάθεια. Επίσης, εύκολα διαπιστώνει κανείς ότι οι δημηγορίες είναι ασφαλώς συντομότερες απ' ό, τι θα ήταν στην πραγματικότητα. Το ύφος τους τείνει σε μια ομοιομορφία και συμπίπτει με εκείνο του Θουκυδίδη⁴⁴⁶. Ωστόσο, ο Θουκυδίδης, παρόλη την πολυπλοκότητα του ύφους, διακρίνει τους ομιλητές του κυρίως από τον τύπο της επιχειρηματολογίας τους, τονίζοντας τη διαφορετική στάση τους απέναντι στα διάφορα ζητήματα και μη διαφοροποιώντας το ύφος τους⁴⁴⁷. Ο Θουκυδίδης, επιμένει στη χρήση του αντιθετικού ύφους, το οποίο όμως πάντα χαρακτηρίζεται από σαφήνεια⁴⁴⁸.

⁴⁴¹ Κωνσταντινόπουλος, Β. Α. (2009), σελ. 107

⁴⁴² Saïd, S., Trédé. M., Boulluec. A, (2001) σελ. 245, 251

⁴⁴³ Finley, J. (2006), σελ. 254

⁴⁴⁴ Finley, J. (2006), σελ. 255

⁴⁴⁵ Hornblower, S. (2006), σελ. 323

⁴⁴⁶ Montanary, F. (2010), σελ. 528

⁴⁴⁷ Finley, J. (2006), σελ. 256

⁴⁴⁸ Finley, J. (2006), σελ. 258-259

Το αντιθετικό ύφος αν και ήταν γνωστό στους Αθηναίους 20 περίπου χρόνια πριν από την επίσκεψη του Γοργία στην Αθήνα, συνδέεται άμεσα με αυτόν, καθώς ο σοφιστής έδωσε νέες διαστάσεις σε κάτι ήδη γνωστό και αγαπητό. Ο Θουκυδίδης δε θυσίασε τα πάντα για την ισορροπία όπως ο Γοργίας, αντιθέτως σταθερά τη μετρίασε μέσω της ποικιλίας. Ίσως ο Θουκυδίδης να επηρεάστηκε από το Γοργία, το πιθανότερο όμως είναι να επηρεάστηκε από τον ίδιο τον Περικλή⁴⁴⁹. Περιγράφοντας πάντως τα χαρακτηριστικά τόσο των Αθηναίων, όσο και των Σπαρτιατών, ο Θουκυδίδης δείχνει ότι έχει υιοθετήσει μια ευρέως παραδεκτή άποψη για αυτούς⁴⁵⁰.

Αξίζει ακόμη να σημειώσουμε ότι ο Θουκυδίδης είχε υποστεί έντονα την επίδραση της σοφιστικής σκέψης. Η εξέλιξη της πεζογραφίας καθιστούσε απαραίτητη και την εξέλιξη του πεζού λόγου. Μέσω της αφαιρετικής του σκέψης, της τολμηρής του γλώσσας και της συμμετρίας έκανε ένα βήμα πιο κοντά στον πεζό λόγο ο οποίος θα εξελισσόταν σε ένα υψηλότερο μέσο έκφρασης⁴⁵¹. Όσον αφορά στις δημηγορίες οι οποίες βρίθουν από γενικές κρίσεις, αποτελούν τη συλλογιστική βάση της επιχειρηματολογίας του προβάλλοντας μέσω της άποψης των ομιλητών, τις ουσιαστικές δυνάμεις που ενεργούσαν στην περίπτωση εκείνη⁴⁵². Οι δημηγορίες σε γενικές γραμμές είναι αόριστες, ακόμη και όταν τα επιχειρήματα θα μπορούσαν να ενισχυθούν με περισσότερο εξειδικευμένη γλώσσα⁴⁵³. Πάντως, έχουν τοποθετηθεί σε ακριβή αντιστοιχία προς την αφήγηση και έχουν συσχετισθεί μεταξύ τους⁴⁵⁴.

Το βλέμμα του Θουκυδίδη ήταν σταθερά προσηλωμένο στο παρελθόν, γεγονός το οποίο αποδεικνύεται από την προσκόλλησή του στην παλιά γλώσσα. Η γλώσσα που χρησιμοποίησε ήταν η αρχαία αττική διάλεκτος, π.χ. γινόταν χρήση των προθέσεων «ξύν» και «ές» αντί για «σύν» και «είς» αντίστοιχα. Επίσης, κάνει χρήση των συμπλεγμάτων -ρσ- και -σσ- αντί -ρρ- και -ττ- (θαρσεῖν αντί θαρρεῖν και ἔπρασσον αντί ἔπραττον)⁴⁵⁵. Κάποιες φορές, χάριν της ομοιομορφίας αποδίδει πιθανόν εσφαλμένα αττικό ύφος ακόμη και στους μη Αθηναίους

⁴⁴⁹ Finley, J. (2006),σελ. 283-284

⁴⁵⁰ Finley, J. (1938), σελ. 66

⁴⁵¹ Βλ. παραπάνω, σελ. 262

⁴⁵² Βλ. παραπάνω, σελ. 269-270

⁴⁵³ Hornblower, S. (2003), σελ. 157

⁴⁵⁴ Romilly, J. (1988), σελ. 167

⁴⁵⁵ Finley, J. (2006),σελ. 272

ομιλητές⁴⁵⁶. Αν και η γλώσσα του είναι πάρα πολύ πλούσια, απουσιάζουν οι μεταφορές⁴⁵⁷. Βέβαια, τίποτα δε μπορεί να επισκιάσει την τόλμη και τη ζωντάνια του πεζού λόγου του Θουκυδίδη, ακόμη και αν κάποιος διατύπωναν τις αντιρρήσεις τους όπως π.χ. ο Διονύσιος ο Αλικαρνασσεύς που έκρινε τις δημηγορίες του Θουκυδίδη ως δύσκολες, καθώς επεσήμανε τις πολλές παρεκκλίσεις στη σύνταξη, τις ασάφειες αλλά και τις αποκλίσεις από τη φυσική σειρά των λέξεων. Για μια ακόμη φορά επιβεβαιώνεται ότι το ύφος του Θουκυδίδη ήταν ασυνήθιστο με όποια κριτήρια (είτε της δικής του, είτε άλλης εποχής) και αν το εξετάσει κανείς⁴⁵⁸. Η έρευνά του, δεν προχωρούσε δίχως δυσκολία, καθώς ο Θουκυδίδης βρισκόταν σε μια διαρκή επαγρύπνηση. Ο σεβασμός του για τα γεγονότα εκδηλωνόταν και στην ίδια την τροπή της αφήγησής του. Σχεδόν ποτέ δεν παρενέβαινε ως πρόσωπο, έχοντας ως στόχο να «σβήσει» τον εαυτό του πίσω από μια αφήγηση, με διάσταση τελειώς αντικειμενική⁴⁵⁹. Αυτό που παρουσιάζει στην αφήγησή του ο Θουκυδίδης, είναι ένας αληθινός πολιτικός στοχασμός⁴⁶⁰.

Προσπαθώντας να ισορροπήσει ανάμεσα στα δύο μέρη μιας φράσης, μάχεται ανάμεσα στην αντικειμενικότητα και την υποκειμενικότητα, γεγονός το οποίο είναι έντονα εμφανές στις δημηγορίες του⁴⁶¹. Ο Θουκυδίδης πάντως, μας διαβεβαιώνει ότι τήρησε τη γενική ιδέα των λόγων (ξύμπασα γνώμη) και ότι τους αναπαρίστανε σύμφωνα με τις απαιτήσεις των καταστάσεων (των άει παρόντων τά δέοντα), «φωτίζοντας» έτσι αυτά που ο ίδιος έκρινε ουσιώδη. Επίσης, οι λόγοι που παραθέτει, γίνονται εργαλεία ανάλυσης των δυνάμεων που επηρεάζουν τα γεγονότα, τα οποία έγραψε όχι βασιζόμενος σε τυχαίες πληροφορίες, αλλά με την αυτοπρόσωπη παρουσία του και με επίπονο έλεγχο των μαρτυριών, διασφαλίζοντας έτσι την ακρίβεια των συμβάντων⁴⁶². Ο Θουκυδίδης, διασταυρώνοντας τις μαρτυρίες και χρησιμοποιώντας τη μέθοδο της ορθολογιστικής προσέγγισης, ήρθε σε ριζική ρήξη με την αντίληψη της τερπνής ιστοριογραφίας. Σκοπός του έργου του ήταν να δώσει το γενικό και όχι το ειδικό, γι' αυτό και αποσιώπησε μερικές επουσιώδεις ιστορικές λεπτομέρειες.

⁴⁵⁶ Finley, J. (2006), σελ. 280

⁴⁵⁷ Βλ. παραπάνω, σελ. 274

⁴⁵⁸ Finley, J. (2006), σελ. 276

⁴⁵⁹ Romilly, J. (1988), σελ. 162

⁴⁶⁰ Romilly, J. (1988), σελ. 164

⁴⁶¹ Hornblower, S. (2003), σελ. 94

⁴⁶² Κωνσταντινόπουλος, Β. Α. (2009), σελ. 43

Προσπάθησε να διακρίνει τα πραγματικά αίτια από τις αφορμές, συλλαμβάνοντας έτσι το νομοτελειακό και μόνιμο που υπάρχει πίσω από το τυχαίο και το περιστασιακό⁴⁶³.

Συμπερασματικά, καταλήγουμε στο ότι ο Θουκυδίδης τροποποιούσε το ύφος του ανάλογα με τους βαθύτερους στόχους της Ιστορίας. Υιοθέτησε λοιπόν ένα ύφος αντιθετικό, προκειμένου να ανταποκριθεί στις ανάγκες της εποχής του⁴⁶⁴ επικαλούμενος μια γενική πιστότητα των λεγομένων των ομιλητών, τόσο ως προς τη σκέψη, όσο και ως προς το ύφος τους, δίχως ποτέ να ισχυρίζεται ότι έδωσε ένα πιστό αντίγραφο του εκάστοτε ομιλητή⁴⁶⁵. Βέβαια, πάντα φρόντιζε να οργανώνει και να συγκεντρώνει την προσοχή πάνω στα σημαντικά επεισόδια⁴⁶⁶. Παραιτήθηκε από κάθε προσωπική άποψη (την οποία αποφεύγει να διαπλέξει στην εξιστόρηση των γεγονότων)⁴⁶⁷ ή συναισθηματική κρίση, αναζητώντας τις πραγματικές αιτίες και εξιστορώντας αντικειμενικά τα γεγονότα. Στόχος του παρέμενε η προβολή των αντιδράσεων της ανθρώπινης φύσης που έχουν γενική ισχύ και επομένως υπηρετούν τον ιστορικό διδακτισμό⁴⁶⁸. Ο Θουκυδίδης, άφησε το αποτύπωμά του και στους μετέπειτα μελετητές – ιστορικούς. Το περιεχόμενο των λόγων του πάντως ήταν συντετμημένο, αφού κάθε ένας από αυτούς μπορεί να διαβαστεί σε λιγότερο από μισή ώρα, ενώ γνωρίζουμε ότι οι ομιλίες «τραβούσαν σε μάκρος». Όπως και να έχει, πρέπει να εξετασθούν δίνοντάς μας τη γενική εικόνα και όχι την ουσία των αντιπαραθέσεων⁴⁶⁹.

⁴⁶³ Κωνσταντινόπουλος, Β. Λ. (2009), σελ. 44

⁴⁶⁴ Finley, J. (2006), σελ. 293

⁴⁶⁵ Finley, J. (2006), σελ. 290

⁴⁶⁶ Romilly, J. (1988), σελ. 159

⁴⁶⁷ Κωνσταντινόπουλος, Β. Λ. (2009), σελ. 46

⁴⁶⁸ Βλ. παραπάνω, σελ. 45

⁴⁶⁹ Finley, J. (1938), σελ. 67

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Με βάση όλα τα παραπάνω λοιπόν, καταλήγουμε στο ότι ο Θουκυδίδης απέδωσε με εξαιρετική ακρίβεια τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν, κατορθώνοντας να αναδείξει το μεγαλείο της Αθήνας. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο αριστοτεχνικός τρόπος παρουσίασης των γεγονότων και των επικρατουσών συνθηκών «ζωντάνεψε» μπροστά στα μάτια μας μια ολόκληρη εποχή. Αυτό που παρουσιάζει στην αφήγησή του ο Θουκυδίδης, είναι ένας αληθινός πολιτικός στοχασμός⁴⁷⁰. Εξάλλου, στόχος του ήταν να κατανοήσει και να φωτίσει τη λειτουργία της ανθρώπινης φύσης ιδιαίτερα στους τομείς των διεθνών σχέσεων και του πολέμου⁴⁷¹.

Αν στηριχθούμε στα γραφόμενά του, θα μπορέσουμε όχι απλώς να χαρακτηρίσουμε τους πρωταγωνιστές των δύο αντιτιθέμενων πλευρών, αλλά και να σχηματίσουμε μια ολοκληρωμένη εικόνα για την τότε εποχή. Ειδικά η χρήση των δημηγοριών, διευκολύνει πάρα πολύ το έργο του αναγνώστη και μελετητή της ιστορίας του Θουκυδίδα. Στο έργο αυτό λοιπόν, γίνεται λόγος για ζητήματα που παραμένουν επίκαιρα, όπως π.χ. η επικράτηση του δικαίου του ισχυρού (βλ. Αθηναϊκή πλευρά), η επισήμανση των κακώς κειμένων μιας συμμαχικής πόλης προς μια άλλη (βλ. οπτική Κορινθίων) αλλά και ο φόβος για διεκδίκηση περισσότερων από αυτά που θεωρεί κάποιος ότι του αναλογούν, η δυσπιστία, η άρνηση εκμετάλλευσης νέων δυνατοτήτων και η άρνηση για περαιτέρω εξέλιξη (βλ. Σπαρτιατική πλευρά).

Ωστόσο, αν και η στρατιωτική δύναμη που συγκεντρώθηκε από τους Αθηναίους ήταν πραγματικά εντυπωσιακή, για τους αναγνώστες και για εκείνους που την είδαν να αποπλέει, τα στρατιωτικά μέσα και ο πλούτος που λάνθανε σε αυτά χρησιμοποιήθηκαν αναποτελεσματικά. Από την άλλη, η στρατιωτική δύναμη που είχε τη βάση της στην ξηρά, η Σπάρτη, καθόρισε με αποτελεσματικό τρόπο τη νέα ισορροπία δυνάμεων και αποδείχτηκε ζωτικής σημασίας όσον αφορά τη νίκη της στον Πελοποννησιακό πόλεμο⁴⁷². Όσο για την *Πεντηκονταετία*, πράγματι και στο συγκεκριμένο κεφάλαιο διαφαίνεται ο Αθηναϊκός ιμπεριαλισμός.

Τέλος, αντιλαμβανόμαστε πλήρως ότι ήταν ιδιαίτερα σημαντική τόσο η ατομικότητα, όσο και η συλλογικότητα. Ως αναγνώστες και μελετητές του

⁴⁷⁰ Romilly, J. (1988), σελ. 164

⁴⁷¹ Κέιγκαν, Ντ. (2004), σελ. 687

⁴⁷² Ρεγκάκος, Α. – Τσαγγάλης, Χ. (2011), σελ. 489-490

Θουκυδίδη, καταλαβαίνουμε ότι υπήρχαν αντιθέσεις ανάμεσα στην Αθήνα και στη Σπάρτη που αφορούν συγκεκριμένους τομείς. Δε μπορούμε ωστόσο να παραβλέψουμε ότι κάποιες προσωπικότητες όπως π.χ. ο Αρχίδαμος (εκπρόσωπος συντηρητικών) και ο Σθενελαΐδας (εκπρόσωπος προοδευτικών), Σπαρτιάτες και οι δύο, αντιμετώπισαν εντελώς διαφορετικά το ζήτημα της ολοένα και αυξανόμενης δύναμης της Αθήνας. Επομένως, οι αντιθέσεις δεν αφορούν μόνο τις διαφορετικές – αντιτιθέμενες και με συγκρουόμενα συμφέροντα πλευρές, αλλά και την ίδια ομάδα – πλευρά ή ηγεμονία, παρόλο που το ζητούμενο είναι το ίδιο, δηλαδή η διασφάλιση της ειρήνης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Adcock, F. E. (1951) *Thucydides in Book 1– The Journal of Hellenic Studies*, Volume 71, p. 2-12, εκδ. The Society for the Promotion of Hellenic Studies
- Bonner, R. J. (1919) “on Thucydides” 1 - *Classical Philology*, Volume 14, No 3, p. 284-286, εκδ. The University of Chicago Press
- Γιαγκόπουλος, Αθ. Ι. (2005) *Θουκυδίδης : Βιβλίο Α΄*, εκδ. Ζήτρος, Θεσσαλονίκη
- Canfora, L. (2001) *Το μυστήριο Θουκυδίδης*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα
- Cartwright, D. (1997) *A historical commentary on Thucydides: A companion to Rex Warner’s Penguin Translation*, εκδ. University of Michigan Press, Ann Arbor
- Croix, G.E.M. (2001) *The Origins of the Peloponnesian War*, εκδ. Duckworth, Great Britain
- Dover, K. J. (1973) *Thucydidean Questions*, *The Classical Review*, Vol. 23, No. 2, pp. 143-144, εκδ. Cambridge University Press on behalf of The Classical Association, Cambridge
- Finley, J. (2006) *Θουκυδίδης*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα
- Finley, J. (1938), *Euripides and Thucydides*, *Harvard Studies in Classical Philology*, Volume 49, p. 23-68, εκδ. Department of the Classics, Harvard University
- Gomme, A. W. (1955) *Thucydides- The Peloponnesian War by Rex Warner*, *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 75, p. 198, εκδ. The Society for the Promotion of Hellenic Studies
- Gomme, A. W. (1971) *A historical commentary on Thucydides Volume 1 Introduction and Commentary on Book 1*, εκδ. Oxford at the Clarendon press, Οξφόρδη
- Grundy, G. B. (1898), *A Suggested Characteristic in Thucydides’ Work*, *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 18, pp. 218-231, εκδ. The Society for the Promotion of Hellenic Studies
- Greenwood, E. (2011) *Ο Θουκυδίδης και η διαμόρφωση της Ιστορίας*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα

- Hammond, N. G. L. (1940) *The Composition of Thucydides' History*, The Classical Quarterly, Vol. 34, No. ¾ (Jul. - Oct.), pp. 146-152, εκδ. Cambridge University Press on behalf of The Classical Association, Cambridge
- Hornblower, S. (2003) *Θουκυδίδης: Ο ιστορικός και το έργο του*, εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα
- Hornblower, S. (2006) *Θουκυδίδου Ιστορίαι* (τόμος Α':βιβλία 1-3), εκδ. University studio press, Θεσσαλονίκη
- Hornblower, S. (2005) *Ο Ελληνικός κόσμος 479-323 π.Χ.*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα
- Huxley, G. L. (1968) *A Study of Sparta*, The Classical Review, Vol. 18, No. 1, pp. 88-90, Cambridge University Press on behalf of The Classical Association, Cambridge
- Huxley, G. L. (1969) *A History of Sparta 950-192 B. C. by W. G. Forrest*, The Journal of Hellenic Studies, Vol. 89, pp. 173-175, εκδ. The Society for the Promotion of Hellenic Studies
- Ηλιού, Η. (1980) *Το μήνυμα του Θουκυδίδη*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα
- Κωνσταντινόπουλος, Β. (2009) *Αρχαία Ελληνική Ιστοριογραφία (πρώτος τόμος) : Συγκριτική προσέγγιση των τριών ιστορικών της κλασικής περιόδου*, εκδ. Έλυτρον, Καλαμάτα
- Κωνσταντινόπουλος, Β. Α. & Πανομήτρος, Δ. Κ.(2010) *Το ύφος του αρχαίου ελληνικού πεζού λόγου*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα
- Lang, M. B. (1999), *The Thucydidean Tetralogy (1.67-88)*, The Classical Quarterly, Vol. 49, No 1, pp. 326-329, εκδ. Cambridge University Press on behalf of The Classical Association, Cambridge
- Lesky, A. (2006) *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, εκδ. Εκδοτικός οίκος αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη
- Καραμούτσου – Τέζα, Σ. (1994), *Η χρονολογία της Πεντηκονταετίας*, εκδ. Πανεπιστημιακές εκδόσεις Ιωαννίνων, Ιωάννινα
- Κέιγκαν, Ντ. (2004) *Ο Πελοποννησιακός πόλεμος*, εκδ. Ωκεανίδα, Αθήνα
- Μαρκελλίνου, (2005) *Θουκυδίδης – Από τα σχόλια στον Θουκυδίδη, ο βίος και οι ιδέες του*, εκδ. Κύπριος, Αθήνα

- Μιστριώτης, Γ. (1902) *Θουκυδίδου Ξυγγραφή*, εκδ. εκ του τυπογραφείου Π.Δ. Σακελλαρίου, Αθήνα
- Montanari, F. (2010) *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη
- Mossé, C., Schnapp – Gourbeillon, A. (2001) *Επίτομη Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας (2000-31 π.Χ.)*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα
- Orwin, C. (2000) *Review Essay on Thucydides, Thucydides and the Peloponnesian War by George Cawkwell; Thucydides and the Ancient Simplicity: The Limits of Political Realism by Gregory Crane; Thucydides: Narrative and Explanation by Tim Rood*, Political Theory, Vol. 28, No 6, pp. 861-869, εκδ. Sage Publications, Inc
- Πόθου, Β. (2012) *Θουκυδίδου Αρχαιολογία και Πεντηκονταετία*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα
- Πλατιάς, Α. (2000) *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, εκδ. Εστία, Αθήνα
- Ρεγκάκος, Α. – Τσαγγάλης, Χ. (2011) *Τριάντα δύο μελέτες για τον Θουκυδίδη*, Brill's Companion to Thucydides, εκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη
- Robinson, E. *The Peloponnesian War* (2012), The Classical Review, New Series, Vol. 62, No. 1, pp. 217-219, εκδ. Cambridge University Press on behalf of The Classical Association, Cambridge
- Romilly, J. (1988) *Ιστορία και Λόγος στον Θουκυδίδη*, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα
- Romilly, J. (1988) *Αρχαία Ελληνική Γραμματολογία*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα
- Romilly, J. (2003) *Η οικοδόμηση της αλήθειας στο Θουκυδίδη*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα
- Romilly, J. (2004) *Ο Θουκυδίδης και ο αθηναϊκός ιμπεριαλισμός*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα
- Rood, T. (2004) *Thucydides – Narrative and Explanation*, εκδ. Oxford University Press, Oxford
- Saïd, S., Trédé. M., Boulluec. A. (2001) *Ιστορία της Ελληνικής Λογοτεχνίας*, (τόμος 1, Β΄ Έκδοση) εκδ. Παπαζήση, Αθήνα

- Wilcken, U. (1976) *Αρχαία Ελληνική Ιστορία*, (9^η έκδοση) εκδ. Παπαζήση, Αθήνα
- Wilson, C. H. (1966), *Thucydides, Isocrates, and the Athenian Empire*, Greece & Rome, Vol. 13, No. 1, pp. 54-63, εκδ. Cambridge University Press on behalf of The Classical Association, Cambridge